

De olifant die niemand zag

Over klimaatongelijkheid en het
ongemak rond ervaringskennis

Caro Bridts

Saskia De Bruyn

Birgit Goris

Saskia Jacobs

Juni 2026

UCLL Research &
HOGESCHOOL **Expertise**

Inhoud

Inhoud.....	3
Inleiding en probleemstelling.....	5
Inleiding.....	5
Dankjewel aan.....	6
Probleemstelling.....	6
Op zoek naar een sociaal rechtvaardige transitie.....	6
Context en relevantie.....	8
Maatschappelijke relevantie.....	8
Klimaatverandering als polycrisis.....	8
Ecologische én sociale uitdagingen.....	8
Literatuurstudie.....	10
1. Rechtvaardigheid.....	10
1.1. Het begrip ervaringskennis.....	10
1.2. De waarde van kennis.....	11
1.3. Rechtvaardigheid in klimaatdebat en -beleid.....	12
1.4. Klimaatcrisis als een democratische crisis.....	15
2. Duurzaamheid.....	16
2.1. Duurzaamheid als normatief begrip.....	16
2.2. Rechtvaardige duurzaamheid door transformatie.....	17
3. Klimaatbeleid.....	18
3.1. Streven naar een maximale vermindering van CO2-uitstoot.....	20
3.2. Individuele gedragsverandering.....	20
3.3. Een herverdelend klimaatbeleid?.....	20
4. Eco-sociaal werk.....	21
4.1. Een holistische benadering.....	21
4.2. Een transformatieve praktijk.....	22
4.3. Opdracht voor sociaal werkers in eco-sociaal werk.....	23
Onderzoeksaanpak en -methode.....	25
Centrale onderzoeksvraag.....	25
Onderzoeksteam.....	25
Onderzoeksmethode.....	25
Literatuurstudie.....	25
Diepte-interviews.....	26
Actieonderzoek.....	26
Resultaten / Analyse.....	30
1. Herverdeling in klimaatbeleid en -praktijk.....	30

1.1.	Het onzichtbare zichtbaar maken: ongelijkheid aankaarten.....	30
1.2.	Kritische blik op het begrip duurzaamheid.....	31
2.	Een plaats aan de tafel.....	31
2.1.	Klassieke participatievallen	31
2.2.	Geen one shot participatie.....	32
2.3.	Mee definiëren van het probleem én de oplossing.....	33
2.4.	Structurele drempels voor volwaardige deelname	34
2.5.	Overtuigingen en procedures in participatie vanuit beleid	34
3.	Geef aan elke kennis dezelfde waarde.....	37
4.	Sociaal werk als transformatieve praktijk.....	38
4.1.	In gesprek met het beleid.....	39
4.2.	Samenwerken en coalities aangaan	41
4.3.	Experimenteren in tijden van polycrisis	41
	Discussie	44
	Deelvraag 1 - Hoe creëren sociaal werkers een klimaatbeleid dat niet alleen duurzaam is, maar ook sociaal rechtvaardig?.....	44
	Deelvraag 2- Op welke manier bepalen mensen in situaties van kansarmoede mee het beleid? ...	45
	Deelvraag 3 - Welke strategieën zetten sociaal werkpraktijken en beleid in om tot een sociaal rechtvaardige transitie te komen?.....	46
	Conclusie	48
	Praktijkaanbevelingen.....	50
1.	Kies voor een holistische benadering van het klimaatthema.....	50
2.	Repolitiseer de klimaatcrisis	51
3.	Als kennis verstoort, is het noodzakelijke kennis	52
4.	Zoek bondgenoten op onverwachte plekken	53
5.	Transformatie van sociaal werk als discipline.....	53
	Reflecties en beperkingen.....	55
	Werken met ervaringskennis.....	55
	Sociaal werk praktijken en klimaat.....	56
	Literatuurlijst	57
	Bijlagen.....	Fout! Bladwijzer niet gedefinieerd.

Inleiding en probleemstelling

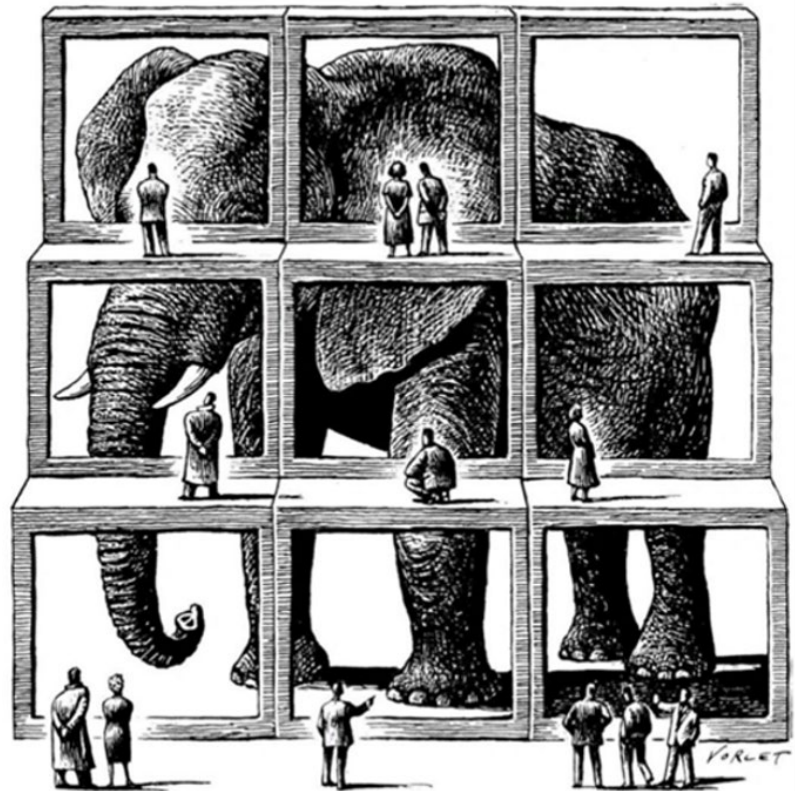
Inleiding

Er is een oud verhaal over zes blinde mannen en een olifant.

Het speelt zich af in een stad waar alle inwoners blind waren. Op een dag werd die stad bezocht door een koning, die hoog gezeten op een olifant zijn intrede deed. Het dier was groot, indrukwekkend en onbekend.

De nieuwsgierigheid van de inwoners was gewekt. Zes blinde mannen besloten de olifant te benaderen om zelf te ontdekken wat voor dier het was.

Elk van hen raakte een ander deel van de olifant aan. De ene botste tegen de brede flank en besloot dat de olifant wel een muur moest zijn. Een ander voelde een slagrand en was ervan overtuigd dat het om een speer ging. Een derde greep de slurf en herkende daarin een slang. Weer een ander hield de stevige knie vast en noemde het een boom. Wie een oor aanraakte, sprak van een waaier; wie de staart voelde, van een touw.

Toen de mannen terugkeerden naar de stad, deelden ze hun ervaringen. Hun beschrijvingen leken elkaar tegen te spreken. Er ontstond een ruzie, waarbij iedereen overtuigd was van zijn gelijk. Pas toen ze stopten met roepen en naar elkaar begonnen te luisteren, werd duidelijk wat er gebeurde: ieder had iets juist waargenomen, maar slechts een deel van het geheel.

(vrij naar: www.devuurvliender.com - Beeld: Christophe Vorlet)

Dit verhaal laat zien dat niemand de werkelijkheid in haar geheel kan overzien. Iedereen vertrekt vanuit zijn eigen ervaring en ziet daardoor slechts één kant van het verhaal. Elk van die ervaringen is waardevolle kennis, maar altijd beperkt. Pas wanneer verschillende perspectieven samenkomen en mensen bereid zijn naar elkaar te luisteren, ontstaat een ruimer en meer volledig beeld. Die metafoer is bijzonder relevant voor de manier waarop vandaag over klimaatverandering wordt gedacht en beslist.

Ook in het klimaatdebat krijgen niet alle stemmen evenveel ruimte. Technische en wetenschappelijke kennis spelen een centrale rol en zijn onmisbaar, maar ze vertellen niet het hele

verhaal. Zeker de kennis van mensen die uitsluiting ervaren en die het meest kwetsbaar zijn voor de gevolgen van klimaatverandering én van niet-sociale klimaatmaatregelen, blijft te vaak onzichtbaar.

Nochtans maken net hun ervaringskennis duidelijk hoe beleid landt in de praktijk van hun leven, waar maatregelen botsen op grenzen en hoe nieuwe ongelijkheden kunnen ontstaan. Dat deze kennis minder wordt gehoord of ernstig genomen, wijst op een ongelijke waardering van kennis en ervaringen.

Dit onderzoeksrapport is het resultaat van drie jaar intensief praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek (PWO) binnen het expertisecentrum *Inclusive Society* van UCLL, uitgevoerd door een team van onderzoekers met en zonder ervaringskennis, en tot stand gekomen in wisselwerking met sociaal werkers, lokale beleidsmakers en mensen in armoedesituaties.

Doorheen het rapport staan de centrale vraag naar eco-sociale rechtvaardigheid en de rol van (kennis)ongelijkheid centraal. In dit onderzoeksrapport tonen we aan dat een lokaal klimaatbeleid niet rechtvaardig kan geïmplementeerd worden zonder de kennis van mensen die uitsluiting ervaren mee te nemen. Deze kennis laat zien hoe klimaatmaatregelen in het dagelijkse leven impact hebben en welke gevolgen ze hebben voor mensen die al in een kwetsbare situatie staan. Zonder deze kennis blijft een belangrijk deel van de werkelijkheid onzichtbaar, waardoor het moeilijk wordt om klimaatbeleid goed te beoordelen en bij te sturen.

Dit onderzoeksrapport is opgebouwd uit verschillende delen: een contextueel/theoretisch luik, een analyse van beleid en een deel met onderzoeksresultaten en aanbevelingen.

De opbouw van het rapport volgt een logische lijn van context naar analyse en aanbevelingen. Na de probleemstelling volgt een theoretisch luik met de maatschappelijke relevantie en de belangrijkste begrippen. Vervolgens analyseren we de onderzoeksdata. We eindigen met de conclusie en aanbevelingen.

Dankjewel aan...

Dit onderzoek had niet tot stand kunnen komen zonder de steun van verschillende partners. We bedanken graag alle respondenten die met ons in gesprek gingen en in het bijzonder de partners uit het werkveld die hun deur hebben opengezet om ons als onderzoeker met hen te laten meelopen.

Onderzoek doen is data verzamelen en daarop reflecteren. We willen de partners uit kennisinstellingen bedanken om ons daarin te ondersteunen, ons te voeden met interessante kaders en ons attent te maken op onze blinde vlekken, zoals Elisabeth Cans, Adeline Otto en Elke Plovie. Want samen weet je altijd meer. We willen ook de leden van de opvolgingscommissie bedanken, die op gezette tijdstippen de voortgang van ons onderzoek mee opvolgden en ons kritisch bevroegen.

Tot slot noemen we hier ook graag collega Nathalie Drooghmans, die in het eerste projectjaar van het onderzoek mee betrokken was op het onderzoek.

Probleemstelling:

Op zoek naar een sociaal rechtvaardige transitie

De wereld zoals we die kennen, zal morgen heel erg anders zijn. Decennia geleden was klimaatopwarming nog iets dat zich afspeelde in een verre toekomst. Een 'ver van je bed'-show. Velen dachten dat het zo'n vaart niet zou lopen. Maar met de recente en minder recente rampen ver en dichtbij, is dat gevoel gekeerd. Hoewel de 'sense of urgency' door andere crisissen op het wereldtoneel weer is verslapt, blijft klimaatverandering een 'hot' topic.

In dit onderzoek gaan we uit van de wetenschappelijke bewijzen voor de klimaatverandering en van de vaststelling dat we die, als mens, voornamelijk zelf hebben veroorzaakt. Onze focus ligt op de ongelijkheid die inherent is aan deze crisis, maar veel minder aandacht en aanpak krijgt.

Reeds in 1987 legt het Brundlandt rapport 'Our Common Future' de link tussen economische groei en klimaatverandering waarbij de armste landen het sterkst worden getroffen:

"(...) het is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie, zonder de behoeften van toekomstige generaties, zowel hier als in andere delen van de wereld, in gevaar te brengen." (Brundlandt rapport, 1987, z.d.)

Met het rapport wordt de grondslag gelegd van het zogenaamde 3P-model: People, Planet en Profit en wordt de link gelegd tussen ecologische, economische en ongelijkheidsvraagstukken, zoals ook blijkt uit de huidige aandacht voor biodiversiteit of 'planetary boundaries' (Rockström, 2009) en de Sustainable Development Goals (SDG).

Toch haperen de modellen. De meetbaarheid en het gewicht van de verschillende P's of begrippen in het aanpakken van de klimaattransitie zijn ongelijk. De P van Profit primeert nog vaak over die van het milieu (Planet) of het sociale (People). Er treedt een risico op 'greenwashing' (Jhagroe, 2024) op, waarbij alles uiteindelijk bij hetzelfde blijft, maar er wel wat groener uitziet. De focus op manieren om onze samenleving aan te passen aan de veranderingen, vormt een rookgordijn om naar de werkelijke, onderliggende problemen te gaan. Daarbij zit sociale rechtvaardigheid weinig in de focus.

We stellen ons dus de vraag hoe we een klimaatbeleid kunnen opzetten dat niet alleen duurzaam is, maar ook sociaal rechtvaardig. In dit onderzoek leggen we de focus op het niveau van lokale besturen, steden en gemeenten en (lokaal) sociaal werk. Welke strategieën zetten (informeel en formeel) sociaal werk en beleid in om sociale rechtvaardigheid te bekomen in het lokale (klimaat)beleid? Welke kennis wordt hierin gehoord en hoe gaat men om met ervaringskennis en andere kennis die minder dominant is of afwijkt van de heersende opvattingen?

In dit onderzoek gaan we op zoek naar een invulling van eco-sociale rechtvaardigheid. We vertrekken vanuit de idee dat rechtvaardigheid en de ecologische grenzen van de planeet onlosmakelijk met elkaar zijn verbonden.

Context en relevantie

Maatschappelijke relevantie

De klimaatverandering is een ingewikkelde crisis die ons leven op tal van domeinen beïnvloedt. Ze heeft in eerste instantie te maken met ecologische veranderingen, maar kan niet los gezien worden van de sociale uitdagingen die daarmee gepaard gaan.

Klimaatverandering als polycrisis

De klimaatcrisis is een complex fenomeen, of polycrisis. Het begrip ‘polycrisis’, werd voor het eerst gebruikt in Homeland Earth door Morin en Kern (1999: 73-74 in Dadvand, 2026). Het stelt dat er niet één vitaal probleem is, maar wel verschillende crisissen die elkaar opvolgen, sterk met elkaar verbonden zijn en elkaar versterken. De impact op de planeet vormt hierbinnen wellicht de vitaalste crisis, maar kan niet op zich gezien worden.

Crisissen volgen elkaar op (covid, de energiecrisis, geopolitieke spanningen, migratie) en toch gaan we er altijd op dezelfde manier mee om. We analyseren het probleem als een enkelvoudig probleem, benadrukken de snelheid waarmee we moeten handelen en zetten vaak één enkel type hoogopgeleide experts aan het roer om die oplossingen dan uit te rollen. De brede bevolking voelt zich machteloos, heeft het gevoel dat er weer een nieuwe crisis is, maar eigenlijk is het altijd dezelfde. We gaan van crisis naar crisis, maar leggen geen link met de onderstroom die in al deze crisissen aanwezig is. Eigenlijk analyseren we onvoldoende gezamenlijk de onderliggende probleemstelling. Als we ons hier anders toe verhouden, komen we misschien tot andere oplossingen en vermijden we de ‘vermoeidheid’.

In de klimaatcrisis gebeurt precies hetzelfde. Een focus op louter klimaat, of enger nog, CO²-uitstoot, doet ons vergeten wat de onderliggende oorzaken zijn die de crisis hebben veroorzaakt.

Ecologische én sociale uitdagingen

Klimaatverandering beschouwen we, in navolging van het rapport van IPCC (2023) en Van Lancker & Otto (2022:9), als:

‘de opwarming van de atmosfeer, de oceanen en de aarde en is ontegensprekelijk mensenwerk. De gevolgen zijn globaal en laten zich snel voelen.’

De klimaatverandering is een versnelde verandering die het gevolg is van menselijke activiteiten. Vooral de grootschalige uitstoot van broeikasgassen door industrie, energieproductie en transport speelt hierin een belangrijke rol. Tegelijk dragen ook dagelijkse activiteiten, zij het in mindere mate, bij, zoals autorijden of vliegvluchten. Hierdoor stijgt de gemiddelde temperatuur op aarde en blijft die stijgen.

Tal van wetenschappers en rapporten (Stockholm Resilience Centre, Steffen e.a., 2025) geven aan dat de aarde een bepaalde ‘ecologische draagkracht’ heeft, uitgedrukt in de planetaire grenzen (‘planetary boundaries’, Rockström, 2009). Wanneer deze grenzen worden overschreden, neemt het risico toe op ingrijpende en mogelijk onomkeerbare veranderingen in de aardsystemen. Dit uit zich onder meer in de opwarming van de atmosfeer en oceanen, de stijging van de zeespiegel en toenemende klimaatontwrichting, met onder andere natuurrampen, watertekorten en extreme weers- en klimaatgebeurtenissen tot gevolg. Deze ontwikkelingen hebben verregaande gevolgen voor ecosystemen en menselijke samenlevingen wereldwijd en vormen een bedreiging voor het menselijk leven.

“Het is, zo van, of dat je nu, de klimaatverandering, we hebben het zelf gedaan, laten we die discussie effe niet voeren, maar we zien allemaal dat het aan het veranderen is, en laten we zien wat we daaraan kunnen doen.” (ED01)

Sociaal werkers bevestigen dat. Ze geven aan dat het van belang is met welke woorden je over 'klimaat' praat.

“En ik denk ook, ja, er wordt wel vaak ook gezegd, dat mensen in de armoede niet wakker liggen van het klimaat. Oké, ze liggen er wel degelijk van wakker, maar misschien niet over het thema klimaat. Je moet niet afkomen bij hun met van wat lig je nu specifiek wakker binnen het klimaat? Dan gaan ze denken: ‘huh?’ Maar ze liggen wakker van wonen, ze liggen wakker van energie, ze liggen wakker van op hun job geraken met het openbaar vervoer, zo die dingen. En dat heeft allemaal een link met klimaat. Maar het woord klimaat is misschien inderdaad een woord dat zij niet gebruiken, maar alles waar ze wakker van liggen is wel gelinkt aan klimaat.” (SW11)

Toch wordt de idee dat mensen die in armoedesituaties leven niet bezig (kunnen) zijn met het klimaatthema nog steeds goed gevoed door stemmen uit het beleid en de samenleving:

“Ik denk, zonder ze over één kam te scheren, denk ik, dat die [mensen in armoede] daar minder mee bezig zijn. Maar dat het ook niet zo'n kwaad kan dat ze daar minder mee bezig zijn. Die hebben nu allemaal andere dingen aan hun hoofd. Dat ze de eindjes aan elkaar knopen, en zorgen dat de kinderen boterhammen mee naar school kunnen nemen, en zo. Dus het is niet aan een groot deel van de inwoners om bezig te zijn met het klimaat, en te zeggen van, oh, zou ik nu eens vegetarisch eten in plaats van, oké, snap je? Dat is voor ons middenklassers, wij kunnen daarmee bezig zijn, en zou ik nu de auto of de bakfiets nemen, en zo.” (BM03)

We stellen vooral vast dat het onderscheid tussen gele hesjes en bakfietsers, zoals uitgelegd door Van Lancker & Otto (2022) bij het thema klimaat heel erg speelt. De belangen zijn heel erg verschillend, waardoor de vrije ruimte om het over klimaat te hebben anders is:

“Maar dat heeft vooral een financiële kant, dus om mensen in armoede duidelijk te maken, dat dat een impact kan hebben op hun portemonnee, door bewust met energie om te gaan, dat de facturen omlaaggaan. En ik merk zelf heel hard in de vele workshops en infosessies die we geven, dat als wij over energie besparen spreken, ik het al moeilijk vind om over energie besparen te spreken, maar over bewust omgaan met energie, dat het financiële aspect een hele duidelijke is. Maar we koppelen daar ook altijd het verhaal aan van, ja, we doen dat ook om de impact op de planeet te beperken. Maar, ja, de doelgroep waarmee we in aanraking komen, veel mensen hebben al heel veel zorgen aan hun hoofd en de relevantie van dat tweede aspect, de impact op de planeet, is eigenlijk minder direct voelbaar dan de impact op de eigen portemonnee.” (SW12)

In dit onderzoek focussen we op de sociale ongelijkheid die onlosmakelijk deel uitmaakt van de klimaatverandering en het klimaatbeleid dat daarbij gevoerd wordt. Zonder voorbij te gaan aan het feit dat de echte verantwoordelijkheid bij de grootste vervuilers en meest draagkrachtige groepen ligt, focussen wij hier bewust op de positie van kwetsbare groepen om het onrecht dat hen treft zichtbaar te maken. Daarbij zal duidelijker worden dat mensen in situaties van armoede wel mee willen, maar dat nog te vaak niet kunnen. Deze sociaal werker verwoordt het heel duidelijk:

“Ik vind het een groot misverstand, want dat is niet mijn ervaring, hé. Mijn ervaring is dat bij mensen in armoede, dat zij heel erg wakker liggen van die klimaattransitie. Van de klimaatverandering, maar ook van de klimaattransitie. Zij, euh, liggen daar echt wakker van, maar zijn soms heel erg gefrustreerd omdat ze niet kunnen aanhaken. Maar het is niet dat zij die verandering niet willen.” (SW01)

Sociaal werkers zijn bij uitstek geplaatst om kennis uit ervaring zichtbaar te maken, en om het mee te nemen bij het nemen van (beleids)beslissingen. Tegelijkertijd merken we in literatuur en in de praktijk dat de inbreng van sociaal werkers als het over het thema's klimaat, klimaatverandering en klimaattransitie gaat, heel erg beperkt is. We gaan op zoek in praktijken (via diepte-interviews en actie onderzoek) naar een verklaring voor die afwezigheid van kennis.

Literatuurstudie

1. Rechtvaardigheid

Als we zicht willen krijgen op hoe onrecht in de samenleving concreet vorm krijgt in relatie tot de klimaatcrisis en het klimaatbeleid, dan is het erkennen van de waarde van ervaringskennis van de mensen die sociale uitsluiting en onrechtvaardigheid aan den lijve ondervinden, essentieel.

In wat volgt lichten we eerst toe wat we precies onder ervaringskennis verstaan, waarna we ingaan op het belang van taal en de maatschappelijke erkenning van die kennis. Vervolgens gaan we in op het begrip rechtvaardigheid in klimaat, om te eindigen met het belang van gelijkheid in kennis.

1.1. Het begrip ervaringskennis

Heel wat definities over ervaringskennis trachten woorden te geven aan de expertise, rol en competenties van professionele ervaringswerkers en ervaringsdeskundigen. Deze definities lijken vaak te ontstaan vanuit de nood in het werkveld om het belang en de professionele meerwaarde van ervaringsdeskundigheid zichtbaar te maken, te onderstrepen dat het niet louter om een persoonlijk verhaal gaat maar om een verworven en door inspanning ontwikkelde professionaliteit, en om het gesprek te openen over de taken, rollen en plaats van ervaringsdeskundigen binnen een professionele context.

Zo definiëren Noorani, Karlson en Borkma (in Keuzenkamp & Van Hoorn, 2022) ervaringskennis al in 2019 als “truth based on personal experience with a phenomenon”: kennis die voortkomt uit doorleefde ervaringen. Deze benadering benadrukt dat ervaringskennis niet louter een verzameling indrukken is, maar een vorm van waarheid die geworteld is in het ervaren van ontwrichtende of ingrijpende situaties. Hieruit volgt dat niet elke ervaring automatisch leidt tot ervaringskennis. Het gaat expliciet om ontwrichtende ervaringen, vaak deel van een complexer probleem dat de hele leefsituatie beïnvloedt. Pas wanneer deze ontwrichtende ervaringen worden verwerkt, gedeeld, geanalyseerd en verbonden met theoretische kaders, ontstaat kennis die inzetbaar is voor anderen.

Deze auteurs beschrijven hoe dergelijke individuele ervaringen kunnen uitgroeien tot collectieve ervaringskennis of “deep experiential knowledge”: kennis die ontstaat door het delen, synthetiseren en bewaren van ervaringen binnen groepen of zelforganisaties. Dat circulaire proces—van eenstemmigheid naar meerstemmigheid—maakt duidelijk dat ervaringskennis nooit af is, maar voortdurend evolueert door dialoog en gezamenlijke betekenisgeving. Ook binnen het veld van ervaringswerk wordt deze collectieve dimensie benadrukt (Pulinx, Bloemen, Vandenhende & Bridts, 2019). Opleiding, vorming en professionele ontwikkeling worden daarbij gezien als noodzakelijke trajecten om persoonlijke ervaringen te verwerken, te verbreden en te leren inzetten in functie van cliënten, beleid of praktijk.

De omschrijving van ervaringskennis als verworven door analyse en reflectie van persoonlijke ervaringen, ervaringen van anderen en andere bronnen (Globaal Plan Ervaringsdeskundigheid, 2019), het belang van cursussen, vorming, opleidingen of ervaringen in het werkveld voor het ontwikkelen van mogelijkheden om ervaringen professioneel in te zetten en om ervaringsdeskundigheid te verwerven worden benadrukt. Het gaat over een intensief proces van verwerken van eigen ervaringen en het eigen verleden worden de eigen ervaringen met sociale uitsluiting verruimd door uitwisseling, door het naast elkaar leggen van verschillende ervaringen en belevingen, door te toetsen hoe anderen armoede en sociale uitsluiting ervaren hebben. Dit groeiproces kan vorm krijgen doorheen diverse leertrajecten. Het volgen van een opleiding is één manier om dit proces te doorlopen. Daarnaast zijn er nog andere invullingen mogelijk. Het verwerken én verruimen van de eigen ervaringen dient echter steeds op een of andere manier aan bod te komen in dit leertraject.

Het voordeel van deze klassieke definities is dat zij helder aantonen dat ervaringskennis een volwaardige kennisvorm is die evenzeer investering, verdieping en professionalisering vergt als

andere kennisvormen. Het maakt deze definities dan ook heel bruikbaar om de gelijkwaardigheid van ervaringswerkers en -deskundigen in het professionele domein te verdedigen. Auteurs zoals Weerman (2019) gebruiken die intensiteit aan ontwikkeling als argument voor de gelijkwaardigheid tussen ervaringskennis, professionele kennis en academische kennis: alle drie zijn het resultaat van een intens en doorgedreven leerproces. Het professionele domein dient ze dus alle drie gelijkwaardig te behandelen.

Het nadeel van dit soort competentiegerichte definities is dat onbedoeld de last verschuift naar de ervaringsdrager: Het is hij of zij die zich dient te professionaliseren zodat de ervaringskennis ontsloten kan worden. Daarmee verschuift de verantwoordelijkheid van de structuren die luisteren, kaderen en erkennen, naar het individu dat moet voldoen aan professionele normen om gehoord te worden. Want wie bepaalt dan wat “goede” of “bruikbare” ervaringskennis is? Wie bepaalt wie ervaringsdeskundig genoeg is om gehoord te worden?

Wanneer we denken vanuit de absolute noodzaak om de kennis en stem van mensen in situaties van diepe uitsluiting fundamenteel mee te nemen – ook wanneer die stem schuurt – dan zoeken we eerder aansluiting bij auteurs uit de kritische theorie, het feminisme en het dekoloniale denken.

Zoals Aaslund (2024) overtuigend betoogt, is ervaringskennis in participatieve processen steeds een problematische categorie omdat sociaal werk en onderzoek vaak veronderstellen dat de “authentieke stem” van hulpgebruikers rechtstreeks toegankelijk is. Hierdoor lijkt het alsof ervaringskennis puur, onvervormd en vanzelfsprekend naar boven komt, terwijl die stem altijd bemiddeld is door machtsrelaties, taal, representatie en sociale verwachtingen. In dit perspectief is ervaringskennis niet iets wat eenvoudigweg beschikbaar komt wanneer iemand “zijn verhaal doet”, maar iets dat voortdurend wordt gevormd, vertaald én mogelijk vervormd binnen de interacties van onderzoek en praktijk.

In lijn met Aaslunds kritische benadering pleiten we daarom voor een ruimere definitie van ervaringskennis: een definitie die de waarde van opleiding en professionalisering erkent, maar tegelijk ruimte maakt voor de brede diversiteit aan ervaringen, kennis en stemmen die niet noodzakelijk passen binnen het huidige, sterk geprofessionaliseerde discours. Want wie bepaalt anders welke ervaringskennis ‘telt’ en welke niet? Ervaringskennis is dan geen bezit van een specifieke functie of opleiding, maar een vorm van weten die ontstaat door ervaringen te delen, te duiden, te politiseren en in interactie te brengen met andere manieren van weten.

1.2. De waarde van kennis

De woorden die we gebruiken doen ertoe. Vertrekkend vanuit Rancières onderscheid tussen *stem* en *ruis* wordt duidelijk dat taal nooit neutraal is: ze bepaalt wie kan verschijnen als politiek subject en wie wordt weggezet als iemand met louter privéproblemen (Rancière, 2015). Woorden ordenen wie als spreker telt en Aaslund (2024) verwijst hierbij naar Spivak (1996; 2010 [1999]) en Hooks (1989) wijzen erop dat mensen onder één noemer samenbrengen de complexiteit van hun identiteiten wegduwt en dominante aannames bevestigt. Ook McCarthy (2013) en Nussbaum (2009) tonen volgens hem aan hoe benamingen als “dakloze”, “verslaafde” of “kwetsbare groep” mensen herleiden tot één dimensie van hun bestaan, waardoor hun ervaringskennis aan betekenis verliest.

Aaslund bouwt hierop verder door te benadrukken dat onderzoekers via hun taalgebruik niet alleen de ander beschrijven, maar ook zichzelf positioneren als degene die mag duiden, vertalen en legitimeren. In dat proces worden ervaringen gemakkelijk losgemaakt van hun politieke betekenis en gereduceerd tot individuele verhalen. Precies daar schuilt het risico dat ervaringskennis haar kracht verliest: woorden kunnen haar zichtbaar maken als betekenisvolle kennis, maar haar ook monddood maken door haar te herleiden tot ruis.

Daarom is de zoektocht naar taal die ervaringskennis volwaardig erkent een cruciaal deel geworden van ons onderzoek. We spreken over mensen die sociale uitsluiting ervaren, mensen die in armoedesituaties moeten leven. De medewerkers met ervaringskennis zijn onze collega’s. We zijn een team van onderzoekers met en zonder ervaringskennis. We vermijden mensen vast te zetten in een geconstrueerde identiteit waarin zij als minderwaardig worden gezien en die vereenzelvigd

wordt met een aantal problemen (zoals de armen, de service user, de hulpvrager,...). Ook wij hadden dus regelmatig gesprekken en discussies over welke woorden mensen naar waarde schatten en welke woorden hen reduceren tot één deel van hun bestaan, hun zorgkant of hun kwetsbare kant.

Vanuit een feministisch perspectief geven ook Krumer-Nevo (2005) en Armstrong & Thompson (2009) taal aan de noodzakelijke zoektocht naar een gelijkwaardige waardering van ervaringskennis. Zij tonen hoe de kennis van mensen in kwetsbare posities vaak wordt gezien als *noise*: signalen die niet serieus genomen worden. Feministische theorie benadrukt daarbij dat deze ontkenning niet toevallig is, maar ingebed zit in machtsverhoudingen die bepalen wie als legitieme kennisdrager geldt. Fricker (2007) spreekt in dit kader van 'testimonial injustice' (getuigenisongelijkheid) waarbij de luisteraar (onbewust) minder geloofwaardigheid toekent aan wat iemand zegt, vanwege wie die persoon is. De overgang naar *voice* (of stem) betekent dat mensen eindelijk gehoord worden, maar nog niet als kennisproducenten erkend worden. Armstrong & Thompson (2009) laten zien hoe participatief actieonderzoek ruimte creëert waarin deze stemmen wél betekenisvol worden. Toch is *voice* slechts een tussenstap zolang ervaringen nog als persoonlijk of subjectief worden afgedaan. *Knowledge* of kennis ontstaat pas wanneer die ervaringen als volwaardige, structurele inzichten worden beschouwd. Krumer-Nevo (2005) beschrijft dat deze erkenning noodzakelijk is om epistemische ongelijkheid actief te doorbreken. In die stap verschuiven mensen van object van beleid naar mede-maker van kennis. Het resultaat is een kennispraktijk waarin ervaringskennis niet aanvullend, maar fundamenteel is voor rechtvaardig onderzoek en beleid. Het gaat daarbij om een basishouding waarbij elke persoon rond de tafel, vertrekt vanuit respect voor de waarde van elke vorm van kennis. Agatha Osinski (seminar collectivising voices of service users, UGent, 4 juni 2026) verwijst daarnaar als ze het heeft over 'responsiveness' als 'the capacity to learn from and integrate experiential knowledge of citizens in diverse social challenges'.

1.3. Rechtvaardigheid in klimaatdebat en -beleid

Rechtvaardigheid is een kernbegrip in de internationale definitie van sociaal werk (IFSW, 2014). In deze definitie heeft IFSW het over het streven naar sociale rechtvaardigheid, wat verwijst naar het kader van mensenrechten. Dat omvat naast individuele rechten ook het collectieve recht op een gezonde leefomgeving en klimaat.

Deze ongelijkheden komen voort uit koloniale en dekoloniale machtsverhoudingen en treffen het globale Zuiden vroeger en erger dan het globale Noorden. Postkoloniale denkers zoals De Sousa Santos (2007), Rambaree (2019) en Jhagroe (2024) wijzen op de catastrofale gevolgen in het Zuiden.

Daarnaast is er ook intergenerationele onrechtvaardigheid: de jonge generaties zullen ook meer schade ondervinden van de klimaatverandering dan de oudere generaties. Bovendien reproduceren klimateffecten ook binnen eigen land bestaande ongelijkheden, waarbij kwetsbare groepen onevenredig zwaar worden getroffen.

De term 'klimaatrechtvaardigheid' verwijst naar een holistische benadering van de ecologische transitie, die naast het milieu rekening houdt met ethische, politieke en juridische kwesties. Enkele auteurs voegen daar de laatste jaren meer en meer ook de sociale dimensie aan toe (Van Lancker en Otto, 2022; Holemans, Ferrante en Vermaas, 2023; Jhagroe, 2024). De aanpak van de klimaatcrisis kan niet zonder aanpak van de onderliggende ongelijkheid in de samenleving. De klimaatcrisis is in essentie een kwestie van ongelijke verdeling, participatie en erkenning.

In dit onderzoeksrapport ligt de nadruk op de lokale dimensie van klimaatongelijkheid, met bijzondere aandacht voor hoe klimateffecten en lokaal klimaatbeleid bestaande sociale ongelijkheden in eigen land reproduceren en verdiepen.

We hanteren het model van Fraser (1990) om het onderscheid te maken tussen verdelingsrechtvaardigheid, procedurele- en erkenningsrechtvaardigheid. Die laatste vorm van rechtvaardigheid verscherpen we met het model van Fricker (2007).

1.3.1. Onrechtvaardigheid in verdeling

De gevolgen die burgers ervaren door de klimaatverandering zijn ongelijk verdeeld. Zoals in het Human Rights Council van de Verenigde Naties vastgesteld, is de manier waarop oorzaak en gevolg wegen op het leven personen ongelijk verdeeld in de samenleving.

“Perversely, the richest, who have the greatest capacity to adapt and are responsible for and have benefitted from the vast majority of greenhouse gas emissions, will be the best placed to cope with climate change, while the poorest, who have contributed the least to emissions and have the least capacity to react, will be the most harmed.” (Human Rights Council, 2019, p. 6).

De klimaatverandering treft niet iedereen op dezelfde manier. Ook heeft niet iedereen dezelfde verantwoordelijkheid aan de oorzaken van de klimaatverandering en evenveel stem in het debat. Zoals een sociaal werker het stelt:

“(...) maar eigenlijk, de ecologische voetafdruk van onze mensen hier is al zo laag. En om dan te beginnen vitten op de verwarming die te hoog staat, omdat de woning waarin ze wonen niet geïsoleerd is door de huisbaas, wat dat dan eigenlijk de verantwoordelijkheid is van de huisbaas, dat vind ik zelf een hele moeilijke.” (SW12)

Van Lancker en Otto (2022: 19-20) spreken in dat opzicht van een ‘vliegwielen van ongelijkheden’. Burgers met een lager inkomen zijn niet de oorzaak van de huidige klimaatverandering, maar worden er wel sterker door getroffen.

“Ik denk, diegenen die zich minder kunnen veroorloven, gaan daar meer van afzien. Ja, ik denk maar bijvoorbeeld je kunt je huis minder goed isoleren, wat zowel tegen de warmte als tegen de koude werkt.” (EDO1)

We hoeven maar te kijken naar rampen wereldwijd en in eigen land, om te beseffen dat de minst gegoeden op de meest kwetsbare plekken wonen, of in huisvesting die het minst aangepast is aan opwarming of overvloedige regen. Het blijkt uit de reactie van deze respondent met ervaringskennis over armoede en sociale uitsluiting:

Als interviewer 02 vraagt: We horen mensen zeggen, mensen in armoede zijn daar niet mee bezig, wat zou jij hen antwoorden? “Dikke bullshit, wij zijn de eerste slachtoffers. Als er een hittegolf is en je zit hier in de blokken, vergeet het maar he. Je vindt hier niet direct verkoeling. Die hitte blijft in de stad hangen.” (EDO2)

Het zijn daarentegen wel deze kwetsbare burgers die de maatregelen die het beleid neemt in het tegengaan of zich aanpassen aan de verandering, het hardst, zowel financieel als in hun levenskwaliteit, voelen. Denken we maar het weren van de meest vervuilende - vaak ook de oudste- auto's in steden, het verminderen van middelen voor openbaar vervoer ten voordele van investeringen in een elektrisch wagenpark of deelsystemen:

“[onvoldoende investeren in] openbaar vervoer is een zeer, zeer heikel punt en wij als mensen in armoede voelen dit direct.” (EDO2)

1.3.2. Onrechtvaardigheid door ongelijke participatie

De 2de vorm van onrechtvaardigheid volgens Fraser (1990) gaat over de procedures, structuren en mogelijkheden om te participeren aan het maatschappelijk debat. Dit concept verwijst naar de vaststelling dat niet iedereen evenveel invloed heeft op de regels en procedures die beslissingen sturen. Het gaat over wie de macht heeft om te bepalen hoe die beslissingen worden genomen. Rechtvaardigheid gaat dan ook over eerlijke processen om tot beslissingen te komen.

Wanneer we ervaringskennis als volwaardige kennis erkennen en ook daadwerkelijk willen meenemen in beleid en besluitvorming, dringt zich de vraag op naar de manier waarop we die kennis betrekken. Het begrip participatie heeft dan verduidelijking nodig. We linken dit aan de rol van de sociaal werker als democratische professional (Dzur, 2018; Habermas, 1996), waarin elke burger in gelijke mate kan deelnemen aan het maatschappelijke en publieke debat, en waarin

problemen gezamenlijk worden vastgesteld en mogelijke oplossingen in een open, zorgvuldige dialoog worden verkend.

De mogelijkheid om deel te nemen werd reeds door Arnstein (1969: 216) omschreven door het begrip participatie resoluut te koppelen aan de herverdeling van macht:

“It is the redistribution of power that enables the have-not citizens, presently excluded from the political and economic processes, to be deliberately included in the future. It is the strategy by which the have-nots join in determining how information is shared, goals and policies are set, tax resources are allocated, programs are operated, and benefits like contracts and patronage are parceled out. In short, it is the means by which they can induce significant social reform which enables them to share in the benefits of the affluent society.”

Dit soort fundamentele participatie is om meerdere redenen essentieel. Ze vergroot het eigenaarschap bij burgers, waardoor het draagvlak én de effectiviteit van beslissingen toenemen. Maar nog belangrijker is de principiële overtuiging dat een democratische samenleving de plicht heeft om elke vorm van kennis – inclusief ervaringskennis – een volwaardige plaats te geven in het publieke debat.

Het inbrengen van de stem van mensen die leven in situaties van (kans)armoede in het maatschappelijk debat is niet nieuw. Anno 2026 kunnen we terugkijken op baanbrekend werk dat 32 jaar geleden, in 1994, verricht werd met het Algemeen Verslag Armoede (AVA). Dialooggroepen van mensen die in armoedesituaties leven, kwamen samen en gingen na een heel proces in direct overleg met beleidsmakers. Het kaderde in het nieuwe ‘contract met de burger’ met als doel tot een meer solidaire samenleving te komen. In dat opzicht was het luisteren naar de stem van ervaringsdeskundigen tegelijkertijd vernieuwend en noodzakelijk.

De overheid verduidelijkte in 1994 in de opdracht van het armoedeoverleg, dat ‘het Algemeen Verslag een middel moet worden om, door de mensen die in armoede leven zelf en de sociale ‘actoren’ te mobiliseren, “de structurele oorzaken van armoede en bestaansonzekerheid grondig aan te pakken.” (ATD 4de wereld & VVSG, 1994: 13)

Verschillende onderzoekers (Boone, 2019: 1030-1031; Askheim, e.a. 2017; Beresford, 2010; Beresford&Croft, 1995; De Corte e.a., 2018; Krumer-Nevo, 2005; ...) toonden sindsdien aan dat directe deelname of participatie van mensen in situaties van (kans)armoede in zowel onderzoek, praktijk als beleid als belangrijk ervaren wordt. Participatie van mensen met ervaringskennis in dialoog op verschillende niveaus wordt op zich niet in twijfel getrokken. Participatie van mensen in armoede wordt door Boone in 2019 ‘trending’ genoemd (2019: 1031) en ze spreekt zelfs over een ‘buzzword’. Kortom, participatie van mensen in kwetsbare posities lijkt verworven.

Toch stelt Boone (2019: 1031) vast dat dit niet heeft geleid tot enige invloed of verandering in het debat over kansarmoede of de maatregelen die men treft om deze uitsluiting tegen te gaan. Het verslag (ATD 4de wereld & VVSG, 1994: 17) maakte bovendien duidelijk dat er een spanning is tussen de urgentie om oplossingen te bedenken en het belang om daarbij tijd te maken om naar alle perspectieven te luisteren.

We riskeren zo dat participatie van mensen in armoede aan debat en beleid herleid wordt tot dogmatische en depolitiserende instrumenten (Boone, 2019: 1031, Plovie, Dijkstra en Goris, 2023: 130-131). De blik van het sociaal beleid dient volgens onderzoekers als Roets (2012: 819 geciteerd in Boone, 2019: 1031) niet zozeer gericht te worden op het individuele empowerment van mensen in armoede om hen te leren hoe ze hun stem kunnen laten klinken, dan wel op de vastgeroeste systemen van macht die deze vormen beleidsvorming in stand houden. We nemen dit mee in onze zoektocht naar een klimaatrechtvaardige transitie.

1.3.3. Onrechtvaardigheid door ongelijke erkenning van kennis

Zelfs als mensen met doorleefde ervaringen wel mee aan de gesprekstafel gaan en dus participeren aan het debat, kan er sprake zijn van ‘kennisongelijkheid’. We werken het begrip van erkenning van kennis (Fraser, 1990) verder uit met het kader ‘kennisongelijkheid’ of ‘epistemic injustice’ van de Britse filosofe Miranda Fricker (2007) om te beschrijven hoe mensen onrecht wordt aangedaan en zij niet gezien worden als kenners, sprekers of bron van kennis. Hun kennis wordt niet ten volle au

serieus genomen of geloofwaardig geacht (testimonial injustice) of er zijn problemen in de vertaalslag van de ervaringen en kennis (hermeneutical injustice).

Sociale professionals dienen zich bewust te zijn van het taalgebruik dat men hanteert: gaat het over 'de stem' van mensen in situaties van armoede inbrengen, of over hun 'kennis'? (Fraser, 1990)

'it is essential that their (i.e. people in poverty) ideas and perspectives are considered as "knowledge" rather than as merely "voice"'. (Krumer-Nevo geciteerd in Boone, 2019: 1032)

Het is duidelijk dat de verschillende vormen van kennis die, als ze al betrokken worden in het maatschappelijk debat, niet allemaal even zwaar doorwegen. Ook in het klimaatdebat stellen verschillende auteurs (Lancker & Otto, 2022: 15, Jhagroe, 2024: 10) vast dat 'niet ieders stem telt'. Uit eigen en andere Europese onderzoeken blijkt immers dat:

'(...) het de hogere inkomens en hoogopgeleiden in de samenleving [zijn] die de politieke agenda bepalen. De besognes van de laagste inkomens tellen alleen mee als ze toevallig gelijklopen met die van de hogere inkomens'. (Van Lancker & Otto: 2022: 15)

"Er wordt al zoveel over onze hoofden heen beslist. We zijn al zoveel de vergeten groep. We zijn niet de enige vergeten groep, hè. Maar we zijn meer en meer de outcast." (ED02)

"Veel laagdrempeliger [aan de slag gaan] en met mensen die er voorlopig niets van kennen, behalve van in eigen beleving" (SW04)

1.4. Klimaatcrisis als een democratische crisis

In elk van de crisissen of uitdagingen waar onze samenleving voor staat, zijn een aantal stemmen dominant aanwezig. In de covid-crisis waren dit de virologen (Bonneux, 2020), in de klimaatcrisis zijn dit de klimatologen en energietransitie-technologen. De combinatie van urgentie, onbekendheid en de uitgesproken complexiteit van maatschappelijke crisissen maakt dat we ons vertrouwen dan bijna exclusief leggen bij degenen die we erkennen als autoriteiten, specialisten en experts, in de hoop dat zij richting en houvast kunnen bieden.

Het logische gevolg is dat andere expertises en perspectieven ontbreken, waardoor complexe vraagstukken onvoldoende ontrafeld worden en telkens enkelvoudige antwoorden krijgen. In het bijzonder kunnen we dit zeggen voor de stem van burgers in de meest kwetsbare situaties. Hun kennis en expertise wordt amper betrokken en vaak slechts in laatste instantie.

"Dat [waar het beleid fout loopt voor kwetsbare groepen] zijn signalen die je [sociaal werker] doorgeeft. Maar terug, zijn zij [mensen in kwetsbare positie] diegenen die mee aan tafel gaan zitten, nee hé." (SW01)

Ook nadat deze experts oplossingen aanreiken voor maatschappelijke problemen, worden kritische stemmen vaak nauwelijks gehoord. Omdat deze voorstellen het gezag dragen van 'de experts', ontstaat de impliciete vraag wie zich überhaupt gelegitimeerd weet om hun inzichten ter discussie te stellen. Hierdoor verschuift de dynamiek van open debat naar een situatie waarin tegenspraak minder evident en minder zichtbaar wordt.

De complexiteit van dit soort maatschappelijke uitdagingen (polycrisis) veronderstelt echter het komen tot een gedeelde probleemstelling, het samenleggen van perspectieven, het durven verlaten van bestaande recepten en een brede kennisopbouw. We stellen vast dat het gevoel van urgentie en dreiging in elk van deze crisissen die zich in de samenleving afspelen, leidt tot een democratisch deficit (Dzur, 2018). We zien de klimaatcrisis dus ook als een democratische crisis.

Een te sterk individueel of eenzijdig 'experten'perspectief leidt ons af van de eigenlijke problematiek van de klimaatverandering, die inherent een maatschappelijke problematiek is en volgens Mark Dom (2021) is dat ook effectief de bedoeling. Hij vestigt er de aandacht op dat het concept "ecologische voetafdruk" (Reese, 1992) om als individu je impact in kaart te brengen pas echt in de markt is gezet door BP in 2002. BP maakte de eenvoudige rekentools online breed beschikbaar zodat je je individuele voetafdruk in kaart kan brengen én verlagen.

Daar lijkt op zich niets mis mee te zijn, maar er zit volgens Dom wel degelijk een strategie achter: “Leg de verantwoordelijkheid van het klimaatprobleem bij het individu zodat de schijnwerpers niet op de oliemaatschappijen worden gericht.” Tot op vandaag is die ‘voetafdruk’ prominent aanwezig in hoe we nadenken over de transitie en het nodige klimaatbeleid. Volgens Dom leidt deze voetafdruk ons af van wie verantwoordelijk is voor het ontstaan van het klimaatprobleem en zadelt het ons op met een schuldgevoel. Het gevolg is volgens hem dat mensen verdeeld worden en een afkeer krijgen van klimaatmaatregelen.

Als we een probleemanalyse maken vanuit een maatschappelijke bril in plaats van vanuit een individualiserende bril, komen we al heel snel bij de onlosmakelijke link tussen de klimaatcrisis en sociale ongelijkheid. Macro-economen Thomas Lebbe en Arthur Apostel (2023) onderzochten de link tussen toenemende maatschappelijke ongelijkheid en de klimaatverandering. Jhagroe noemt dit soort van beleid een ‘duurzaamheidsprookje’ (2024: 13). Een duurzame levensstijl aannemen is volgens hem een wit privilege, vooral weggelegd voor midden- en hogere klassen in de samenleving. Deze groene manier van denken en handelen bij de individuele burger verhogen, verhoogt vooral de reeds bestaande sociale ongelijkheid. Ook bij Tielbeke (2020) vinden we de kritische blik op de individuele gedragsverandering terug.

Vanuit het rechtvaardigheidsperspectief beschouwen we sociale ongelijkheid en klimaatverandering als twee elementen van een zelfde crisis. Klimaatbeleid dat ongelijkheid niet aanpakt, versterkt die juist.

“Eigenlijk is de klimaatcrisis een democratische crisis. En moeten we aan dat laatste werken. Deze stad doet veel, maar er is weinig tegenstem. Het moeten vooral hoera-verhalen zijn, zo van kijk eens welke prijs we nu gewonnen hebben. Maar er zijn ook mensen die een ander perspectief hebben en dat mag niet gezegd worden. Er zou meer openheid bij de stad moeten zijn om daarnaar te luisteren.” (SW03)

Alle kennis op een gelijkwaardige manier betrekken bij ‘wicked problems’ (Korsten, 2019) en niet dé oplossing zoeken bij slechts één actor. We weten dat wie het probleem bepaalt, vaak een voorsprong neemt op het bepalen van de oplossing ervan. Terwijl we weten dat er in deze ingewikkelde thema’s net geen ‘kennismonopolie’ zou mogen zijn.

2. Duurzaamheid

2.1. Duurzaamheid als normatief begrip

Een centraal begrip in het klimaatbeleid is ‘duurzaamheid’. Het begrip ‘duurzaamheid’ is volgens Block & Paredis (2019) onlosmakelijk verbonden met politiek, in die zin dat het begrip op zich niet waarde vrij is, en ons als samenleving noopt tot het maken van keuzes. Wat is een duurzame klimaatoplossing? Die waarin we met zijn allen minder zullen uitstoten? Of moeten we eerder met z’n allen maximaal investeren in technologische oplossingen om onze uitstoot naar beneden te krijgen, zonder daarbij te raken aan onze verworven levensstandaard? De vraag is dus hoe we als samenleving keuzes maken, op wat we die keuzes baseren, en vooral, wie een stem heeft in dat debat. (Block & Paredis, 2019: 47)

Duurzaamheid is (Agyeman et al., 2003: 5 in Block & Paredis, 2019:53):

‘the need to ensure a better quality of life for all, now and into the future, in a just and equitable manner, whilst living within the limits of supporting ecosystems’

Duurzaamheid is een beladen en normatief begrip, voor verschillende interpretaties vatbaar. Het wordt dus te pas en te onpas door verschillende groepen in de samenleving in de mond genomen. Het resulteert in hippe slogans, promocampagnes en beleid. Het hebben over ‘duurzaamheid’ is op zich geen probleem. Maar het hanteren alsof het geen verschillende ladingen kan dekken, kan problematisch zijn.

Door al die verschillende invullingen van het begrip ‘duurzaamheid’ wordt het in het publieke debat lastig om er kanttekeningen over sociale ongelijkheid bij te plaatsen (De Droogh, 2022: 212, Jhagroe, 2020, 2024: 11 en Tielbeke, 2020).

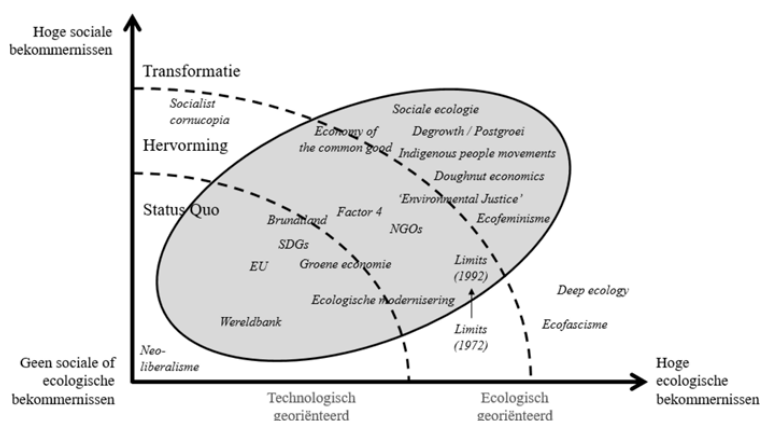
Maar wat is dan wel rechtvaardig in duurzaamheid? En voor wie is dat dan zo? Wanneer en hoe bepalen we of de limieten van ons ecosysteem bereikt zijn? Het begrip zelf, wordt in het maatschappelijk en politiek debat geclaimd door verschillende partijen. Het kan ingevuld worden als het behouden van een status-quo met minimale aanpassingen enerzijds, of als het omverwerpen van het huidige, economisch kapitalistische, systeem anderzijds. Zoals een respondent met armoede-ervaring (ED02) in ons onderzoek het benoemt:

“Stop met winst te maken. En alleen te denken in winst. En in groter, groter, groter, groter. ... Als je wilt inzetten op klimaat, sluit dan de petrochemie. Dat gaat zeer doen. Ja, dat gaat zeer doen. Dat gaat jobs kosten.” (ED1)

Door het wegduwen van de onderliggende ongelijkheden en de sociale crisis is er sprake van een verregaande depolitisering van de klimaatkwesitie. Jhagroe verwijst daarvoor expliciet naar Rancière en Swyngedouw in dat opzicht (Jhagroe, 2024: 69; 73). Volgens hem zijn we met het vaandel ‘duurzaamheid’ vooral de bestaande orde aan te vergroenen en bestendigen. Onderliggende tegenstellingen, tegenstemmen en ongelijkheden (2024: 89) worden dan niet meer ingebracht.

2.2. Rechtvaardige duurzaamheid door transformatie

Block & Paredis (2019) baseerden zich op het werk van Hopwood (2005) en maakten een overzicht van de verschillende duurzaamheidsbenaderingen. We lichten ze hieronder kort toe. Door gebruik te maken van een sociale as enerzijds en een ecologische as anderzijds, kwamen Hopwood e.a. (2005, in Block&Paredis, 2019: 54) tot 3 veranderings-perspectieven: ‘status quo’, ‘hervorming’ en ‘transformatie’. Het blijkt een werkzaam model te zijn om huidige strategieën vanuit beleid en belangenorganisaties te kunnen verklaren of positioneren.

Figuur 1 begrip duurzameheid (Block&Paredis, 2015; gebaseerd op Hopwood, e.a., 2005)

In de benaderingen rond ‘status quo’ gelooft men in (technologische) investeringen binnen de bestaande economische en politieke modellen, de zogenaamde ‘technological fix’. Groei en innovatie zijn noodzakelijk om met de ecologische uitdagingen aan de slag te gaan. Dat betekent dat eerst de meest gegoede burgers of bedrijven hun voordeel zullen halen in de noodzakelijke omschakeling. Omdat zij kunnen investeren, of kunnen profiteren van overheidsingrepen. Ook de minst gegoede groepen zullen op termijn meekunnen in de aanpassing, door het zogenaamde ‘doorsijpeleffect’ of de ‘trickle down economics’. Dit denken in termen van ‘doorsijpeleffecten’ ontkent echter dat de voordelen ongelijk verdeeld worden en de ongelijkheid dus enkel groter wordt.

Ook in de 'hervormingsstrategie' blijft men trouw aan het huidige economische en politieke model, al is er sprake van enige kritische blik voor de vrije markt en de technologische vooruitgang. Een gelijkere verdeling van kosten en baten, een armoedebeleid of flankerende maatregelen komen hierin wel aan bod. Dit leidde bv tot wat men de 'New Green Deal' is gaan noemen, met meer oog voor biodiversiteit, armoede en groenere jobs. Het model vraagt dus om aanpassingen in de heersende governance structuur.

Maar enkel in het model van 'transformatie', wil men een fundamentele ommezwaai bereiken. De idee is dat de ongelijkheid in het ecologische vraagstuk inherent verbonden is aan de huidige beleids- en maatschappijstructuur. Voorstanders van deze interpretatie, zoals in het degrowth-model en later in de 'Environmental Justice Movement' (EJM)-beweging, vragen een ander economisch model met meer aandacht voor het sociale en ecologische, en minder winst gedreven. De 2 andere modellen, van status quo en hervorming, leiden enkel tot 'greenwashing'. De EJM is één van de eerste bewegingen die verschillende begrippen zoals gender, klasse, etniciteit met klimaat ging verbinden. Met het befaamde donutmodel (Raworth, 2017), kunnen we stellen dat er verder wordt doorgedaan op het idee dat we nood hebben aan een nieuw systeem. Dit economisch model vertrekt van de premisse van een sociale basis voor elke burger, waarbij men toegang heeft tot alle basisbehoeften, maar wel binnen een ecologisch plafond. Dat betekent concreet dat een beleid de welvaart van elke burger kan verbeteren, zonder boven het ecologische plafond uit te komen, of dat we in sommige gevallen moeten evolueren naar een lagere ecologische voetafdruk zonder daarbij aan de welvaart te raken. Het zet de 3de p (profit) echt ondergeschikt aan de andere twee, het sociale en ecologische.

Wereldwijd hebben vooral de eerste twee benaderingen het beleid in binnen- en buitenland beïnvloed. Dit wordt het beleid van de 'ecologische modernisering' (Hajer, 1995 in Block&Paredis, 2015: 57) genoemd. Het is een combinatie van economische groei, technologische vooruitgang, milieubescherming, energiezekerheid en bestrijding van armoede. Al deze aspecten zouden elkaar moeten versterken, eerder dan bestrijden. Het is vooral een behoudsgezinde logica met milde hervormingen die vooral de meest sterke groepen ten goede komen in de samenleving, met beperkte flankerende maatregelen voor de rest. Alleen blijkt na al die jaren het verwachte 'doorsijpeleffect' niet te werken. De kloof wordt alleen maar groter. Verschillende studies tonen aan dat binnen een paradigma van economische groei, het klimaatprobleem enkel kan toenemen (EEB, 2019). We gaan hieronder verder op in het deel over het klimaatbeleid in eigen land.

3. Klimaatbeleid

Om te begrijpen hoe Vlaanderen vandaag klimaatbeleid vormgeeft - en hoe dit vervolgens de ruimte bepaalt waarbinnen lokale besturen kunnen en willen handelen - vertrekken we van het beleidskader zoals het nu is. We analyseren het Vlaams en lokale beleid aan de hand van de duurzaamheidsbenaderingen van Block & Paredis (2019). We maken een vergelijkend overzicht in onderstaande tabel.

	Efficiëntie (cijfer)-gedreven klimaatbeleid	Klimaatbeleid met sociale correcties	Sociaal rechtvaardig klimaatbeleid
In één zin	Iedereen moet mee	Iedereen kan mee	Genoeg voor iedereen
Focus beleid	Efficiëntie Doelgericht	Efficiëntie met oog voor ongelijkheid	Waardegedreven Gelijkheid
Doelstelling	Zo snel mogelijk vermindering CO ² uitstoot	Zo snel mogelijk vermindering CO ² uitstoot	Weg werken van ongelijkheid inherent aan klimaattransitie
Strategie	Nudging Greenwashing Technologische innovatie	Nudging, greenwashing, technologische innovatie met sociale correctie	Democratische systeemverandering

Rol sociaal middenveld	Uitvoeren beleid	Signaleren van uitsluiting en aangeven en uitvoeren van mogelijke correcties op beleid	Mee maken van eco-rechtvaardig beleid
Aanpak	Individuele gedragsverandering en technologische innovaties	Individuele gedragsverandering en technologische innovaties met corrigerende maatregelen voor 'doelgroepen'	Systemen van samenleven in vraag stellen en herdenken.
Impact op sociale ongelijkheid	Vergroten van ongelijkheid	Erkenning ongelijkheid maar onvoldoende slagkracht in maatregelen	Wegwerken van ongelijkheid

Tabel 1 overzicht duurzaamheidsbenaderingen in Vlaams/lokaal beleid

Klimaatadaptatie en klimaatmitigatie zijn centrale focussen in de aanpak van de Vlaamse Overheid (VMM, z.d.). Volgens Vlaanderen kunnen we ons niet langer beperken tot mitigatie, maar moeten ons ook wapenen tegen de reële gevolgen van klimaatverandering. Met de verschuiving richting adaptie wordt getracht de gevolgen van de klimaatverandering aan te pakken, of in te dijken. De ambitie de klimaatverandering tegen te houden of om te draaien wordt niet volledig losgelaten, maar daarmee minder en minder realistisch geacht. Adaptatie kan gaan over ontharding of koelteplekken creëren in de stad. Met mitigatie daarentegen gaat een beleid op zoek naar alternatieven die voornamelijk de uitstoot beperken, zoals hernieuwbare energie, deelsystemen en meer inzet op openbaar vervoer. Het is belangrijk voor de leefbaarheid van het land en de planeet dat de Vlaamse overheid zich inzet om de klimaatverandering aan te pakken. Een heel aantal kritische stemmen zoals de Bond Beter Leefmilieu (VRT Nieuws, 1/10/2024) zeggen echter dat die ambities niet hoog genoeg liggen.

Aangestuurd door Europa wordt de ambitie om de klimaatverandering tegen te gaan op Vlaams niveau regelmatig geformuleerd als een omslag naar een 'klimaatneutrale' samenleving.

(<https://www.vlaanderen.be/natuur-milieu-en-klimaat/klimaatverandering-en-energie-en-klimaatbeleid>). In de Europese Unie werd die doelstelling vastgelegd als te bereiken tegen 2050, in de 'Europese Green Deal'. Op dat moment mag in de EU de uitstoot van broeikasgassen niet hoger zijn dan de capaciteit om die terug af te breken of op te vangen. Er wordt in die Green Deal ook gekeken naar de toekomstige generaties en via een solidariteitsfonds is er aandacht voor die landen die het minder gemakkelijk hebben om de omslag naar een klimaatneutrale samenleving te maken.

Wanneer we inzoomen op de onderdelen van het Vlaamse beleid waar de link met sociaal beleid wordt gelegd, valt op dat deze verbinding slechts op een aantal plaatsen en vaak fragmentair aanwezig is. Het Sociaal Klimaatfonds kwam rijkelijk laat en mist kansen (Meynen, N. 2025, 18 juli). We vinden deze focus bijvoorbeeld wel terug bij het Energiearmoedeplan van 2025 dat sociale maatregelen, tegemoetkomingen en eenvoudige aanvragen voor energiescans via de OCMW's moet regelen. Ook vinden we deze focus bij het Noodkoopfonds (Energiebesluit, 19 november 2020), maar dat laatste zou het inmiddels zonder budget moeten doen. Het is onduidelijk of deze vorm van financiering door OCMW's via middelen van de Vlaamse Overheid nog verder loopt. Op de website van de Vlaamse Overheid staat een stop van aanvragen tussen 1 november en 31 december (jaartal onduidelijk). Tegelijkertijd staat de module voor aanvragen nog open en wordt er info via VVSG - vereniging voor Vlaamse Steden en Gemeenten (enkel toegankelijk voor leden) verschaft.

In dat licht blijft het onduidelijk hoe het Vlaamse beleid het thema van rechtvaardige transitie daadwerkelijk wil aanpakken: het krijgt weinig prioriteit en wordt niet over de hele lijn uitgewerkt. Van Lancker & Otto (2022: 21-22, 69) spreken in dat opzicht over een 'gedeeld belang'. Op dit moment ervaren mensen in kwetsbare posities dat zij vooral extra slachtoffer worden van dit Vlaams beleid.

"Ja, maar dat is ook weer, als je minder geld hebt dan ga je minder voor de nieuwe auto's kunnen gaan. Dus meestal rijden ze met oudere auto's. Een elektrische wagen is al bijna helemaal uitgesloten wegens de kostprijs." (ED01)

3.1. Streven naar een maximale vermindering van CO₂-uitstoot

De beleidslogica van het Vlaamse en Europese niveau sijpelt sterk door naar het lokale niveau in lokaal klimaatbeleid. Dat gebeurt in de ene gemeente al ambitieuzer dan in de andere. Op het lokale niveau zijn een aantal Vlaamse steden voortrekkers in die vertaalslag. De Mission 100 steden en het burgemeestersconvenant (Convenant of Majors) tonen een aantal gemeenten deze ambitie. De Mission 100 steden vervroegen de 'klimaatneutrale' doelstelling voor hun stad en willen klimaatneutraal zijn tegen 2030 in plaats van 2050.

Er zijn ook steden in Vlaanderen die in hun doelstelling van klimaatneutraliteit, ook inclusie en sociale rechtvaardigheid vermelden, zoals oa in Leuven, Mechelen, Vilvoorde en Brugge. Het formuleren van doelstellingen rond rechtvaardigheid en inclusie vormt op zich geen garantie dat ze ook daadwerkelijk worden waargemaakt. Door de sterke nadruk op snelle CO₂ reductie blijft deze meting de dominante maatstaf voor effectiviteit en ontvangt het grootste deel van de middelen. Het maakt het rechtvaardigheidsdiscours op beleidsmatig vlak minder sterk.

3.2. Individuele gedragsverandering

De focus van het beleid ligt in dit perspectief heel sterk op individuele gedragsverandering. Met 'iedereen mee' wordt de nadruk gelegd op het feit dat elke burger een steentje zal moeten bijdragen. Die uitspraak en die insteek van het beleid, leidt bij mensen in kwetsbare posities, die niet mee kunnen in het vliegwieltje van ongelijkheden, ertoe dat ze zichzelf de schuld gaan geven. Dat gevoel van self-blaming krijgen mensen die sociale uitsluiting ervaren ook ten opzichte van geëngageerde spelers in klimaat. Er is gewoon geen beleid dat ervoor zorgt dat ook zij kunnen aanhaken bij de verschillende oproepen tot gedragsverandering, waarvan de ene (vb. lage emissiezone) al dwingender is dan de andere (vb. minder vlees consumeren).

"Ze [de verenigingen die zich met klimaat bezig houden] zijn bezig. Maar ze individualiseren het probleem." (ED02)

3.3. Een herverdelend klimaatbeleid?

In het klimaatbeleid in Vlaanderen wordt voornamelijk gewerkt met sociale correcties. Inclusie heeft een normatieve waarde: beleid moet rechtvaardig zijn, maar ook efficiënt. Het doel blijft het verminderen van de CO₂ uitstoot, naast, individuele inspanningen om de effecten van de klimaatverandering op te vangen. Het is een status quo of milde hervorming binnen een systeem dat onrechtvaardig is. (Block & Paredis, 2015), als een vorm van 'noodhulp' omdat men niet bereid is tot systeemverandering. Dat is een politieke keuze.

"Klimaattransitie moet tegelijkertijd een herverdelende transitie zijn." (SW03)

Er gaat terecht veel aandacht naar de klimaatontwrichting, stelt men, maar de ecologische crisis is veel omvattender dan het klimaat. Professor Joyeeta Gupta benadrukt dat we geen andere keuze hebben dan die rechtvaardigheid mee te nemen:

"Uit talloze onderzoeken blijkt dat een eerlijke en rechtvaardige aanpak essentieel is voor de stabiliteit van de aarde. We kunnen geen biofysisch veilige aarde hebben zonder rechtvaardigheid. Daarom moeten we eerlijke doelen stellen om aanzienlijke schade te voorkomen en te zorgen dat mensen toegang blijven houden tot hulpbronnen en moet de transformatie om die doelen te bereiken rechtvaardig zijn." (In: Holemans, Ferrante en Vermaas, 2023, p. 55)

Samenvattend kunnen we stellen dat Vlaamse en lokale beleidsmakers vaak kiezen voor een klimaatbeleid met sociale correcties. De focus van het Vlaamse en Europese beleid ligt op de

vermindering van de CO₂-uitstoot en het afremmen van de klimaatopwarming, terwijl het rechtvaardigheidsluik slechts beperkt wordt uitgewerkt. Block en Paredis (2019) benoemen dit als de technologische benadering. Die beleidslogica sijpelt vervolgens door naar het lokale niveau, waar besturen deze Vlaamse en Europese kaders vertalen naar hun eigen gemeenten.

De voorkeur blijft uitgaan naar investeringen in grote prestigieuze projecten met een hoge CO²-impact ten koste van kleinere initiatieven met soms een grotere sociale impact. Er gaat veel aandacht naar individuele verantwoordelijkheid, waarbij de onderliggende ongelijkheid wordt genegeerd. De Vlaamse en lokale politieke invulling van duurzaamheid is de status quo en hervorming, maar niet de transformatie.

“We geven subsidie al heel lang voor regenwaterinstallaties en voor groendaken. En voor opbreken van verhardingen en zo. Dus dat is wel relevant. Maar dat is eigenlijk voor mensen met een huis en een tuin. En we wilden daar een rem opzetten van, ja, beperkt dat gewoon tot de eerste 40 meter en de rest zullen ze wel zelf kunnen betalen, zeker. Maar dan is dat toch van, ja, nee, dat is toch een sterk signaal en elke vierkante meter is toch goed. En dan denk ik, ja, maar met dat geld hadden we ook andere dingen kunnen doen. ... Dat Mattheuseffect is er heel hard ...” (BM03)

De vraag blijft dus, hoe komen we tot een sociaal rechtvaardige transitie?

4. Eco-sociaal werk

Eco-sociaal werk is een nieuwe stroming in het sociaal werk die de ecologische crisis en onderliggende sociale ongelijkheid combineert. Het bouwt verder op het concept van person-in-environment of 'PIE', waarbij de sociaal werker kijkt naar de mens in de samenleving, maar gaat via een holistische insteek verder dan de antropocentrische benadering (Dominelli, 2012; Matthies & Närhi, 2017; Närhi & Matthies, 2016; Rambaree et al., 2019, Jhagroe, 2024).

4.1. Een holistische benadering

Het doel in de ontwikkeling van eco-sociaal werk is om de effecten en de verbinding tussen sociale- of omgevingsfactoren op het welzijn van burgers te (h)erkennen en vanuit die kennis welvaartssystemen en samenlevingen te ondersteunen die werken naar meer rechtvaardigheid (Närhi, 2025:12).

Wat dat betekent wordt heel concreet in volgend citaat van een sociaal werker:

“Want als we veel langere hitteperiodes hebben en ook in ons land, dan hebben de mensen in de huizen met de minste isolatie daar het meeste last van. Dus dan is het voor mij zaak om te zorgen dat zulke huizen het eerst worden aangepakt. Maar dat is, dat vraagt investering van de overheid, van het beleid, van de maatschappij. Dat vraagt investeringen aan de kant van wie aan de knoppen zit en dat zij duidelijk kiezen voor deze groep dat die in eerste instantie meegenomen wordt. En dan wordt het gezien als een kost, dat is ook onze ervaring hé, dat het dan veel te veel als een kost nog wordt gezien, terwijl investeren in die groep een investering is met impact die je veel sneller terugkrijgt hé. Dus de resultaten die je daar boekt, hebben gewoon veel meer impact. Als we niet zouden renoveren bij deze woningen, krijg je mensen die op de duur veel meer gaan kosten aan de maatschappij die gaan uitvallen, die, die die zijn gewoon vaker ziek, die gaan niet, ... die krijg je niet aan het werk, niet in een opleiding. Want die hebben de fut gewoon niet om daaraan te beginnen. Dat huis staat eigenlijk echt in de weg om ten volle te kunnen leven en te kunnen deelnemen ook aan de maatschappij. Allez, dat is hoe ik ernaar kijk hé. Maar allez, het, het, ... we mogen het echt niet bekijken als een kost waarvan je niets terugkrijgt. Maar we krijgen dat niet goed gevat in cijfers.” (SW01)

Het eco-sociale paradigma benadrukt de samenhang tussen mens en natuur, tussen sociale en ecologische duurzaamheid en het belang van een harmonieuze samenleving tussen menselijke en niet-menselijke levens en hun omgeving. Het is eco-centrisch geïntereerd (Boetto, 2017) en is gericht op rechtvaardige duurzaamheid (Matthies, 2020) met het oog op transformatie van het

huidige economische en politieke systeem dat ongelijkheid in stand houdt. In de toevoeging op het sociaal werk vanuit systeemtheoretisch perspectief (Bronfenbrenner, 1979) kijkt het eco-kritische perspectief op een andere manier naar de opdracht van het sociaal werk. Zo benoemen de auteurs (Närhi en Matthies, 2016, 2025; Matthies, 2020; Dominelli, 2012; Opielka, 1985 en Coates, 2003) sociaal werkers uitdrukkelijk als politieke actoren die toewerken naar systeemverandering. Ook het begrip 'glocalisation' met oog voor globale ontwikkelingen en uitdagingen met effecten en aanpak op lokaal niveau volgt uit dit paradigma. (Närhi, 2025: 17). Eco-sociale verandering van de samenleving om te komen tot rechtvaardige duurzaamheid vertrekt vanuit de gemeenschap. Het is in te passen in de traditie van het structureel sociaal werk.

Boetto (2017) identificeert in haar model 5 niveau's waarop de sociaal werker vanuit eco-centrisch en postkolonialistisch perspectief op moet ingrijpen om tot duurzame en rechtvaardige transitie te komen. (Närhi, 2025: 18). Het werd vervolgens vertaald in het model MLP of multilevel perspective theory (Geels en Shot, 2007). In het MLP model is transitie mogelijk door op beperkte schaal, in niches, te innoveren waarna men vanuit die resultaten de druk op administratieve systemen moet verhogen om het over een andere boeg te gooien. Dat vereist dat de sociaal werker oog heeft voor machtsverschillen en vertrekt van onderuit.

- Persoonlijk niveau: interventies om professionals zelf bewust te maken van hun onlosmakelijke verbinding met de natuur
- Individueel niveau: interventies om individuen naar holistisch welzijn te brengen en om de nadruk op individuele verantwoordelijkheid in een economiegedreven welzijn af te bouwen
- Groepsniveau: interventies die ecologisch en sociaal welbevinden onder groepen van mensen bevorderen
- Gemeenschapsniveau: interventies die vertrekken vanuit de gemeenschap met respect voor diversiteit
- Structureel niveau: interventies die ecologisch, sociaal en politieke verandering promoten

4.2. Een transformatieve praktijk

De sociale ongelijkheid in de klimaatcrisis (Van Lancker en Otto, 2022; Holemans, Ferrante en Vermaas, 2023; Jhagroe, 2024: 114) is het resultaat van de manier waarop onze samenleving en economie vandaag georganiseerd is. Oplossingen zoeken binnen de huidige dominante groei- en marktgerichte economische logica is moeilijk tot onmogelijk. De klimaatverandering is een sociaal probleem. Er is dus fundamenteel nood aan herverdeling van de welvaartstaat (Van Lancker & Otto, 2022: 65, 67) om perverse Mattëuseffecten (Van Lancker & Otto, 2022 :33) te vermijden. Zoals een respondent met armoede ervaring en een sociaal werker het uitdrukken:

“De meeste - ik zeg maar iets - subsidies en toestanden die we geven, zoals energiezuinige toestellen, dat gaat naar de betere middenklasse eigenlijk. Ik denk dat de politiek daar een grote rol in kan spelen.” (ED01)

“Want wat we nu vaak horen, is dat veel maatregelen die wel genomen worden, dat de mensen in armoede dat het hardst voelen in hun portemonnee, of dat zij helemaal niet gehoord worden daarin.” (SW11)

Een eco-sociaal beleid gaat niet uit van het veronderstelde effect van doorsijpeling of 'trickle down-effect' (Block & Paredis, 2015; 55, 59), zoals in het status quo model van duurzaamheid voorspeld is. Het is belangrijk om geen algemeen klimaatbeleid op te stellen, met sociale correcties achteraf. Het houdt de bestaande systemen verder in stand en 'vergroent' (greenwashing) ze (Jhagroe, 2024: 63; 118). Bepaalde groepen in de samenleving kunnen daarin mee, anderen niet. Het is het 'belonen' van sommige groepen en 'bestrafen' van anderen, zoals een sociaal werker in ons onderzoek het

stelt, waardoor vaak de meest kwetsbaren die niet mee kunnen, zichzelf verwijten maken dat ze niet meer kunnen (self-blaming):

“Er is een grote groep dat zich niet gehoord voelt, dat dat zich alleen maar bevestigd heeft. Bijvoorbeeld het geld geven aan die – hoeveel was het? 5000 euro premie voor elektrische auto's. Ja, dat is het soort van beleid dat je juist niet moet voeren om iedereen mee te krijgen... Ja, je gaat dus weer de hogere klasse belonen in hun gedrag, terwijl dat de anderen met hun hoge emissie wagentje niet meer de stad in mogen, dus die laat je eigenlijk een beetje achter in de kou.” (SW05)

We hebben dus nood aan meer dialoog en debat om te komen tot wat rechtvaardig is voor iedereen in de aanpak van de klimaatverandering. Dat kan alleen via systeemverandering en eco-sociaal werk kan daarin een betekenis hebben als een transformatieve praktijk (Willems, Jansen & Kampen, 2026). Die ontstaat vanuit de leefwereld en kennis van burgers zelf en maakt via projecten en niches de verandering zichtbaar.

4.3. Opdracht voor sociaal werkers in eco-sociaal werk

Transformatieve sociaal werk praktijken kunnen bijdragen tot meer rechtvaardigheid in de samenleving, ook op het vlak van klimaat. Het kader van rechtvaardigheid van Fraser (1990) en Fricker (2007) kan daarbij ondersteunend zijn. Theoretisch ligt een rechtvaardigheidskader klaar. Maar hoe ver staan sociaal werk praktijken in hun opdracht naar eco-sociale rechtvaardigheid?

Sociaal werkers erkennen het belang van rechtvaardigheid in klimaat en energie en hun rol daarin, zoals blijkt uit een landelijke bevraging van sociaal werkers in Nederland (van den Berg, e.a., 2024) maar ze weten niet hoe dat te doen. Het ontbreekt hen aan tijd, handvatten en handelingsruimte. De niches waarin het eco-sociaal paradigma aan bod komt zijn voornamelijk in het opbouwwerk en in innovatieve, kleinschalige praktijken, vaak in de vorm van projectwerk.

Eco-sociaal werk is nog te vaak fragmentarisch, instrumenteel en soms zelfs onbedoeld exclusief, waardoor het te weinig gericht is op transformatie (Willems, Jansen & Kampen, 2026: 19).

De opdracht voor sociaal werkers is daarbij volgens Boetto (2017) om een holistische visie op de wereld te ontwikkelen, waarbij alle kennis gelijkwaardig en noodzakelijk is en de overtuiging dat verandering maar mogelijk is door systeemverandering, dus ook door handelen op structureel niveau (Närhi, 2025: 18).

In dat geval zijn er handvatten vanuit het politiserend handelen, een bouwsteen in het mensenrechtenperspectief van sociaal werk. Het beleid beïnvloeden kan via insider/directe strategieën enerzijds of outsider/indirecte strategieën (Boone, e.a., 2022: 36-38, Raeymaeckers, e.a., 2021: 382). Sociaal werkers kunnen, samen met of vanuit een advocacy-rol, participeren aan beleidsorganen of -overleg om in dialoog onrecht bij kwetsbare doelgroepen aan te pakken.

Maar ook van buitenaf (outsider) kan sociaal werk invloed uitoefenen op het beleid. Dat kan via het opzoeken van conflict, via het in gebreke stellen van de overheid zoals met de Klimaatzaak gebeurt, maar ook via niet-conflictzoekende aanpak door het opzetten van infocampagnes.

Tenslotte stelt ook Jhagroe (2024: 60) vast dat de klimaatproblematiek gereduceerd wordt tot een kwestie van technische kennis en beheersing, waardoor radicale systeemverandering van het voortoneel verdwijnt. Het wordt meer nog dan een politieke strijd, een managementsprobleem (2024:69). Het antwoord op de maatschappijkritiek is depolitisering. Het vraagt dus aan sociaal werkers om ook de rol en positie van sociaal werk in het systeem van de welvaartstaat kritisch onder de loep te nemen (Närhi, 2025: 23)

De vraag is of we daar als samenleving klaar voor zijn, zoals een aantal respondenten (SW10, SW03) het stellen:

“Ik vind zo heel veel [...] van die inspraakringen ik vind dat dat eigenlijk heel vaak tegenvalt. Als ik eerlijk moet zijn. Er komen altijd dezelfde mensen naartoe. Dus is dat dan een vertegenwoordiging van de rest van Leuven? De middenklasse? Zijn dan die paar mensen die altijd overal naartoe gaan,

is dat dan een vertegenwoordiging? Dus ik denk dat we daar als samenleving nog niet absoluut nog niet klaar mee zijn dat we het daar zo gevonden hebben.” (SW10)

“We moeten ervoor zorgen dat we mensen ontmoeten buiten onze eigen bubbels. [...] We moeten dus terug naar die gemengde bubbels, ontmoeting creëren. Zo zouden we tot meer empathie komen, meer begrip over de leefwerelden en realiteiten van anderen.” (SW03)

Vanuit het politiserend handelen, zien we 3 opdrachten voor eco-sociaal werk (Plovie, 2026), vanuit mensenrechtenperspectief:

- Verandering van onderuit: maximaal vanuit leefwereldperspectief en samen met ervaringskennis onrecht zichtbaar maken
- Kwesties van onrecht publiek maken: met de kennis vanuit ervaring zichtbaar maken waar het verkeerd loopt
- Verbeelding voordoen: de basiswerkers is ideaal geplaatst om vanuit de praktijk, vaak in kleine niches, de verandering voor te doen. Lokaal beleid kan die transformatieve praktijken oppikken en ze ondersteunen, vergroten en bestendigen.

Onderzoeksaanpak en -methode

Centrale onderzoeksvraag

De centrale onderzoeksvraag is:

'Hoe kunnen sociaal werkers het leefwereldperspectief van mensen in situaties van armoede en uitsluiting binnenbrengen in lokale klimaattransitieprocessen, met als doel een sociaal rechtvaardige klimaattransitie?'

De deelvragen daarbij zijn

1. Hoe creëren sociaal werkers een klimaatbeleid dat niet alleen duurzaam is, maar ook sociaal rechtvaardig?
2. Op welke manier bepalen mensen in armoede mee het beleid?
3. Welke strategieën zetten sociaal werkpraktijken en beleid in om tot een sociaal rechtvaardige transitie te komen?

We lichten vanuit theoretische enkele centrale concepten toe, zoals klimaatverandering, duurzaamheid en politiserend handelen. Deze verbinden we met de rol van de sociaal werker. We leggen meteen de link met onze eigen onderzoeksresultaten.

Onderzoeksteam

We werkten in dit onderzoeksproject bewust in een gemengd team van onderzoekers met en zonder ervaringsdeskundigheid in sociale uitsluiting. Als team hebben we daardoor zowel ervarings-, praktijk- en onderzoekkennis mee, van bij het begin.

Kennisopbouw rond sociaal rechtvaardig klimaatbeleid kan immers niet zonder het gelijkwaardig meenemen van de kennis van mensen die sociale uitsluiting zelf hebben meegemaakt. Hun perspectief biedt cruciale inzichten in de mechanismen die onderzoek, beleid en praktijk vaak missen. Hun inbreng helpt blinde vlekken bloot te leggen binnen en buiten het team en draagt bij aan oplossingen die aansluiten bij de realiteit van mensen in uitsluitingssituaties. Door samen te werken in een gemengd team van onderzoekers ontstond een dialoog die niet alleen kennis verrijkt, maar ook bijdraagt aan sociale rechtvaardigheid en duurzame verandering. We reflecteerden op onze manier van samenwerken in dit onderzoek.

Onderzoeksmethode

Literatuurstudie

Vooraf aan de interviews en het actie onderzoek werd een theoretisch kader ontwikkeld. Tussen september 2023 en maart 2024 voerden we een literatuurstudie uit. We gingen enerzijds op zoek naar verschillende perspectieven op en beleid over klimaattransitie, duurzaamheid. Anderzijds verkenden we de literatuur rond (beleids)participatie, ervaringskennis en kennisrechtvaardigheid. Vanuit kaders rond klimaatrechtvaardigheid, participatie, en politiserend handelen als sociaal werker ontwikkelden we de leidraad voor de interviews.

Diepte-interviews

Voor dit onderzoek maakten we gebruik van een selectieve of doelgerichte steekproef of purposeful sampling (Patton, 2002; Palinkas et al. 2015). De respondenten werden bewust geselecteerd op basis van hun aantoonbare expertise op het kruispunt van (lokale) klimaattransitie en armoedebestrijding/sociaal werk. We kozen dus niet voor een representatieve steekproef, maar voor een generatieve steekproef, gericht op het verzamelen van diepgaande en relevante inzichten. De 22 interviews vonden plaats tussen april 2024 en augustus 2024.

Concreet selecteerden we personen die:

- een sterke inhoudelijke expertise hebben in sociaal rechtvaardigheidsvraagstukken,
- ervaring of beleidskennis rond klimaatbeleid op lokaal niveau bezitten,
- werkzaam zijn op de snijlijn van beide domeinen en daardoor unieke perspectieven kunnen bieden.

Deze gerichte selectie liet toe om rijke, genuanceerde informatie te verzamelen van respondenten die vanuit hun professionele positie en praktijkervaring veel te vertellen hadden over de sociale dimensie van klimaattransitie.

Tijdens de analysefase deelden we de respondenten in drie categorieën:

- Beleidsmakers/beleidsuitvoerders
- Sociaal werkers in organisaties die een link hebben met klimaatthema's
- Mensen met doorleefde armoede ervaring

Elke groep respondenten legden we dezelfde vragenlijst voor. Een interview duurde ongeveer anderhalf tot 2 uur en werd opgenomen, getranscribeerd en geanalyseerd met nVIVO.

Actieonderzoek

Aanvullend aan de dataverzameling hebben we gekozen voor participatief actieonderzoek in drie contexten. We bakenden af naar praktijken in Leuven en Vilvoorde, twee vergelijkbare Vlaamse steden. Vervolgens bekeken we vanuit welke strategieën van politiseren deze praktijken vertrokken: insider-outsider en direct-indirect (Raeymaeckers in Boone, Boutsen, Decorte et al, 2022). De actoren die we volgen binnen Urban Lab en Leuven 2030 werken daar voornamelijk vanuit een insiderstrategie en met indirecte vertegenwoordiging van mensen in armoedesituaties, Zennelab en de Ruimtevaart werken afwisselend met insider en outsider-strategieën en combineren directe en indirecte vertegenwoordiging van mensen in armoedesituaties.

Bij participatief onderzoek wordt er nauw samengewerkt met de betrokken personen (De Donder et al, 2025). In de praktijk draaiden we regelmatig actief mee in de casussen, bevroegen we de manier van werken en deden we concrete voorstellen waar mogelijk vanuit onze bevindingen.

De vaststellingen werden genoteerd en geanalyseerd door bespreking met het onderzoeksteam. De praktijken verschilden naar aansturing en locatie. De eerste praktijk is geïnitieerd vanuit een lokale overheid en situeert zich in een stad in Vlaanderen. Deze praktijk werd 3 jaar lang gevolgd. De tweede praktijk vertrekt vanuit een sociaal werkorganisatie actief in een buurt in de Brusselse rand en werd 1 jaar gevolgd. Een derde sociaal werkorganisatie werd slechts een aantal maanden gevolgd en vroegtijdig stopgezet omdat de betrokken collega niet langer meewerkte op het onderzoeksproject. Elk van de casussen is actief op de snijlijn tussen (sociale) rechtvaardigheid enerzijds en duurzaamheid of klimaattransitie anderzijds.

Casus Leuven 2030 Urban Lab en Leuvens Klimaatcontract

Een eerste casus startte binnen het Leuven 2030 Urban Lab in Leuven. Deze organisatie werd opgericht ter ondersteuning van de ambities van Leuven 2030 en stad Leuven en brengt de kennisinstellingen (IMEC, KULeuven en UCLL) mee aan boord in de doelstelling om de klimaatambities van de stad waar te maken. Binnen dit vehicle was er een werf “rechtvaardigheid en inclusie” die mee kon worden aangestuurd door één van de onderzoekers van Soretra. In de loop van het onderzoek werd gekozen om het thema rechtvaardigheid te blijven volgen binnen Leuven 2030 -Urban Lab, maar werd het vizier ook open getrokken naar Leuven 2030 en naar de totstandkoming van het Leuvens Klimaatcontract en de acties rondom rechtvaardigheid binnen dat kader.

De casus werd opgevolgd in de periode 2023-2025, met een actieve rol voor de onderzoeker als ‘thematandemverantwoordelijke’ rechtvaardigheid en inclusie binnen het Urban Lab. Concreet omvatte dit het voorbereiden en mee opvolgen van drie bijeenkomsten van de thematafel sociale rechtvaardigheid binnen de jaarlijkse netwerkevents van Urban Lab, afstemming met Leuven 2030 en Urban Lab, en het leggen van linken met onderzoek en onderwijs. De onderzoeker dacht ook mee over de communicatie rond rechtvaardigheid op de website van Leuven 2030 - Urban Lab. Vanwege de focus van het Urban Lab op het versterken van de rol van kennisinstellingen binnen het Leuvens klimaatbeleid, kreeg de vraag naar de inbreng van ervaringskennis er te weinig fundamenteel een plaats. Daarom besloot de onderzoeker vanaf het najaar 2024 focus te verbreden naar het bredere Leuven 2030-verhaal en het Leuvens Klimaatcontract. Ze bleef dit combineren met haar rol als thematandemverantwoordelijke bleef opnemen.

We focussen in dit actieonderzoek op een aantal belangrijke momenten en gesprekken die in dit kader hebben plaats gevonden.

Binnen Leuven 2030 Urban Lab focusten we op:

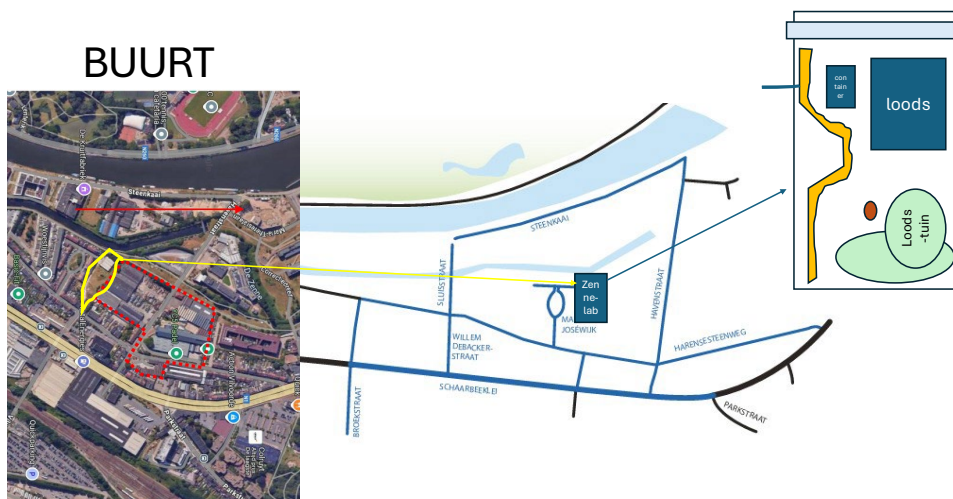
- De totstandkoming van de tekst over sociaal rechtvaardig klimaatbeleid voor de website van Leuven 2030- Urban Lab
- Drie netwerkevents van Leuven 2030 - Urban Lab in de periode 2023-2025, met focus op agendabepaling enerzijds en de observatie van besluitvorming en procesdynamieken aan de thematafel sociale rechtvaardigheid anderzijds

Na het open trekken van de focus naar het bredere Leuven 2030-verhaal verschoof de aandacht naar het begrijpen én observeren van de strategische keuzes van actoren (sociaal werkers, Leuven 2030-medewerkers en beleidsmedewerkers) die rechtvaardigheid op de agenda proberen te zetten. De onderzoeker observeerde dit zowel in de totstandkoming van het Leuvens Klimaatcontract en de nota rechtvaardigheid als in de concrete acties (of het uitblijven daarvan en de reacties erop). Centraal stond de vraag welke keuzes werden gemaakt en waarom.

SAAMO Zennelab Vilvoorde

Een tweede casus is die van Saamo Vilvoorde. Vooraf aan de deelname in de wijk, nam de onderzoeker deel aan drie sectordagen die SAAMO in Brussel organiseerde over de klimaatproblematiek en de rol van het opbouwwerk daarin. Alle werkingen in Vlaanderen en Brussel die rond een aspect van klimaat werken, namen daaraan deel. Het doel was om samen een visie en een aanpak te bepalen die in de meerjarenplanning van de organisatie meegenomen zou kunnen worden.

Vervolgens liep de onderzoeker gedurende 8 maanden mee in een concrete werking in Vilvoorde. Zennelab is een project rond samenleven in de wijk ‘Broek’. Deze wijk ligt tussen het Zeekanaal Brussel-Schelde en de oude Zenne aan de ene kant, met een aantal grote verkeersaders (Havenstraat en Vlaanderenstaat) aan de andere kant.

Figuur 2 situering Zennelab met Loodstuin, Vilvoorde

Het is een nu verouderde industriezone waardoor het lokale bestuur het tot voorwerp van stadsontwikkeling heeft gemaakt, via een BGO (= Beleidsmatig Gewenste Ontwikkeling) en een GSRP (Globaal Ruimtelijk Strategisch Plan) 'Ons Vilvoorde Morgen'. Men wil komen tot een groene stadswijk aan het water, met de naam 'Watersite'. Hierdoor worden nieuwe woonunits ontwikkeld door Matexi, wat resulteert in een officieuze opdeling van 'oud' en 'nieuw' Broek. Tegelijkertijd met de bouwkoorts werd ook aan SAAMO gevraagd om de stadsvernieuwing mee op te volgen en te begeleiden met het oog op kwaliteitsvolle woon- en leefomgeving. De stadsvernieuwing focust op enkele sporen:

- renovatie van de oudere woningen, uitgevoerd door SAAMO en 3WPlus met gevelsubsidies;
- ontwikkeling van publieke ruimte, door participatie van de buurtbewoners. Dit resulteerde o.a. in een loodstuin (gebaseerd op permacultuur) en een buurttuin, beide beheerd door de buurtbewoners;
- bewoners verbinden met elkaar en de leefomgeving. Hiervoor werd een tijdelijk buurtcentrum in een voormalige loods van een schrijnwerkersbedrijf opgericht.

Vanuit SAAMO is er een opbouwwerker tewerkgesteld in de buurt. Hiervoor is een convenant met het stadsbestuur afgesloten. Deze overeenkomst loopt af eind 2026. Vanaf dan moeten de buurtbewoners zelfstandig in staat zijn zich te verenigen en te participeren aan de buurtontwikkeling.

Samen met buurtbewoners als vrijwilligers loopt in de Loods ook een fietsatelier. Met de jongeren in de wijk is een kapsalon in een container opgericht. De meisjes vinden een nieuwe plek in een huis waar het buurtwerk voordien actief was. Er is een sportclub (YC5) in een oude loods opgericht, die voornamelijk jongens en deelnemers uit Brussel aantrekt. Er is een grote mate van diversiteit in de buurt. Er worden wijkfeesten opgezet, door en voor bewoners. Een wijk-whatsapp verbindt buurtbewoners en wordt door hen beheerd. De buurtgerichte werking moet eind 2026 verzelfstandigen. De tijdelijke Loodstuin staat onder druk door een nieuw beleidsplan van het nieuwe bestuur. Er zou een ontsluitingsweg naar 'nieuw' Broek aangelegd moeten worden.

Eén onderzoeker liep gedurende 8 maanden (februari 2025 tot september 2025) elke woensdag (loodstuin) of donderdag (fietsatelier) mee in Zennelab. Voorafgaandelijk nam de onderzoeker in voorjaar 2024 deel aan de sectordagen van SAAMO Vlaanderen en aan de 2de editie van het 100 WP (<https://www.vlaanderen.be/lokaal-bestuur/financiering/lokaal-energie-en-klimaatpact/100-wijken-platform>), een overlegforum voor buurten in Vlaanderen, op initiatief van de Vlaamse overheid, waaraan enkel SAAMO als sociale partner deelneemt vanuit hun werkingen rond energie en buurtopbouwwerk. Op regelmatige basis liep de onderzoeker ook rond in de buurt (observatie) en ging in gesprek met buurtbewoners op een informele manier. Het was de periode waarin toegewerkt werd naar het wijkfeest in de buurt. In de zomer werd een WhatsApp met de buurt opgericht. De onderzoeker werd daar ook aan toegevoegd. Ook na september 2025 ontvingen we

op die manier nog informatie over hoe men in wijk Broek aan de slag gaat rond leefomgeving en stadsverandering. Er gebeurde regelmatig terugkoppeling met het beleid van SAAMO over het onderzoek (13/03, 07/07 en 13/10 in 2025) en adhoc met de opbouwwerker ter plaatse, via email en via whatsapp in de loop van 2024 en 2025.

We focussen in het actie onderzoek op een aantal belangrijke momenten in de praktijk:

- boodschap vanuit lokaal bestuur dat loodstuin moet wijken voor een ontsluitingsweg over de Zenne naar 'nieuw' Broek en de reactie daarop vanuit de buurt
  - o idee van verplaatsbare loods
  - o knutselen van zeldzame dieren
- voorbereiding van het wijkfeest september 2025
- gesprekken tussen lokaal beleid en buurt
  - o maandelijks gesprek opbouwwerker - schepen - medewerker administratie
  - o ad hoc gesprekken buurt - schepen
- oprichting wijkcomité Broek >< bestaand buurtcomité Bruisend Broek

Tijdens deze momenten focusten we op de strategieën van de sociaal werker om mee te wegen in beleid, de manieren waarop kennis vanuit de leefwereld zichtbaar wordt en de mate waarin kennis vanuit de leefwereld invloed heeft op beslissingen en beleid. Tenslotte observeerden we hoe prefiguratie ontstaat en wat het effect daarvan is op de buurt (en beleid).

Ruimtevaart vzw Leuven

De derde casus is deze van de Ruimtevaart vzw. Deze vereniging waar armen het woord nemen met gezinswerking, sociaal restaurant en werking rond wonen en energie werkt via concrete projecten en beleidsbeïnvloeding aan de bestrijding van armoede in concrete levens en in de samenleving. De onderzoeker van Soretra werkte actief mee binnen de werking rond wonen en energie (waar duurzaamheid altijd een thema is) en trok mee een eerste bijeenkomst met Leuvense actoren rond energie en wonen, met als doel een rechtvaardiger woonbeleid mee op de agenda te zetten. Deze casus werd slechts 3 maanden opgevolgd. In dit kader werd ook een focusgroep gehouden met mensen met en zonder ervaringen in armoede en sociale uitsluiting rond het thema wonen en klimaat, als bezoekers van de vereniging.

Resultaten / Analyse

We stellen vast dat de respondenten het in grote mate eens zijn over het feit dat mensen in kwetsbare posities het meest de effecten van de klimaatverandering ervaren, zonder dat zij er de grootste veroorzaker in zijn. Toch merken we dat deze gedeelde overtuiging niet noodzakelijk leidt tot een gedeelde aanpak. We proberen in dit onderzoek te achterhalen waar de knelpunten liggen. Aan de hand van het theoretisch model van Nancy Fraser (1990) en Miranda Fricker (2007) analyseren we de inspanningen van beleid en middenveld om te komen tot rechtvaardigheid in het klimaatvraagstuk.

1. Herverdeling in klimaatbeleid en -praktijk

1.1. Het onzichtbare zichtbaar maken: ongelijkheid aankaarten

Klimaatverandering kan niet louter als een ecologisch probleem aangepakt worden. De onderliggende sociale ongelijkheid moet meegenomen worden in het debat en het beleid.

“Meekrijgen wil niet zeggen dat die 100% zeggen we gaan ons gedragen [...] maar dat je de samenleving zo inricht dat het ook logisch is voor hen om die duurzame keuzes te maken.” (SW05)

Dit sluit aan bij de eerste stap in rechtvaardigheid: aantonen dat de oorzaken en gevolgen niet gelijk verdeeld zijn. We kunnen dus niet rond de kwestie van herverdeling heen. Daarvoor is de kennis van mensen in armoede absoluut noodzakelijk en zullen verschillende beleidsdomeinen meer moeten samenwerken.

“Maar dat is, dat vraagt investering van de overheid, van het beleid, van de maatschappij. Dat vraagt investeringen aan de kant van wie aan de knoppen zit en dat zij duidelijk kiezen voor deze groep dat die in eerste instantie meegenomen wordt. En dan wordt het gezien als een kost, dat is ook onze ervaring, hé, dat het dan veel te veel als een kost nog wordt gezien” (SW01)

Een inspirerend voorbeeld in het samenbrengen van kennis, zijn de Experten van SAAMO:

“De expertenvergadering is vanuit SAAMO geïnitieerd en het unieke daaraan is dat dat een mix is van mensen. Dus heel wat ervaringsdeskundigen, als experts in energie-armoede, maar daar zitten ook professionals bij. Gaande van Fluvius, kabinetten, VREG, VEKA, CREG. Dus om op die manier het thema van energie en energie-armoede te bespreken met een link naar de beleidsmakers.” (SW11)

Sociaal werkers zijn vanuit hun positie, dichtbij de leefwereld van mensen in situaties van armoede, goed geplaatst om samen met hen, duidelijk te maken dat het spel ongelijk gespeeld wordt. Zij kunnen dus de kennis van mensen in kwetsbare posities zichtbaar maken. Dat kan door indirecte participatie of advocacy vanuit concrete verhalen. Zo geeft een sociaal werker aan dat de leningen voor noodkopers op zich een goede zet zijn, maar dat ze mensen in kwetsbare posities ook heel erg kunnen vastzetten:

“Dat [de geplande aanpak van het huis met de lening] wordt ook echt door de dienst wonen gecontroleerd. Er komt een controle op de kwaliteit. Ge moogt natuurlijk altijd een paar puntjes hebben die niet helemaal in orde zijn, maar ja. Dat is, dat betekent wel dat wat ge gaat aanpakken in die woning, dat dat heel erg bepaald wordt door wat je aan het begin tegenkomt in die woning en niet noodzakelijk door... de eerste puntjes die de eigenaar zelf aangeeft van ja, dat zou moeten aangepakt worden, of ik zou graag hebben dat dat aangepakt zou worden.” (SW01)

1.2. Kritische blik op het begrip duurzaamheid

2. Een plaats aan de tafel

Uit de interviews blijkt, zoals bij andere onderzoekers (Beresford, 2010; Aksheim, 2017; Boone, 2019), het belang en de noodzaak van het betrekken van ervaringskennis. Het verwijst naar de procedurele rechtvaardigheid: via welke systemen en in welke fora zit kennis door ervaring mee aan tafel?

“(interviewer03) Heb je het gevoel dat... Ja, ik ga het altijd hebben over mensen die armoede of sociale uitsluiting ervaren eh, dat zij inspraak moeten hebben of een stem hebben in heel dat debat rond die klimaatrechtvaardige verandering? BM03: Ja, dat denk ik wel. Omdat zij dingen zien die wij niet zien. Omdat zij door het feit dat ze erin staan... Door soms goedbedoelde maatregelen, renovatieverplichtingen, dat is keigoed, maar zij worden daar wel door getroffen.” (BM03)

Als er dan al eens samenwerking tussen verschillende vormen van kennis is, gebeurt het ad-hoc, per thema of zelfs per toeval. (SW01, SW03, BM07). Eigenaarschap ligt voornamelijk bij lokaal bestuur of beleid (SW03, SW04, SW10, SW02, SW13, SW12).

“En ik denk het betrekken van mensen in armoede zelf dat dat heel afhankelijk gaat zijn in welke context en in welk project [...]” (BM07)

“Omdat het vandaag gewoon voor een heel stuk ad hoc is ook, hè?” (SW03)

Binnen het actieonderzoek in het Leuven 2030 Urban Lab kregen we al van bij de opstart van het onderzoeksproject de bedenking van verschillende actoren binnen Urban Lab en UCLL dat de vraag hoe ervaringskennis naast academische kennis een plaats krijgt, ‘niet de juiste vraag’ was. Er werd benadrukt dat het Urban Lab bedoeld is om kennisinstellingen – en dus academische kennis – sterker te verbinden met Leuven 2030, niet om ervaringskennis binnen te brengen. Verschillende actoren beschouwden deze vraag dan ook als niet relevant voor deze samenwerkingsstructuur. De onderzoeker werd doorverwezen naar Leuven 2030 zelf, waar dit volgens hen wel aan bod zou kunnen komen.

In lijn met Beresford (2010), Aksheim (2017) en Boone (2019) blijft de de vraag of het meenemen van ervaringskennis als essentiële vorm van kennis geen noodzaak is, om vanuit academisch perspectief uitspraken te kunnen doen over hoe rechtvaardig lokaal klimaatbeleid eruit moet zien. Bovendien zien we dat ook in het bredere Leuven 2030 ervaringskennis bijna enkel indirect, via sociaal werk-actoren betrokken wordt.

2.1. Klassieke participatievallen

Participatie op gang brengen, zonder te vervallen in de klassieke participatie-vallen is niet evident. We stelden in ons onderzoek vast dat nagenoeg alle klassieke participatievalkuilen de kop opstaken: na-participatie, schijn-participatie, ... of met andere woorden participatie die instrumenteel ingezet wordt.

Beleidsmakers die we spraken geven aan dat het betrekken van alle burgers en kennis, niet zo evident is als het lijkt. Ze vinden het betrekken van alle kennis wel belangrijk, maar in de praktijk lukt het door tal van redenen niet helemaal. Zo wordt er aangehaald dat de tijd ontbreekt, dat men soms enkel de ‘luidste’ stemmen bereikt, dat de klassieke participatiemethodieken en -platformen steeds dezelfde stemmen horen. Maar ook een gebrek aan expertise, mandaat, middelen en tijd wordt door beleidsmakers zelf benoemd.

“Dat er een plek is waar rechtstreeks mensen vertegenwoordigd zijn in het lokaal verhaal van klimaattransitie? Zou het een stap vooruit zijn? SW10: Ik ben aan het nadenken hé. Een vanzelfsprekend antwoord zou zijn, ja, natuurlijk. Maar ik probeer me dat dan praktisch voor te stellen. Als je allemaal kijkt naar de mensen niet in armoede en je probeert zoiets te doen dat valt toch ook dikwijls op, op plat. Ik vind zo heel veel... heel veel van die inspraakkringen ik vind dat dat eigenlijk heel vaak tegenvalt. Als ik eerlijk moet zijn. Er komen altijd dezelfde mensen naartoe. Dus is dat dan een vertegenwoordiging van de rest van Leuven? De middenklasse? Zijn dan die paar

mensen die altijd overal naartoe gaan, is dat dan een vertegenwoordiging? Dus ik denk dat we daar als samenleving nog niet absoluut nog niet klaar mee zijn dat we het daar zo gevonden hebben.”
(SW10)

Op de vraag of hij actief uitwisseling opzoekt met sociale organisaties om het perspectief van groepen in kwetsbare situaties mee te hebben zegt één van de geïnterviewde beleidsmakers:

“Ik denk dat we daar niet de ruimte voor hebben, om dat te doen en vandaar en dat die interactie met collega's die wel dagdagelijks met die zorginstelling bezig zijn heel belangrijk is. Dat maakt het ook efficiënt dat, zo moeten we niet nog eens afzonderlijk in gesprek gaan. En opnieuw, ik denk ook niet dat die ruimte er is binnen een toch nog redelijk jonge [...]afdeling. Er zijn bijzonder veel taken om die dienst operationeel te krijgen.” (BM06)

2.2. Geen one shot participatie

Het voortdurend en systematisch betrekken van deze kwetsbare doelgroep is minder evident. Verschillende factoren spelen daarin een rol.

Bepaalde kennis, zoals technische, overschaduwde de sociaal werk en ervaringskennis. Ook de nood aan snelle oplossingen in complexe problemen, speelt een rol in het meenemen van alle kennis.

In 2025 werd binnen Leuven 2030 een kleinschalig mechanisme opgezet waarbij een beperkte 'expertengroep' - met academische, sociale en ervaringskennis - ad hoc en via mail kan worden aangesproken vanuit het rechtvaardigheidsvraagstuk. Dit gebeurde als reactie op de vaststelling dat projecten vaak ontwikkeld worden zonder aandacht voor rechtvaardigheid én op het argument dat die moeilijk te integreren is omdat men niet weet hoe. Leden uit deze groep zouden individueel en tegen een beperkte vergoeding via mail een snelle ondersteuning kunnen bieden aan actoren die rechtvaardigheid willen integreren. Dit initiatief toont hoe weinig structureel deze dimensie verankerd is en draagt het karakter van een noodoplossing.

Ook wanneer mensen in kwetsbare posities, rechtstreeks of via vertegenwoordiging, worden betrokken, mogen zij wel signalen geven over waar het fout loopt, maar stopt het daar ook bij. Mensen die sociale uitsluiting ervaren, worden soms betrokken in de fase waarin men vast wil stellen wat er misgaat, maar bij de daaropvolgende analyse én bij het formuleren van de aanpak worden ze niet meer uitgenodigd.

“Om aan beleidsparticipatie te doen moet je veel voorstellen doen en overleg hebben met heel veel groepen. Je moet macht geven aan de mensen. Hen doen beseffen wat het belang is van luchtkwaliteit, ruimtelijke ordening, ..., waardoor ze zelf actie willen ondernemen. Er moet meer draagvlak gecreëerd worden voor verandering. Het moet een proces zijn met de mensen. Dat is een groot spanningsveld. Een gewoon gesprek over 'duurzaamheid' is te weinig. Het kan bij mensen in situaties van armoede ook aanvoelen als een aanval, dat ecomilitarisme.” (SW13)

Tenslotte zien we ook dat sociaal werkers zelf schroom hebben om zich uit te spreken over klimaat en sociale ongelijkheid, omdat ze het complex vinden, omdat ze er niet in de kern van hun opdracht mee bezig zijn of omdat het te vaag blijft. Soms gaan ze dan op zoek naar kennis in die domeinen (technisch, ruimtelijke omgeving, ...) waarin ze niet onderbouwd zijn, maar vergeten ze dat ze vanuit het sociale domein waardevolle kennis kunnen toevoegen.

“Dat [waar het beleid fout loopt voor kwetsbare groepen] zijn signalen die je [sociaal werker] doorgeeft. Maar terug, zijn zij [mensen in kwetsbare positie] diegenen die mee aan tafel gaan zitten, nee hé.” (SW01)

In het actieonderzoek investeert de opbouwwerker in wijk Broek in eigenaarschap en betrokkenheid op het ruime klimaatthema in de lokale omgeving. Daartoe richt hij een whatsapp groep op met de naam 'Comité Broek'. Buurtbewoners hoeven niet alles onmiddellijk te vatten. Ze stellen elkaar vragen en zoeken kennis op. De grote machinerie van lokaal beleid en regelgeving schrikt af. Afkortingen, plannen, voorwaarden en commissies komen snel als een onoverkomelijk probleem over, dat acties en ideeën vooral verlamt en dichtduwt. Als enkelen zich eraan zetten en verbinding tussen daar en hier beginnen maken, komt er gesprek op gang. De opbouwwerker is in

die onderlinge gesprekken slechts af en toe betrokken om iets op te merken of in de aandacht te brengen. Met die kennis kan de groep weer zelfstandig verder in het uitzoeken. Alle kennis is aanwezig, maar werd hiervoor nooit echt ingezet. De kennis wordt in de WhatsApp groep gedeeld, becommentarieerd en begrepen. Van daaruit volgen acties die noodzakelijk zijn om hun kennis, vanuit de wijk geprangd in de nieuwe stadsontwikkeling en de oude industrie, in te brengen op een manier dat ze meetelt.

“En fier zijn op hun expertise (i.e. de expertise van de sociaal werker) die ze hebben in de plaats van de expertise die ze niet hebben. Ze hebben die fijn-korreligheid als expertise. Ze staan bij de mensen binnen. Ze zijn familielid door het feit dat zij de tijd voor de mensen nemen, dat ze de energie voor de mensen nemen. Ze moeten daar leren fier op zijn, want zij zijn een onmisbare schakel om het geheel te doen functioneren. Maar als ze altijd doen alsof dat ze tweederangs architecten zijn of tweederangs energiedeskundigen zijn. Dan gaan ze nergens komen, want dan zitten we in dat domein waar de ‘gefährliches Halbwissen’. Dat er heel veel collateral damage in plaats van dat ze zouden fier zijn. En zeggen van jullie kunnen op jullie expert zijn of dat werk zelf niet doen tenzij je onze factor die kennis over de wijk hebt mist. Dus wij zijn een conditie sine qua non.” (SW13)

2.3. Mee definiëren van het probleem én de oplossing

Wie kan deelnemen aan het klimaatdebat, zal niet alleen het probleem mee vaststellen en analyseren, maar ook de mogelijke oplossingsstrategieën overwegen en zelfs aanbrengen. Dat die laatste sterk kunnen afwijken naargelang de positie die men inneemt in de samenleving hoeft niet te verbazen. Het andere discours dat mensen met ervaringskennis in armoede en uitsluiting inbrengen, wordt vaak als ‘aanvallend’ beschouwd, net omdat het afwijkt van het dominante discours (Boone, 2019: 1031). Dit blijkt heel duidelijk uit wat verschillende sociaal werkers (SWO1, SWO2, SWO3) daarover zeggen:

“ge moogt meelopen maar ja, we gaan voorzichtig met jullie zijn, als we jullie aan boord halen” (SWO1)

We stellen vast dat in lokaal klimaatbeleid het doel vaak al bij aanvang vastligt waardoor participatie instrumenteel ingevuld wordt en niet leidt tot een tegensprekelijk debat. Zo geven zowel sociaal werkers als personen met ervaringskennis aan:

“Ja, of als er dialoog is dat er eigenlijk geen rekening mee gehouden wordt, want dat ze precies al een doel in hun hoofd hadden.” (ED01)

“Als het resultaat op voorhand gekend is, moet je er ook afblijven, dan hebben we andere dingen nodig. Als je de basisvoorwaarden van doelgroepenparticipatie niet kunt respecteren omdat je de tijd niet hebt of omdat je het eigenlijk al op voorhand weet, dan is het beter dat je iets anders doet.” (SW07)

“(…) maar de overheid is nu zo snel, ah, toets dat een keer af, maar we hebben al een deadline tegen dan bijvoorbeeld, dat werkt zo niet.” (SW11)

Het niet betrekken van alle kennis, zorgt ervoor dat de genomen maatregelen niet werken voor de meest kwetsbare groepen in de samenleving. In een interview spreekt een sociaal werker over de rol van het beleid om mensen in situaties van armoede de kans te geven om mee te kunnen gaan in de klimaatverandering:

“Maar dat is, dat vraagt investering van de overheid, van het beleid, van de maatschappij. Dat vraagt investeringen aan de kant van wie aan de knoppen zit en dat zij duidelijk kiezen voor deze groep dat die in eerste instantie meegenomen wordt. En dan wordt het gezien als een kost, dat is ook onze ervaring, hé, dat het dan veel te veel als een kost nog wordt gezien” (SW01)

Dat maatregelen die worden ontwikkeld zonder ervaringskennis van mensen die uitsluiting ervaren, vaak tekortschieten voor die groep, wordt scherp geïllustreerd in het volgende voorbeeld uit de Leuvense thematafel sociale rechtvaardigheid binnen het Urban Lab.

Tijdens een netwerkevent over sociale rechtvaardigheid en mobiliteit waarop academici, werkveld en beleidsactoren zijn uitgenodigd, kwam een project ter sprake dat in samenwerking met de

buurtcentra van de stad werd uitgerold en dat gericht was op de punten deelmobiliteit. Dit project werd getoond als voorbeeld hoe men sociale rechtvaardigheid meeneemt in het verhaal van deelmobiliteit in Leuven. Doorheen het verhaal werd echter duidelijk dat de Hoppinpunten in eerste instantie ontwikkeld zijn zonder directe of indirecte inbreng van ervaringskennis. Na de uitrol merkte men dat mensen in kwetsbare situaties geen gebruik maakten van het aanbod. Daarom werd een project met de buurtcentra van de Stad opgezet. Deze bijsturing focuste op toegankelijkheid van en begeleiding naar het bestaande project, zonder te vertrekken vanuit de noden van de doelgroep of het project zelf fundamenteel te herdenken.

Tijdens dit gesprek bracht een sociaal werker naar voren dat de noden van mensen in armoedesituaties volgens haar fundamenteel anders liggen. Mensen hebben niet zozeer een fiets of auto nodig met een vaste standplaats, maar hebben nood aan een betaalbare, eigen fiets (bijvoorbeeld via sociale fietsleasing) om dagelijkse verplaatsingen voor het werk (vaak poets hulp) en het gezin mogelijk te maken. Dit wijst erop dat zonder structurele integratie van ervaringskennis niet alleen de uitvoering, maar de hele conceptualisatie van het project tekort kan schieten.

2.4. Structurele drempels voor volwaardige deelname

We stellen vast, ook in het actie-onderzoek dat participatie niet zozeer bemoeilijkt wordt door individuen in beleid of organisaties, maar eerder te maken heeft met de structuren zelf waar personen in vervat zitten en zelf in vast lopen. Zo worden subsidie-oproepen uitgeschreven, maar wordt er geen tijd voorzien om van onderuit samen het doel te bepalen, worden veranderingen in de omgeving graag zo snel mogelijk doorgevoerd, mogen toekomstplannen pas echt gedeeld worden van zodra ze quasi definitief zijn en wordt er geen tijd en budget voorzien voor participatie.

In het actie onderzoek in Vilvoorde staat de wijk Broek, met loods, samentuin en labo-ruimte voor jongeren onder druk. Een uitbreiding van wegen moet een deel van Broek, met voornamelijk hoog- en nieuwbouw aan de overkant van het water ontsluiten. De bevoegde schepen komt de nieuwe plannen voorstellen in 'nieuw' Broek. Enkele inwoners van over het water sluiten aan. Er ontstaat een levendige discussie waaruit blijkt dat de plannen nog veranderbaar zijn. Ze luisteren en stellen na afloop de vraag wanneer de plannen voorgesteld en bediscussieerd zullen worden in 'oud' Broek. Plots mag er geen onderscheid gemaakt worden: 'er is maar één Broek', en kunnen de plannen nog niet voorgesteld worden wegens 'niet af'. Het opzetten van een tegensprekelijk debat met alle stemmen is voor lokale besturen niet zo vanzelfsprekend als het lijkt.

Uit de interviews blijkt dat het inbrengen van de kennis vanuit specifieke groepen in de samenleving niet vanzelf of ad-hoc gaat. Daarom is het belangrijk dat er een structuur voor opgezet wordt, dat tegelijk een mandaat heeft om al die kennis mee te nemen in beleid. Te vaak, geven sociaal werkers aan, is het mandaat van de sociaal werker die in de buurt aan de slag gaat, te beperkt tot specifieke thema's of opdrachten, zonder dat het ruimere plaatje daarbij meegenomen wordt. Zoals een sociaal werker (SW02) het verwoordt, over de convenanten die met het lokale bestuur afgesproken worden en de ruimte die daarin vervat zit:

"Je kunt ook moeilijk anders, je kunt de mensen niet voorhouden van het wordt hier beter en er zijn kleine en grote bekommernissen waar niks mee gebeurt, dus dat is gewoon een voorwaarde om rond het grotere plaatje, te werken. Dat is ook een proces met de stad, dus dat is ook met verschillende diensten, maar ook met dan de dienst die dan verantwoordelijk is voor die convenant en de dienst stadsvernieuwing. Daar moet je elke proces en het beleid, alleen met het bestuur moet je ook een proces, zowel de administratie als bestuur moet ge een proces lopen. Want niemand zit daarop te wachten. Hoe meer dat je op tafel legt, hoe minder graag dat ze u zien komen." (SW02)

2.5. Overtuigingen en procedures in participatie vanuit beleid

Tal van beleidsmakers zijn op zoek hoe ze op een juiste manier ervaringskennis kunnen meenemen in het ontwerpen van rechtvaardig klimaatbeleid. De klassieke organisatiecultuur van lokale besturen is er een waarbij die kennis tot bij hen komt via interne procedures zoals overleg met collega's van eigen en andere diensten en afstemming tussen directies. Een aantal beleidsmakers geeft aan input over de noden van burgers te krijgen via collega's die in directe dienstverlening naar

burgers staan (vb. loketten, stedelijke buurtcentra). Sommige beleidsmakers willen op een andere manier op zoek gaan naar kennis vanuit de leefwereld van mensen (BM06), maar vinden dat niet zo evident. Andere beleidsmakers zijn er dan weer rotsvast van overtuigd dat de klassieke werkwijze werkt, dat zij weten wat nodig is en dat actieve participatie omslachtig en tijdrovend is.

In de context van het actieonderzoek in Leuven leidde het verschil in visie op het belang en de omslachtigheid van participatie tot een spanningsmoment tussen betrokken actoren.

In de minuten voorafgaand aan een netwerkoverleg rond sociale rechtvaardigheid waarop breed werd uitgenodigd, stelde een lokale beleidsmedewerker de agenda in vraag bij de trekkers van het overleg. Er was een uitwisseling gepland op het procesniveau over hoe ervaringskennis sterker kan doorwegen in lokaal klimaatbeleid. De betrokken beleidsmedewerker gaf stellig aan het nut van deze insteek niet te zien. De directe noden binnen zijn beleidsdomein waren talrijk en hadden voor hem voorrang. Tijdens het verdere verloop van het overleg werd de agenda door hem actief omgegooid en het overleg door hem overgenomen, waardoor de focus van het gesprek. Deze anekdote illustreert hoe, ondanks een geformaliseerde en geïnstitutionaliseerde ruimte om klimaatrechtvaardigheid te agenderen, machtsdynamieken blijven meespelen in welke thema's en invalshoeken al dan niet aan bod komen.

Sociaal werkers benadrukken dat de klassieke aanpak onvoldoende is en houden een pleidooi om hen als middenveld of ook de mensen zelf rechtstreeks te betrekken. Uit onderstaande citaten blijkt hoe beleidsmakers op zoek zijn naar kennis vanuit leefwereld, maar dat niet zo evident vinden zoals een aantal sociaal werkers het aangeven:

“Maar ik ben wel vragende partij om het met de organisaties an sich te doen, eerder dan rechtstreeks met de mensen die in de puree zitten bij wijze van spreken, omdat ik niet geloof dat die daar tijd en ruimte voor gaan maken en dat ik vooral vanuit die zorgsector die informatie nodig heb.” (BM06)

“Dus die [respondent doelt met 'die' op de beleidsmaker als antwoord op de vraag wat de beleidsmaker moet doen, Int02] moet inderdaad dat proces van de mensen in armoede van in het begin betrekken en die verschillende participatieprocessen doorlopen met de mensen in armoede, want zij zijn nog altijd expert in wat zij meemaken en wat daar oplossingen voor zijn.” (SW11)

“Dat is dan het inderdaad een naïef idee. Zo van, we gaan dat dan eventjes doen. De idee dat we dat wel opgelost krijgen op die manier. We moeten als beleid daar niet per se het middenveld bij betrekken.” (SW03)

“Ja, dat lukt zeker om de stem te laten horen en ook om mensen van hier in de [naam organisatie] daarin te betrekken en te laten zien, kijk uw mening mag ook uitgesproken worden of uw ervaringen, er wordt ook naar geluisterd. Maar de stap verder is vaak minder evident, om effectief de resultaten binnen beleidsbeslissingen te zien.” (SW12)

We stellen vast dat het efficiëntie denken de overhand neemt bij lokale beleidsmakers in de aanpak van de klimaatproblematiek. Dat hindert het democratische, participatieve proces dat nodig is om die stemmen op een gelijkwaardige manier te betrekken, informatie beschikbaar te stellen. Een polycrisis en de beperkte middelen voor lokale besturen versterken het gevoel dat het noodzakelijk is om snel te handelen, terwijl we eigenlijk nog geen eensgezindheid hebben over de probleemformulering, de beschikbare strategieën en de haalbaarheid van de oplossingen.

“Hier [naam gemeente] ligt de focus vanuit een vzw op dit moment vooral op technische vraagstukken. Hoe besparen we co2-winst? Dus het mee in acht nemen van het sociale rechtvaardigheid stuk is pas nu met het [beleidsdocument] naar boven geduwd op de beleidsagenda. (...). Ik denk dat we nu eigenlijk pas zitten, waar eigenlijk... In 2019 zat ik eigenlijk in een silootje want sociale rechtvaardigheid was niet zo pertinent als nu.” (SW07)

Een investering in sociale rechtvaardigheid wordt dan als een niet-haalbare extra kost gezien en niet als een investering die noodzakelijk is voor het voeren van een doordacht lokaal klimaatbeleid dat herverdelend werkt.

“Ze [mensen in kwetsbare posities] hebben wat het gevoel van, ja, maar dat draait toch niet om mij of daar zit toch niets in voor mij. Als we het dan over zonnepanelen of premies hebben, dan komen zij toch nooit in aanmerking.” (SW09)

Dé hoofddoelstelling bij beleidsmakers (BM01, BM07) blijft de CO²-reductie. Al zijn er ook beleidsmakers (BM03, BM06) die daar zelf kritische vragen bij stellen, zeker als die aanpak benoemd wordt als duurzame oplossing.

“Mensen overtuigen, dat lukt niet meer. Je kan niet individuen alleen... met overtuiging alleen kom je er niet. Verre van. Het systeem moet anders. [...] Het moet de obvious choice zijn, en ze moeten er, het moet de logische keuze zijn, maar dat systeem is daar niet op aangepast. En het zal er ook niet op aangepast worden, want het politiek bestel zit zo niet ineen, dat duurzame oplossingen gehonoreerd worden in verkiezingen en zo, dus niemand durft echt dat leiderschap te tonen.” (BM03)

“Ik denk dat we met die opschaling dat we daar nu op vastlopen, Dat het bereik dat we hebben of het aantal renovaties dat we kunnen initiëren - want nu focus ik even op die woningen -het aantal renovaties dat wij kunnen initiëren ligt hier veel te laag om effectief naar die doelstellingen [i.e. vermindering CO² uitstoot] te geraken.” (BM07)

“En de klimaatdoelstellingen zijn op dat vlak, vind ik, iets te veel gefocust op die CO₂-doelstellingen. En zeker voor mobiliteit is die nogal gefocuste doelstelling op CO₂ geen cadeau, omdat bij mobiliteit gaat het vooral over hoe kunnen we in die meer verstedelijkte omgevingen ... En dat is eigenlijk ook een keuze waar we naartoe gaan, dat we meer naar die nabijheid van functies willen gaan, waar we de mobiliteit veel duurzamer kunnen organiseren met actieve modi, hoe kunnen we dat tot stand brengen?” (BM06)

Sommige beleidsmedewerkers gaan zichzelf expliciet afzetten tegen praktijken die zij ervaren als symbolisch en onvoldoende gedragen door een daadwerkelijke zorg om rechtvaardigheid in het klimaatbeleid. Dat kan op een passieve manier. Een actor kiest er bijvoorbeeld bewust voor om (niet langer) mee te stappen in trajecten die volgens hem vooral een positief beeld ophouden, maar weinig perspectief bieden voor mensen die vandaag met sociale uitsluiting armoede te maken hebben. Die terughoudendheid is geen onverschilligheid, maar een normatief gemotiveerde keuze. Zo benadrukte een respondent met beleidsverantwoordelijkheid dat hij “niet aan *windowdressing*” wil doen. Deze uitspraak is uitzonderlijk expliciet geformuleerd, maar geen alleenstaand geval. Ze maakt zichtbaar wat vaker impliciet blijft: dat actoren binnen hun positie proberen te vermijden dat zij legitimiteit verlenen aan beleid dat als sociaal onrechtvaardig wordt ervaren, kansen laat liggen en onvoldoende vertrekt vanuit de noden van kwetsbare groepen.

Naast deze vormen van terughoudendheid zien we ook meer actieve pogingen om tegenwicht te bieden door samenwerking en verbinding te zoeken.

Een concreet voorbeeld daarvan is de oproep van een aantal bezorgde medewerkers, leden en bestuurders binnen Leuven2030 om een grote dialoogavond te organiseren met de bevoegde schepen. Deze bijeenkomst, gepland in mei 2026, vertrekt expliciet vanuit de vraag hoe een echt rechtvaardige klimaattransitie gerealiseerd kan worden en markeert een verschuiving van overleg achter de schermen naar meer zichtbare sociale actie.

De keuze voor het verminderen van de uitstoot wordt gevoed door hogere beleidsniveau's, door de doelstellingen van Europa en de Green Deal en van Vlaanderen. Het risico is dat de rechtvaardigheidsdoelstelling ondergesneeuwd geraakt. Rechtvaardigheid wordt een vertragende factor die schaalgrootte en impact in de weg staat. Inclusie wordt daarnaast een middel om de ecologische doelstellingen breder te realiseren in de bevolking. Iedereen moet meedoen in de uitvoering ervan om de reductie van uitstoot te halen. Als elke burger zijn steentje bijdraagt, verhoogt de efficiëntie van de maatregel en vermindert de uitstoot.

“En zoals je ziet in dat klimaatplan is dat een visie waar het geheel van de maatschappij wordt in meegenomen en niet alleen maar de kansengroepen.” (BM01)

“Want iedereen moet eigenlijk duurzaam renoveren, anders komen we er niet met die doelstellingen. Iedereen moet mee, anders komen we er niet.” (BM01)

Ook sociaal werkers volgen soms dit perspectief. In deze uitspraken wordt inclusie verwoord als een noodzakelijke voorwaarde om de transitie effectief te maken.

“Het gaat alleen maar werken als iedereen mee is.” (SW09)

“De belangrijkste uitdaging, denk ik, is om onze mensen daar ook echt in mee te krijgen, in dat verhaal, door dat op een herkenbare manier te vertellen, en het herkenbaar te maken voor hun dagelijks leven op korte termijn ook.” (SW12)

Er zijn daarnaast ook sociaal werkers (SW02, SW13) die expliciet aangeven dat er door grote spelers op het terrein (ontwikkelaars) misbruik gemaakt wordt van de druk vanuit lokale besturen om zo snel mogelijk tot meetbare resultaten te komen en dat dit vaak ten koste gaat van de meest kwetsbare inwoners.

“En dan zitten ze dus in een schimmelkot, want je hebt een plastic zak over een vochtige woning getrokken in een scherp vervuilde omgeving met een vervuilde ondergrond. Maatschappelijke kostprijs op 20 jaar met alle longziekten, alle chronische ziektes die ontwikkelen, al die kinderen die astmatisch worden en daardoor minder kansen hebben. En daardoor zich minder productief kunnen ontwikkelen en inderdaad daardoor minder kunnen bijdragen aan de maatschappij. Als je alleen de kosten van verzorging niet telt, maar dan ook nog de gemiste kansen?” (SW13)

Samengevat zijn er wel wat pogingen om participatie waar te maken, maar ze zijn beperkt, vaak niet fundamenteel of verbonden aan het engagement en kleine verzet van sociale professionals, beleidsmakers of burgers. De nadruk ligt, ook vanuit de druk van hogere beleidsniveaus op meetbare resultaten op klimaatadaptatie. Er blijkt nog onvoldoende ruimte voor systeemverandering. Ondanks het feit dat participatie belangrijk wordt geacht, wordt participatie in lokale klimaattransitieprocessen niet fundamenteel gerealiseerd.

3. Geef aan elke kennis dezelfde waarde

Nieuwe technologische ontwikkelingen spelen een grote rol in het aanpakken van de klimaattransitie. De vraag of en hoe die herverdelend ingezet kunnen worden, wordt daarbij niet gesteld. Bovendien heeft niet iedereen toegang tot deze kennis, en wie kennis heeft zonder ‘diploma’ wordt daarin niet dan weer niet erkend.

Het heeft als gevolg dat mensen in kwetsbare posities het gevoel krijgen dat ze niet mee kunnen, ook als ze dat wel zouden willen. Omdat het niet over hen gaat. We ondervonden dat zelfs als mensen met ervaring in uitsluiting en armoede mee aan tafel mogen schuiven, hun kennis niet dezelfde erkenning krijgt als andere experts in het debat. Een sociaal werker en een persoon met ervaringskennis benoemen het als volgt:

“Ze [mensen in kwetsbare posities] hebben wat het gevoel van, ja, maar dat draait toch niet om mij of daar zit toch niets in voor mij. Als we het dan over zonnepanelen of premies hebben, dan komen zij toch nooit in aanmerking.” (SW09)

“We hebben extra ondersteuning nodig gehad want heel wat van die burgers hebben het gehad over de de EPC-waarde van een woning enzoverder, enzoverder. Dat staat zo mijlen ver van de realiteit van mensen in armoede dat dat een hele moeilijk is als je dan hoort van alle woningen moeten in 2030 EPC-waarde van A hebben.” (ED02)

Het klimaatdebat repolitiseren betekent dat mensen in kwetsbare posities, samen met sociaal werkers, manieren ontwikkelen om beleidskeuzes te beïnvloeden. De manieren waarop dit kan gebeuren, zijn heel uiteenlopend. Er kan een juridische weg gevolgd worden, zoals een respondent in ons onderzoek aangeeft. Er kan ook gezocht worden naar manieren om samen te werken met beleidsmakers. Tenslotte kunnen er ook protestacties gevoerd worden.

“Alhoewel dat we deze periode de Vlaamse regering nogal vaak juridische procedures geven. Dus ja, dat is ook een manier van beleidsbeïnvloeding. Die beleidsdialoog stopt op een gegeven moment dan ook gewoon, dat zien we ook bij wonen, daarom dat we ook bij de woonzaak zitten dan en dat is dan een juridische procedure tegen de regering die het grondrecht op wonen schendt.

*Dus ja, als je merkt dat de dialoog niet meer werkt, dan moet je naar juridische procedures grijpen.”
(SW11)*

We stellen vast dat er sprake is van een discrepantie tussen het belang en de aandacht voor het inbrengen van ervaringskennis van mensen in situaties van armoede tov het beleid enerzijds en de beperkte impact die daarbij ontstaat anderzijds. Zoals deze persoon met ervaringskennis aangeeft:

“Weinig acties ja. Denk ik. Ja. Nu, dat kan zijn omdat ze dat vertalen in dingen als beter fietsbeleid of zo. Dat kan zijn dat dat daar allemaal toe behoort. Maar voor de rest, ik zie het weinig zo. Ik heb heel lang het gevoel gehad dat is iets, hoe moet ik het zeggen, zoals een praatbarak of zoiets.” (ED01)

Er wordt niet of onvoldoende geïnvesteerd in het democratische proces om die stemmen naar boven te halen. Dit mechanisme zagen we ook tijdens de coronacrisis (dat andere wicked problem), waar experts met academische/medische kennis snel, veel en ingrijpende beslissingen namen voor het geheel van de bevolking. Daarbij ontbrak de kennis en het perspectief van een heel aantal groepen met minder stem (zoals kinderen en jongeren, mensen in kwetsbare situaties, ouderen), waardoor de maatregelen hen over het hoofd zagen.

4. Sociaal werk als transformatieve praktijk

Er zijn sociaal werk praktijken waar we de inzet op systeemverandering opmerken. Het zijn versturende praktijken die in de marge werken, projecten die met beperkte middelen inzetten op verandering of het zijn initiatieven waarbij de krachten gebundeld worden met diverse middenveldpartners.

Via onze interviews zien we vijf categorieën van beleid dat gericht is op burgers. Deze typologie maakt zichtbaar waar vooral wordt ingezet op individuele gedragsverandering, en waar (beperkt) ruimte ontstaat voor meer transformatieve praktijken.

De eerste drie categorieën van beleidsmaatregelen zijn gericht zijn op individuele gedragsverandering, en dus niet op systeemverandering:

- Incentives naar burgers (subsidies, premies, belastingaftrek) zoals bijvoorbeeld subsidies voor zonnepanelen, een A+-ijskast of een belastingvoordeel voor elektrische wagens
- Regelgeving/verplichtingen gekoppeld aan boetes, zoals de LEZ-zone en de renovatieplicht voor eigenaars van woningen.
- Sensibilisering/ informeren zoals het Tegelwippen of de Tuinrangers

In een vierde categorie van beleidsmaatregelen zitten wel collectieve maatregelen. Klimaatwijken, collectieve warmtenetten of zonnepaneleninstallaties zijn daar voorbeelden van. Deze projecten zijn meestal beperkt in omvang tot een aantal pilootwijken. Hoewel er bij aanvang regelmatig aandacht is voor de meest kwetsbare bewoners binnen het project, wordt deze participatie in de praktijk niet altijd gerealiseerd. De instap van bewoners in een kwetsbare situatie is vaak niet steeds de eerste bekommernis. Bovendien kiest men in de pilootfase vaak voor buurten waar al een zeker draagvlak én investeringskapitaal bij burgers aanwezig is, om voldoende mensen te engageren voor het welslagen van het project. Dit zijn dan in eerste instantie niet de buurten met kwetsbare bewoners.

Tot slot zien we enkel in de 5de categorie, die van de kleinschalige pilootprojecten zoals Minder is Meer, een meer transformatiegerichte tendens met aandacht voor de meest kwetsbare groepen. Tegelijk ligt hun kwetsbaarheid in de kleinschaligheid en het projectmatige karakter. Deze projecten, vaak gedragen worden door het sociale middenveld, werken innovatief en sterk participatief, maar met beperkte middelen. Hun impact is vaak groot maar voor een klein aantal mensen en blijft daardoor minder zichtbaar. Daardoor zijn het deze projecten die in tijden van schaarste het eerste worden opgeschort.

Het transformatieve van eco-sociaal werk is terug te vinden in de niches. Hun potentieel om van hieruit door te groeien naar systeemverandering blijft echter niet alleen onder de radar, maar wordt ook onvoldoende erkend en naar waarde geschat binnen beleidscontexten.

Wijk Broek heeft 2 buurtfeesten, wat veel is voor een kleine buurt. Het doel van het nieuwe wijkfeest vanuit het nieuwe buurtcomité in en rond de Loodstuin, is om bewoners met elkaar en de wijk te verbinden. De wijkbewoners trekken zelf het evenement, de opbouwwerker ondersteunt. Het zijn vooral ondernemende vrouwen uit de buurt die de kar trekken. In geen tijd is er via de WhatsApp meer dan voldoende eten, standjes en activiteiten. Er is een podium voor een optreden (de schepen werd uitgenodigd, aanvaarde, maar kwam uiteindelijk niet), dat al in de namiddag ingepalmd wordt door een free podium van buurtkinderen. Er wordt weinig formeel overleg gevoerd, er zijn geen ingewikkelde extra doelstellingen geformuleerd. Dat zou volgens de opbouwwerker vervreemding van de wijk in de hand werken. Er wordt vertrokken vanuit leefwereldperspectief: wat wil de wijk en hoe doen ze dat samen. De opbouwwerker stelt vast dat de wijk onrecht ervaart, hun Loodstuin zal verdwijnen, er komt niet meteen groene, open ruimte bij, en slaagt erin hen als collectief te laten bewegen en niet vanuit individuele belangen. Voor de toevallige voorbijganger of toeschouwer lijkt het gewoon een gezellig buurtfeest zonder meer. Voor de wijkbewoners zelf is het een belangrijke stap naar erkenning van hun krachten, naar gedeeld belang, naar inzet voor een aangename leefomgeving en naar dialoog met het lokaal bestuur.

4.1. In gesprek met het beleid

Op lokaal niveau wordt er vaak een parallel circuit opgezet waarbij mensen in situaties van armoede hun blik op de kwestie kunnen geven, via gesprekstafels, infomomenten, overlegorganen of werkgroepen. Die kritische stem inbrengen, is een hoofdopdracht van het middenveld:

“En we hebben daar heel wat discussies mee vanuit het buurtwerk in [naam organisatie] met een aantal politici, maar ook met een aantal mensen die op administraties werken, die zeggen van dat is eigenlijk niet nodig, want wij zijn zelf ook kritisch. Wij kunnen die stem ook vertolken en dat is niet waar. Ik zeg niet dat die dat niet willen doen. Dat is niet wat ik zeg. Maar dat is niet hetzelfde. Dus vandaar ook onze strijd altijd voor middenveldorganisaties omdat dat voor ons echt superbelangrijk is dat die bestaan en net met die bedoelingen om die kritische stem te zijn en om mensen een stuk te verenigen en wat je ziet is dat een aantal politieke partijen zoets hebben van wij gaan wel zelf rechtstreeks in contact met de individuele burger.” (SW10)

In Vilvoorde stelt men vast dat het thema ‘klimaat’ op zich, net zoals andere heikele thema's in de samenleving, er bij de burgers op zich niet toe doen. Op geen enkel moment werd er in Zennelab tijdens de momenten dat de onderzoeker er participeerde gesproken over ‘klimaat’. Tegelijkertijd ging het daar voortdurend over. Er wordt gesproken over de nood aan buitenruimte als je krap woont. Er wordt verwezen naar het belang van de barbecue, de Loodstuin en andere samentuinen in de buurt als plekken waar je zelf kan beslissen wat je ermee doet. Er worden fietsen binnengebracht, geselecteerd en eigenhandig hersteld. De meisjes uit de buurt brengen een eigen veilige hangplek in een vervallen huis in orde, de jongens zijn aan de slag in de container met hun kapperszaak, onderling wordt er wat geplaagd en gelachen. Overal zijn er kansen die gegrepen worden. Er gaat maar weinig verloren in wijk Broek. Huizen worden gerenoveerd, tuintjes bewerkt, deeleconomie gaat gretig rond, contacten tussen bewoners worden gelegd en vaardigheden van burgers groeien. Maar het gaat heel weinig in woorden over klimaat. In de feiten zijn de buurtbewoners er voortdurend mee bezig. Hen meenemen in beleidsoverleg gebeurt dan ook niet vanuit dure woorden of theorieën. De opbouwwerker houdt deelname aan formeel overleg bewust laagdrempelig, zonder al te veel techniciteit of kaders. In de whatsapp groep vallen de verschillende politieke overtuigingen van de burgers onderling op. Toch slaagt de opbouwwerker er steeds opnieuw in om de burgers voorbij dat verschil terug te brengen bij het doel dat ze delen: een aangename en gezonde leefomgeving.

Een buurtbewoner zet een petitie op tegen het verdwijnen van de Loodstuin en de buurtwerking van de Loods. De whatsapp draait overuren. Van een petitie gaat het naar uitpluizen van RUP's en vragen die in de gemeenteraad gesteld worden. Plots zijn er enkelingen geïnteresseerd om naar de zitting te gaan. Er wordt verslag uitgebracht, moeilijke teksten worden uitgelegd. Een groep buurtbewoners wordt zichtbaar die in gesprek of in tegengesprek met het beleid willen gaan. Een jonge inwoner, die rechten studeerde, wordt aangesproken om juridische aspecten uit te zoeken.

Een netwerk van talenten ontvouwt zich en schiet in actie. In de gesprekken is de stem van de opbouwwerker heel stil. Alleen als het echt nodig is, voegt die info of kennis toe.

Naar aanleiding van het bericht over het verdwijnen van de Loodstuin zegt een buurtbewoonster: 'als men er een zeldzaam dier zou ontdekken, zou deze biotoop niet kunnen verdwijnen. Maar wij zijn maar mensen, dus is de tuin die we delen niet van belang. We zijn hier nog minder waard dan een zeldzame diersoort.' Mensen in wijk Broek ervaren dat ze er voor beleidsmakers niet toe doen en dat ze niet kunnen wegen op beslissingen. Voor het buurtfeest werken kinderen in papier maché aan onbestaande zeldzame dieren.

Actoren hanteren verschillende strategieën om te wegen op de rechtvaardigheid van het lokale klimaatbeleid. We merken daarin een mix en afwisseling van verschillende strategieën (Raeymaeckers, 2021). In bepaalde situaties worden mensen met ervaringskennis zelf betrokken in beleidsoverleg, in andere gevallen kiest de sociaal werker, vaak in samenspraak met de betrokkenen, om dat niet te doen. Verandering kan ingezet worden door nauw samen te werken met beleid, maar het kan ook gebeuren door zich tegen het beleid af te zetten. Het zijn telkens gerichte keuzes, en ze staan nooit vast. Zo stelden we vast dat zowel in Leuven als Vilvoorde, als bij tal van de geïnterviewden, er momenten zijn waarbij men zich richt op dialoog: beleidsmakers informeren, vormen en overtuigen. Op andere momenten kunnen diezelfde praktijken actiegerichter zijn en proberen ze via druk van onderuit of sociale actie verandering af te dwingen. Deze benaderingen sluiten elkaar niet uit, maar het evenwicht ertussen verschuift in de loop van het proces.

In Leuven stellen we in de praktijk een duidelijke verschuiving vast bij actoren die kozen voor een directe strategie. In de periode 2023–2024 lag de nadruk sterk op dialoog en samenwerking. Met veel optimisme werd meegewerkt aan het Leuvens Klimaatcontract, waarin 15% van de investeringen werd voorbehouden voor de meest kwetsbare groepen. Op vraag van Leuven 2030 werd in dialoog met diverse partners bovendien samen aan een rapport met aanbevelingen voor sociaal rechtvaardig klimaatbeleid.

Na het intern bespreken van dit dossier en in de nasleep van de laatste gemeenteraadsverkiezingen groeide echter de twijfel of dat rapport (en breder een sociaal rechtvaardig klimaatbeleid) nog voldoende prioriteit krijgt in een periode van budgettaire schaarste binnen een lokaal bestuur. De middelen die nodig zijn om het sociale rechtvaardigheidsvraagstuk effectief aan te pakken, lijken uit te blijven. Bij een aantal sociaalwerkers en andere actoren begaan met sociale rechtvaardigheid neemt het vertrouwen af in de directe strategie en in de idee dat dialoog op zichzelf tot wezenlijke bijsturing van het lokaal klimaatbeleid zal leiden.

Na een periode van ogenschijnlijke stilte (één van de actoren verwoordt het als "een collectieve burnout rond het thema sociale rechtvaardigheid"), ontstaat er een groeiende bereidheid bij de sociaal werkers om ook andere vormen van sociale actie te overwegen. Tegelijk benoemen ook een aantal actoren met beleidsverantwoordelijkheid, los van elkaar, het belang van sociale actie van onderuit en vanuit het middenveld. Ze geven aan dergelijke drukingsmiddelen nodig te hebben om zelf bepaalde veranderingen te kunnen realiseren.

In Vilvoorde zit de opbouwwerker op regelmatige basis samen met de beleidsmakers: schepen en betrokken ambtenaar. Hij gaat weinig in openlijk verzet, maar koppelt de info die hij daar opdoet transparant terug naar de buurt. Met hen bespreekt hij wat rechtvaardig is en hoe ze zich kunnen verzetten tegen wat op hen afkomt. Tegelijkertijd geeft de opbouwwerker aan dat de beleidsmakers niet beseffen hoeveel hij buffert vanuit de buurt naar het beleid. Hij legt maatregelen duidelijk uit, gaat het gesprek aan en zoekt naar strategische aanpak. Als hij die communicatie niet doet, zou het beleid veel meer weerstand en tegenstem krijgen, terwijl ze er niet in slagen om noodzakelijke maatregelen duidelijk uit te leggen. In het overleg dat de onderzoeker mee volgt tussen opbouwwerker en beleid enerzijds en met de buurt anderzijds valt op dat deze mee kan in het taalgebruik van beide groepen en zich daartoe verhoudt.

De vraag is echter of de sociaal werker voor zichzelf die rol ziet in het klimaatdebat. We stellen in ons onderzoek vast dat zelfs de sociaal werker (SW10, SW02, SW13) zich, net zoals de persoon met armoede ervaring, meer en meer ongeschikt of niet gekwalificeerd genoeg voelt om zich te mengen in het klimaatdebat. Opnieuw verwoordt een sociaal werker (SW10) het treffend:

"Ik herinner mij wel nog een gesprek waar het erover ging en waar dat ik dan toch durfde mijn mond open te doen, omdat ik technisch helemaal niet ...[onduidelijk] ben. Ik vind dat echt een soort van handicap. Je kunt je zo moeilijk mengen in zo'n gesprekken, want die slaan je gewoon direct dood. En of zij gelijk hebben, dat weet ik niet. Ik denk dat die ook vaak geen gelijk hebben. Maar ja, ik heb geen weerwoord." (SW10)

4.2. Samenwerken en coalities aangaan

In de klimaatproblematiek zien we vaker op het terrein coalities opduiken. Zo is er bv de Klimaatcoalitie, een coalitie van klimaatbewegingen, sociale organisaties en burgers die streven naar meer rechtvaardigheid in klimaatbeleid. Uiteenlopende sociaal werk praktijken zoals Herwin, mutualiteiten, gezinsbond, Netwerk tegen Armoede, SAAMO, JeugdRaad, jeugdbewegingen en de vrouwenraad maken hier deel van uit. Ook bij de Klimaatzaak (tevens lid van de Klimaatcoalitie) zijn sociaal werk organisaties aangesloten, zoals de vakbonden.

Maar ook op het lokale beleidsniveau zien we soms coalities ontstaan, tussen middenveldorganisaties onderling, maar ook samen met individuele beleidsmedewerkers (al dan niet voor de buitenwereld zichtbaar) en beleidsmakers.

We merken in de observaties van de praktijk dat het aangaan van coalities in de praktijk minder evident is dan het op papier lijkt. Zoveel mensen, zoveel meningen. In hoeverre moeten alle mensen in je coalitie het over alles eens zijn? Wie mag er wel deel uitmaken van de coalitie en wie zie je daar liever niet in? Hoeveel actiebereid is er in de coalitie? Wanneer voelen mensen en organisaties dat hun eigen of organisatiebelang door de stem van de coalitie op de helling wordt gezet?

In het actieonderzoek in Vilvoorde stelden we vast dat de opbouwwerker voortdurend op zoek gaat naar het organiseren van een collectieve aanpak. Hij gaat op zoek hoe hij burgers aan het roer kan zetten van overleg met beleid en met elkaar. Ook in de sector van het opbouwwerk, merken we met de organisatie van sectordagen dat deze werking over de gemeentegrenzen op zoek wil naar een gemeenschappelijke en gedeelde aanpak over de sociale ongelijkheid in de klimaatproblematiek.

In het actieonderzoek in Leuven zien we actoren die sociale rechtvaardigheid een warm hart toedragen elkaar vinden om binnen Leuven 2030 en stad Leuven zaken in beweging te zetten. Hoewel ze geen formele groep vormen, zoeken ze naar manieren om krachten te bundelen en meer impact te hebben. In deze groep vinden we naast sociaal werkers, ook beleidsmedewerkers en medewerkers van Leuven2030, die dit soms vanuit mandaat, soms meer informeel of vanuit persoonlijke titel opnemen.

Tegelijk blijkt dat er inhoudelijke verschillen bestaan binnen de coalitie, en dat een gebrek aan wederzijds inzicht in elkaars handelen achter de schermen de duidelijkheid over engagement en visie bemoeilijkt. Die verschillen hebben onder meer betrekking op de vraag of de focus moet liggen op sociale correcties voor de meest kwetsbare groepen dan wel op herverdelend klimaatbeleid voor iedereen, maar ook over welke concrete projecten men naar voor wil schuiven en de vraag of de ander wel voldoende handelt vanuit de concrete noden van en kennis over de doelgroep. Een deel van de energie van de coalitie gaat daardoor naar het onderling aftoetsen, bevragen en bijsturen van perspectieven binnen de coalitie.

4.3. Experimenteren in tijden van polycrisis

In de strategie van de prefiguratie beperkt men zich niet tot het 'vragen' of zelfs 'eisen' van verandering. Er wordt daarentegen aangetoond hoe het anders kan, door de verandering op te zetten in vernieuwende initiatieven. Vaak zijn dit een soort van experimentele omgevingen waarbij op kleinere schaal uitgeprobeerd wordt of deze aanpak kansen biedt. Bij succes groeien deze initiatieven met de tijd uit tot gevestigde waarden en organisaties.

De Droogh (2022: 213) spreekt in dat opzicht van 'klein verzet', waarbij experimenten op kleine schaal die een meer duurzame en sociaal rechtvaardige wereld verbeelden. Het is net in dit thema dat er de laatste jaren heel wat initiatieven de kop opsteken. Burgers en organisaties zoeken nieuwe wegen, vaak ook in de publieke ruimte. Wat deze initiatieven gemeen hebben, is dat ze met hun werk de bestaande orde in vraag stellen. Is er nood aan nog meer economische groei, maar ze stellen ook de vraag hoe we economie, ecologie en sociale rechtvaardigheid meer kunnen verbinden. De Droogh (2022: 213) benadrukt dat we als sociaal werk net niet mogen toelaten dat het aspect van sociale rechtvaardigheid uit het debat over 'vergroenen' gehaald mag worden. Het dermate depolitiseren van de kwestie leidt enkel tot een grotere nadruk op individuele verantwoordelijkheid, waarbij het beleid zichzelf ontslaat van de grote eigen verantwoordelijkheid.

In deze vorm van politiserend handelen, valt op hoe belangrijk het is om coalities aan te gaan, en samen te zoeken met verschillende partners in het middenveld op zoek te gaan naar sociale verandering.

Plaatsen zoals Zennelab lijken wat te ontsnappen aan kaders en regeltjes. Er wordt ingegaan op wat in de buurt leeft, buurtbewoners zijn eigenaar en drijvende kracht. Bij de Loodstuin en de loods met het fietslab, staat de onderzoeker tijdens het verlof van de opbouwwerker samen met de buurt voor een gesloten deur en hek. De sleutel ligt ook bij aanwezigheid van de opbouwwerker bij iemand in de buurt. Ook de opbouwwerker zelf kan met momenten voor een gesloten deur of hek staan. Er is ruimte om in te gaan op wat de buurt wil veranderen. De container met kapperszaak is een initiatief vanuit de buurt en de jongeren. Zo kunnen ze zich bekwamen, vaardigheden aanleren en eventueel doorgroeien naar een job. Maar de container is naast kapperszaak vooral een ontmoetingsplaats voor de jongeren in de buurt. De opbouwwerker geeft vaak aan dat hij materiaal en middelen krijgt van de bedrijven in de buurt. Die spreekt hij aan omdat ze hem iets kunnen bieden dat anderen (beleid, burgers) niet hebben: professioneel en recuper materiaal. Het zijn spullen die ten goede komen aan het fietslab, of aan de jongeren die in een technische opleiding zitten en bv een drone in elkaar moeten steken. Het zijn de niet vanzelfsprekende partnerschappen in het sociaal domein.

Er zijn ook bedrijven die samen met middenveldspelers en lokale besturen op zoek gaan naar manieren om burgers in het algemeen, maar ook mensen in kwetsbare posities toegang te geven tot aanpassingen in hun woning, energieverbruik, ... om de klimaatverandering aan te pakken. Zo ontstaan er coöperaties in zonnepanelen, warmtenetten, samenwonen, ... Deze zijn niet onbelangrijk, maar nog te vaak is het voor mensen in kwetsbare situaties onmogelijk om daaraan deel te nemen. Dat is vaak niet bedoeld om uit te sluiten, maar door allerlei voorwaarden, of eerdere kansen (mattheuseffect) gebeurt het toch steeds opnieuw. Zo stelt een persoon met armoedekennis (ED02) de manier waarop men nu met voedseloverschotten aan de slag gaat, of met premies voor elektrische wagens in vraag vanuit het gebrek aan solidariteit:

"Dat was én voor het voedseloverschot, én voor de dingetjes, én voor de mensen. Terwijl nu moet je allerlei papieren invullen en heb je wel recht en heb je geen recht. En als je het niet durft vragen en heb je geen recht, krijg je het niet. (...) Maar het is nog altijd, ons kent ons. En ons kent ons maakt dat je sterker eruit komt. En ik vind dat een hele erge in deze maatschappij. En dat is wat er met al die voordelen ook gebeurt. Die klimaatvoordelen. Bijvoorbeeld vanmorgen weer die premie van 5000 euro voor de elektrische wagens. Dat is dik boven 24 miljoen die ze beloofd hadden. Ja, ons kent ons. Maar zelfs dus binnen armoede is het nog altijd ons kent ons. Ik vind dat eigenlijk heel erg."
(ED02)

Uit ons onderzoek blijkt dat ruimte om te experimenteren absoluut noodzakelijk is om tot (systeem)verandering te komen. Tegelijkertijd geven respondenten aan dat tal van obstakels die open ruimte beperken, denk maar aan wetgeving die niet voorzien is. Het is ook niet vanzelfsprekend voor beleidsmakers om burgers toe te laten zelf aan de slag te gaan met verandering.

"Natuurlijk kun je ongelooflijk veel met buurtbewoners. Je moet het alleen toelaten dat het gebeurt." (SW13)

In het actie onderzoek in Vilvoorde gebruikt de opbouwwerker zijn kennis in beleid én technische aspecten om ervoor te zorgen dat de loods blijft. Er is een akkoord met het beleid om een degelijke,

nieuwe, verplaatsbare en grote loods te ontwikkelen. Die komt op het Marie-José plein van zodra de werken aan de buurttuin starten. De opbouwwerker is ervan overtuigd dat het plan van de ontsluiting over de Zenne niet zal kunnen doorgaan. Door even mee te gaan in de plannen van het beleid en daar een goede loods uit te halen, kan die loods op termijn terug naar de oorspronkelijke plaats in de buurt. Het is een slimme win-win, waardoor een betere ontmoetingsplek behouden blijft.

Zo voelen sociaal werkers een gebrek aan vertrouwen vanuit de overheid. Er zijn te weinig middelen waardoor projecten niet opstarten, of te snel eindigen. Er is geen ruimte om van onderuit om het proces te gaan met burgers zelf om op zoek te gaan naar nieuwe oplossingen. Daardoor blijft verandering uit.

“Laat het middenveld zich door praktijken verder ontwikkelen. Als je ze geen experimenteeruimte geeft, komt er ook geen vernieuwing.” (SW01)

In het actie onderzoek geeft de opbouwwerker aan hoe weinig van alle middelen naar het buurtgerichte werk gaan. Dat is een fractie in vergelijking met stadsvernieuwende projecten zoals de YC5 hal of andere ingrepen in de ruimtelijke ordening. Met dat weinige geld, is er wel degelijk impact: de buurtbewoners verbinden zich met elkaar, verhouden zich tot veranderingen en proberen te wegen op het beleid. Alleen is deze impact niet in cijfers uit te drukken en resulteert het soms in een tegenstem die het beleid liever niet hoort. Zo blijkt het ook uit de reacties van de schepen op een overleg in de buurt, waarbij inwoners van ‘oud’ Broek de vraag stellen om de plannen ook in hun deel van de wijk te komen voorstellen.

Goede praktijken, die geloven in de kracht van wat burgers zelf kunnen, zijn onontbeerlijk om te komen tot verandering.

“Maar doordat er daarover gesproken wordt ja, triggert dat wel de mogelijkheden en durf je daar ook verder over na te denken samen met die mensen van hier. Dat vind ik zelf wel iets mooi om te zien, dat de interesse in die thema’s op die manier ook wel gevoed wordt hier.” (SW12)

Het is belangrijk dat (lokale) besturen het gesprek en de dialoog mogelijk maken, of opstarten. Maar eens gelanceerd zou het niet meer louter het verhaal van het eigen grote gelijk mogen zijn.

Discussie

Met dit onderzoek wilden we een antwoord op de volgende onderzoeksvraag formuleren:

'Hoe kunnen sociaal werkers het leefwereldperspectief van mensen in situaties van armoede en uitsluiting binnenbrengen in lokale klimaattransitieprocessen, met als doel een sociaal rechtvaardige klimaattransitie?'

We formuleerden daarbij drie deelvragen:

1. Hoe creëren sociaal werkers een klimaatbeleid dat niet alleen duurzaam is, maar ook sociaal rechtvaardig?
2. Op welke manier bepalen mensen in armoede mee het beleid?
3. Welke strategieën zetten sociaal werkpraktijken en beleid in om tot een sociaal rechtvaardige transitie te komen?

Om een antwoord te vinden op onze onderzoeksvragen, gingen we gericht het gesprek aan met sociaal werkers die actief zijn op het snijpunt van het sociale en het ecologische aspect. We kunnen dus geen uitspraak doen over 'alle' sociaal werkers of over hoe het sociaal werk in het algemeen te werk gaat met ecologische uitdagingen en vraagstukken.

Deelvraag 1 – Hoe creëren sociaal werkers een klimaatbeleid dat niet alleen duurzaam is, maar ook sociaal rechtvaardig?

We stellen vast dat de sociaal werkers die we interviewden geloven in de noodzaak van een duurzaam en sociaal rechtvaardig klimaatbeleid. Niettegenstaande hun overtuiging en het feit dat ze dagelijks met deze problematiek aan de slag zijn, bleek de weg om deze rechtvaardigheid in te brengen in het beleid verre van evident.

Vanuit het beleid opteren vele lokale en bovenlokale actoren voor snelle oplossingen terwijl klimaatverandering een complex probleem is. Die snelle aanpak vanuit een efficiëntiedenken is noodzakelijk als we kijken vanuit klimaattoegankelijkheid, maar daardoor dreigt het sociale luik, dat daar onlosmakelijk mee verbonden is, verloren te gaan. Op lange termijn riskeren we daardoor een grote groep burgers niet mee te hebben in de verandering, of erger nog, hen nog meer aanrecht aan te doen door beleidsmaatregelen die hen nog meer uitsluiten van de oplossingen van de klimaatverandering.

Beleidsmakers geven aan dat de kennis van mensen in kwetsbare situaties belangrijk is, maar nemen die kennis vervolgens enkel mee in het verkennen van de kwestie. Bij het bepalen van oplossingsstrategieën overheerst technische en academische kennis. We kunnen zelfs spreken van enige terughoudendheid: de kennis van mensen in kwetsbare situaties zou vertragen en zelfs verstoren. Omdat het moeilijker in cijfers en waarheden gebracht kan worden, is het blijkbaar minder 'betrouwbaar' om er beleid op te voeren.

Sociaal werkers voelen zich niet zelden onbekwaam in deze kwestie. Ze moeten opboksen tegen gespecialiseerde kennis en kunnen in zo'n debatten vaak niet meepraten. Bestaande machtsverschillen spelen daarin een belangrijke rol. De eigen specifieke kennis over het sociale, de ongelijkheid en het leefwereldperspectief krijgen ze op zo'n momenten niet mee aan tafel. Net als bij mensen in kwetsbare situaties, die het gevoel hebben dat ze niet meetellen of er niet toe doen in het klimaatdebat of -beleid, treedt er een soort van 'klimaatmoedigheid' op bij sociaal werkers. We tekenden herhaaldelijk uitspraken op als 'hoe vaak moeten we dit nog herhalen'. De manier om tot

beleidsmakers door te dringen met een discours over hoe het sociale en ecologische nauw verbonden zijn, is nog niet gekend.

De focus van beleid op individuele gedragsverandering primeert. Dat is voor sociaal werkers moeilijk om te doorbreken met een collectief discours. Sociaal werkers verwachten collectieve oplossingen voor klimaatuitdagingen, net zoals we dat vanuit solidariteit ook bij andere kwesties doen. Alleen blijkt die insteek in het klimaatthema niet voor de hand te liggen. Burgers met meer middelen slagen erin zich individueel te wapenen tegen de klimaatuitdagingen, waardoor het draagvlak voor collectieve oplossingen slinkt. De sociaal werkers die met dit thema aan de slag zijn, beseffen dat maar kunnen er weinig tegenin brengen. Ook mensen in kwetsbare posities worden moe van het zich voortdurend moeten verantwoorden voor toch nog dat ene stuk vlees dat ze willen eten, of die vliegtuigreis die ze dan toch eens maken. De individuele oorzaken en de focus op individuele gedragsverandering als mogelijke oplossing blijft hardnekkig.

Deelvraag 2- Op welke manier bepalen mensen in situaties van kansarmoede mee het beleid?

Als we naar participatie kijken, zijn alle klassieke participatievallen af te vinken. Dat is vaak niet met slechte bedoelingen, maar heeft te maken met de complexiteit van de kwestie. Klimaatverandering heeft effect op nagenoeg alle levensdomeinen. Het vraagt dus om samenwerking over domeinen heen. Ook dat is een uitdaging.

Bij beleidsmakers en in de publieke opinie leeft vaak de idee dat mensen die in armoedesituaties leven, niet bezig (kunnen) zijn met de klimaatverandering. Op basis van onze interviews en bevestigd door signalen van de sociaal werkers, zien we dat zij wel degelijk begaan zijn met het klimaatthema en willen bijdragen aan oplossingen. De haalbaarheid hiervan is echter sterk afhankelijk van de mate waarin mensen betrokken worden in het volledige proces en van de aansluiting van de oplossingen bij hun leefwereld. Wanneer dit ontbreekt, haken mensen af en ervaren zij dat de voorgestelde maatregelen onvoldoende rekening houden met hun positie en de nood aan een collectieve herverdelende aanpak.

Als we vanuit een politiserende bril kijken naar participatie in dit thema, stellen we vast dat er pogingen gedaan worden, maar dat ze vaak niet verder gaan dan het luisteren naar ervaringen of levensverhalen. De stap naar het samen analyses maken en vooral, samen oplossingen bedenken, is nog heel erg afwezig. Daarmee komt de sociaal werker in dit thema nog onvoldoende tot zijn politiserende opdracht. Hoewel sociaal werkers onrecht in klimaatbeleid zichtbaar maken, ontbreekt het hen vaak aan de ruimte, middelen, mandaat én collectieve kennisopbouw om dit om te zetten in structurele verandering of om alternatieven daadwerkelijk vorm te geven. Wanneer zij wel betrokken worden in veranderingsprocessen, gaat het vaak om kortdurende of eenmalige projecten die na verloop van tijd verdwijnen, of te kleinschalig blijven om een bredere impact te realiseren.

Het geloof in snelheid, voortdurende groei, economische welvaart bedreigen het trage en verbindende dat sociaal werk kenmerkt om tot duurzame verandering te komen. Als onderzoekers horen we en zien we in de verschillende contexten dat participatie met betrekking tot lokaal klimaatbeleid (of deelthema's) hier en daar georganiseerd wordt, maar vaak pas nadat beleid inhoudelijk al is vastgelegd. Dit leidt tot schijnparticipatie waarin de inbreng van kwetsbare groepen nauwelijks invloed heeft op de uiteindelijke besluiten. Zowel sociaal werkers als burgers geven aan dat er onvoldoende tijd, middelen en openheid is voor participatie. Daardoor blijft het potentieel van fundamentele, democratische betrokkenheid onbenut en worden bestaande ongelijkheden gereproduceerd.

Participatiekansen zijn ook louter te vinden in de discussies over de sociale correcties op het algemeen klimaatbeleid. We zien weinig pogingen vanuit lokaal beleid om radicaal anders te durven

denken en doen. Zolang we gevat blijven in dezelfde systemen, zal dezelfde uitsluiting zich blijven herhalen.

Deelvraag 3 - Welke strategieën zetten sociaal werkpraktijken en beleid in om tot een sociaal rechtvaardige transitie te komen?

We zien dat sociaal werkers zoeken naar een plaats aan tafel, samen met of namens mensen in kwetsbare posities. Dit blijkt een traag en moeizaam proces. In sommige contexten bestaan er formele structuren waar sociaal werkers rond dit thema op kunnen aansluiten, maar in andere gemeenten ontbreken dergelijke beleidsfora volledig. Voor mensen in situaties van armoede zijn structurele mogelijkheden om rechtstreeks aan te sluiten bij beleidsorganen rond dit thema vaak beperkt of onbestaand.

Individuele beleidsmedewerkers geven aan het belang van participatie te erkennen, maar worstelen met de concrete invulling ervan. Ze ervaren een gebrek aan tijd, mandaat en middelen, en aarzelen om participatieve processen op te zetten uit vrees voor vertraging. Bovendien is het binnen het lokale beleid geen vanzelfsprekendheid om actief samenwerking te zoeken met sociaal werkers uit het middenveld. De gekende strategie voor beleidsmedewerkers om input te verzamelen is via collega's binnen hetzelfde beleidsdomein die rechtstreeks contact hebben met burgers (bijvoorbeeld energieloket, lokaal dienstencentrum,...). Als men over beleidsdomeinen heen wil werken, rekent men op uitwisseling tussen de directies. Door deze aanpak worden kansen gemist om ervaringskennis mee te nemen in rechtvaardig transitiebeleid. De competenties van het sociaal werk middenveld om ervaringskennis rond de tafel te brengen, noden te collectiviseren en participatie concreet en impactvol te organiseren, blijft daardoor onderbenut.

Maar er zijn ook voorbeelden van waar sociaal werk erin slaagt om ervaringskennis te bundelen en daarmee rechtstreekse impact op het beleid te realiseren. Zo zijn er groepen die op één thema (vb. energie - De Experten) het verschil maken naar het beleid. Dat is een groep die al heel lang aan de weg timmert. Daarnaast zijn er ruimere overlegstructuren binnen het sociaal werk die nog maar kort gestart zijn en heel erg zoeken in het paradigma van rechtvaardige transitie. Hierin ligt een groot potentieel voor sociaal werkers en nodigt uit om te kijken waar sociaal werkers een grotere rol kunnen of moeten spelen. Met hun kennis over de samenhang tussen het economische, ecologische en sociale moeten ze meer op de voorgrond treden.

In kleinschalige projecten maken sociaal werkers wel degelijk het verschil voor mensen die dachten dat ze nooit mee zouden kunnen in de klimaattransitie. Deze projecten blijven echter vaak onder de radar. Ze zijn kleinschalig, arbeidsintensief en werken doorgaans met te weinig middelen voor begeleiding en ondersteuning, waardoor ze kwetsbaar zijn en het risico lopen op uitputting.

Bovendien passen dergelijke initiatieven moeilijk in een beleidskader dat inzet op grootschalige projecten, waarin de CO²-impact onmiddellijk zichtbaar wordt, maar waarin rechtvaardigheid ondergeschikt is. Hierdoor dreigt de focus op rechtvaardigheid verloren te gaan, samen met het potentieel van deze praktijken om als een laboratorium voor systeemverandering te fungeren. Bovenstaande dynamieken kunnen leiden tot een beleid dat rechtvaardigheid wel benoemt, maar het risico loopt te vervallen in 'window dressing' of greenwashing.

Buiten de systemen zijn sommige sociaalwerkpraktijken op zoek naar coalities van onderuit. Ze grijpen terug naar de methodiek van gemeenschapsvorming om met mensen op zoek te gaan naar leefbare buurten. Buurtbewoners leren hoe ze met hun kennis invloed kunnen uitoefenen op het lokale beleid: wat zijn hun rechten, welke acties zijn mogelijk en welke pistes kunnen ze bewandelen. Het leert hen samen op te komen voor hun buurt, over de verschillen heen.

Sociaal werkers zoeken bondgenoten in domeinen waar ze minder mee vertrouwd zijn, of scholen zichzelf in die kennis bij. Op die manier wordt hun stem groter, betrouwbaarder en sterker. Dit draagt ook bij tot de verbinding en betere communicatie tussen de verschillende domeinen.

Vanuit het actie-onderzoek stellen we vast dat sociaal werk praktijken zich in een spanningsveld bevinden tussen de insiderstrategie (Raymaeckers, 2021) om aan te sluiten op of positie te verwerven binnen bestaande beleidsfora en anderzijds de outsiderstrategie (Raymaeckers, 2021) van het prefigureren (van onderuit, participatief en verbeeldend) van alternatieve praktijken. In de eerste contexten zijn ze vaak de indirecte vertegenwoordiger van mensen in uitsluitingssituaties, in de tweede context ontwikkelen mensen die uitsluiting aan den lijve ervaren mee.

Insiderstrategieën dragen de belofte van structurele impact, maar blijken in de praktijk slechts beperkt transformerend, omdat bestaande machtsverhoudingen blijven doorwerken en dominante prioriteiten uiteindelijk de richting bepalen.

Outsiderstrategieën (zoals prefiguratieve praktijken) hebben dan weer een groter transformatief potentieel, maar blijven in de praktijk vaak beperkt in doorwerking door hun kleinschaligheid, beperkte en projectmatige middelen en gebrek aan beleidsmatige erkenning.

In termen van Fraser (1990) gaat het hierbij om een combinatie van erkennings-, procedurele en verdelingsvraagstukken: sociaal werkers dragen bij aan het zichtbaar maken van ongelijkheid (erkenning) en proberen participatieprocessen vorm te geven (procedure), maar botsen op beperkte mogelijkheden om deze inzichten te vertalen naar herverdelend beleid.

In de zoektocht naar strategieën om onrecht op deze drie domeinen weg te werken, combineren sociaal werkers vaak insider- en outsiderstrategieën. Erkenning, participatie en herverdeling staan hier in een spanningsverhouding: participatie komt onder druk te staan wanneer sociaal werkers via insiderstrategieën voornamelijk indirect vertegenwoordigen en zich daarbij aanpassen aan dominante beleidslogica's, maar ook wanneer het transformatieve potentieel en de ervaringskennis van mensen in uitsluitingssituaties verborgen blijven in de luwte van kleinschalige praktijken.

Epistemische onrechtvaardigheid, zoals beschreven door Fricker (2019), blijft in belangrijke mate aanwezig: ervaringskennis wordt niet altijd gehoord, niet altijd correct begrepen en niet consequent erkend als volwaardige kennis die richtinggevend kan zijn voor beleid. Daar ligt een belangrijke verantwoordelijkheid voor lokale beleidsmakers, die het echt luisteren naar ervaringskennis niet als fundamentele strategie hanteren om te komen tot rechtvaardige klimaattransitie. Verschillende voorbeelden in ons onderzoek tonen aan dat beleid dat deze kennis niet structureel integreert, oplossingen formuleert die onvoldoende aansluiten bij de realiteit en noden van mensen in uitsluitingssituaties. Sociaal werkers proberen hier tegenwicht aan te bieden. Ze slagen er regelmatig in om het leefwereldperspectief (vaak via vertegenwoordiging) binnen te brengen, maar minder om deze om te zetten in structureel gewicht in besluitvorming.

Vanuit het perspectief van eco-sociaal werk (Dominelli, 2012; Matthies & Nahri, 2017; Nahri & Matthies, 2016; Rambaree et al., 2019; Jhagroe, 2024) en politiserend handelen (Plovie, 2026); Plovie, Sandeman en Put, 2026) toont dit dat sociaalwerkpraktijken vooral actief zijn in het zichtbaar maken en publiek maken van onrecht, en in het prefigureren van alternatieven in kleinschalige praktijken. De stap naar systematische doorwerking in beleid en naar systeemverandering blijft echter beperkt, onder meer door een gebrek aan ruimte, middelen, mandaat en collectieve slagkracht.

Tegelijk maakt dit duidelijk dat de holistische en transformatieve opdracht van eco-sociaal werk (waarin sociaal werkers bijdragen aan het herdenken van de samenhang tussen sociale, ecologische en economische vraagstukken) vandaag nog onvoldoende wordt gerealiseerd in de praktijk.

Dit onderstreept de nood om sociaal werk niet alleen te positioneren als signaalgever, maar als volwaardige actor in het vormgeven van een sociaal rechtvaardige klimaattransitie en eco-sociaal beleid. Gedeelde strategieën van politiseren kunnen vaak nog sterker (Plovie, Sandeman en Put, 2026), waarbij sociaal werkers mee bouwen aan krachtige coalities die niet alleen beweging op gang brengen, maar ook bestaande beleidslogica's bevragen en verstoren. Deze coalities brengen verschillende vormen van kennis samen (waaronder sociaalwerkkennis en ervaringskennis) en vertrekken vanuit een voortdurende nabijheid tot mensen die sociale uitsluiting aan den lijve ervaren.

Conclusie

We stellen in ons onderzoek vast dat sociaal werkers er nog niet in slagen het debat, zowel publiek als bij het beleid, echt over sociaal rechtvaardige transitie te laten gaan. De kennis vanuit leefwereld, of die nu door de sociaal werker of de mensen in kwetsbare situaties wordt ingebracht, heeft te weinig impact. Het perspectief van mensen in kwetsbare situaties wordt wel beluisterd, maar er is weinig opening om er vanuit beleid ook echt naar te handelen. De kennis van mensen met ervaring wordt niet naar waarde geschat en krijgt onvoldoende waardering en erkenning (Fricker, 2007). Enkel in kleinschalige praktijken, vaak in tijd en middelen beperkt en afgebakend, kunnen sociaal werkers van onderuit zoeken naar systeemverandering.

Sociaal werkers zullen dus nog andere strategieën moeten zoeken om tot een sociaal rechtvaardig klimaatbeleid te komen.

De voorgaande analyse toont dat klimaatrechtvaardigheid niet vanzelf ontstaat. Ze vraagt om actieve keuzes, om het zichtbaar maken van ongelijkheden en om het politiseren van beleidsvragen die te vaak als neutraal of noodzakelijk worden voorgesteld. Bovendien is de ervaringskennis van mensen die sociale uitsluiting ervaren hierin onmisbaar. In dat spanningsveld nemen sociaal werkers een bijzondere, niet-vanzelfsprekende positie in.

Verschillende auteurs (Jusko, 2025; Hermans, Stamm, Matthies & Elsen, 2025; Närhi, Matthies & Hirvilammi, 2026) geven aan dat sociaal werkers een belangrijke opdracht in het ecologische debat hebben maar dat deze nog te beperkt aan bod komt.

We zien daarin dat sociaal werkers op uiteenlopende manieren zoeken hoe zij kunnen bijdragen aan meer klimaatrechtvaardigheid op het lokale niveau, waarbij ze uitdrukkelijk het ecologische aspect met de sociale ongelijkheid verbinden. Daar bestaat niet één duidelijke of vaste strategie voor.

Sociaal werkers hebben als taak de sociale ongelijkheid zichtbaar te maken in overleg met beleid en samenleving, door ervaringskennis van mensen in armoede binnen te brengen – vaak als vertegenwoordiger, of door mensen in staat te stellen dat zelf te doen. Ze toetsen daarmee beleid kritisch af op zijn rechtvaardige impact en trachten ruimte te creëren voor kennis die anders moeilijk gehoord wordt. Deze strategie sluit aan bij het pleidooi van ‘glocal social work’ (Närhi & Matthies, 2026: 122) waarbij het verband tussen lokale en globale ecologische en sociale fenomenen erkend en aangepakt wordt. Dat is omdat men als sociaal werker vanuit een ecosociaal perspectief oog moet hebben voor de connectie van mens met natuur en het feit dat ecologische vraagstukken eigenlijk structurele en politieke kwesties zijn (Boetto, 2017; Närhi & Matthies, 2026). Vanuit de interviews en het actie onderzoek stellen we vast dat de sociaal werkers bij uitstek zicht hebben op de relatie tussen mens en natuur en de nefaste effecten van klimaatverandering en – beleid op de levens van de meest kwetsbaren die zij dagdagelijks ondersteunen.

Dat impliceert dat de samenhang tussen economische systemen die voortdurend op zoek zijn naar meer groei, ecologische rampen en sociale ongelijkheden aan bod moeten komen in het werk van sociaal werkers. Dat is niet evident, gezien sociaal werk organisaties zelf deel uit maken of minstens afhankelijk zijn van hun middelen van dat economische, neo-liberale systeem dat gericht is op winst en consumptie (Närhi & Matthies, 2026).

Sociaal werkers bewegen zich dus aarzelend tussen dialoog en confrontatie, tussen samenwerken met beleid en druk uitoefenen van buitenaf, via sociale actie en coalitievorming. Welke strategie op welk moment aangewezen is, blijkt geen eenvoudige keuze en hangt samen met context, machtsverhoudingen en ervaren ruimte. Die voortdurende afweging maakt sociaal werk in de klimaattransitie tot een zoekend, relationeel en bij momenten ongemakkelijk politiek handelen. Het gevaar op recuperatie of ‘greenwashing’ is nooit ver weg, waarbij vooral individuele inspanningen overeind blijven, maar de collectieve, maatschappelijke en structurele aanpak ontbreekt.

Sociaal werkers moeten meer beseffen dat ze in een unieke positie staan. Vanuit de leefwereld van de meest kwetsbaren kunnen ze zichtbaar maken dat klimaatbeleid onlosmakelijk verbonden is met herverdeling, woonbeleid, energiebeleid en sociale bescherming. Hun rol beperkt zich niet tot het verzamelen van signalen. Zij kunnen vanuit die positie sterk argumenteren waarom ervaringskennis moet worden meegenomen en ervaringskennis helpen vertalen naar beleidsmakers

(via rechtstreekse participatie of vertegenwoordiging). Vaak benoemen zij ook de blinde vlekken in vaak goedbedoelde maatregelen. In die zin problematiseren zij beleid dat vaak mensen onbedoeld verder uitsluit en ongelijkheden vergroot.

In dit geheel zijn zij ook degenen die burgers kunnen samenbrengen, die ongehoorde kennis aanwezig kunnen stellen en die de professionaliteit hebben om verschillende perspectieven met elkaar in gesprek te brengen. Het is hun opdracht als democratische professional.

“Op dat vlak hebben sociale professionals wel een rol te spelen van maakt daar een politiek thema van zijnde van, welke klimaatneutrale stad of samenleving wil je?” (SW03)

Praktijk aanbevelingen

Vanuit het gevoerde onderzoek, doen we enkele aanbevelingen naar zowel beleidsmakers als naar sociaal werkers op het terrein.

1. Kies voor een holistische benadering van het klimaatthema

Het huidige lokale klimaatbeleid wordt te sterk technologisch gestuurd, waardoor sociale ongelijkheid onzichtbaar blijft en onrechtvaardigheid toeneemt. Het momentum waarbij de klimaattransitie een sterk gedragen politiek thema was op lokaal en bovenlokaal niveau, lijkt voorbij. Waar lokale besturen nog kiezen voor een uitgesproken lokaal klimaatbeleid, richt men zich - naar analogie met het Vlaamse en Europese klimaatbeleid - primair op CO₂-reductie en technologische oplossingen, terwijl de sociale ongelijkheid die er is in de samenleving onvoldoende wordt erkend en wordt meegenomen. Resultaten worden gemeten in CO₂-winst en in economische en financiële indicatoren.

Er worden quasi geen sociale doelstellingen geformuleerd binnen het klimaatbeleid en de sociale gevolgen van klimaatbeleid zijn onvoldoende zichtbaar. Daardoor blijven de noden van mensen in kwetsbare situaties onderbelicht, zijn maatregelen niet relevant voor hun leefwereld en vergroten ze de sociale ongelijkheid. De veronderstelling dat 'iedereen mee moet', creëert bovendien self-blaming bij mensen die niet kunnen aanhaken en verhoogt de weerstand tegenover elk klimaatbeleid. Dit toont aan dat klimaatbeleid zonder sociale basis niet alleen onrechtvaardig is, maar ook minder effectief.

De verwaarlozing van de sociale doelstellingen vertaalt zich ook in de lokale budgetten voor klimaatbeleid die vaak gaan naar projecten met grote CO₂-impact, terwijl sociaal rechtvaardige initiatieven kleinschalig en tijdelijk blijven. Ook als lokale besturen indienen op Europese subsidie-calls, putten zij de mogelijkheid om sociale rechtvaardigheid hierin ten volle op te nemen onvoldoende uit. Armoedetoetsen worden zelden toegepast, hoewel ze negatieve effecten kunnen voorkomen.

In het streven om sociale doelstellingen consequent mee te nemen in lokaal klimaatbeleid heeft het sociaal werk een sleutelrol te spelen. Die rol wordt echter niet altijd als zodanig herkend, ook niet door sociaal werkers zelf en wordt onvoldoende ondersteund door het systeem waarin men functioneert.

Sociaal werkers beschikken over unieke kennis over de dagelijkse realiteit van mensen in armoede en zijn daardoor essentieel om klimaattransitie sociaal rechtvaardig te maken. Toch voelen sociaal werkers zich vaak onvoldoende technisch of beleidsmatig 'gekwalificeerd' om in het klimaatdebat te wegen, wat versterkt wordt door de bestaande overlegcultuur. Hun potentieel om bruggen te slaan, te politiseren en blinde vlekken zichtbaar te maken wordt daardoor niet maximaal benut. Een versterking van hun mandaat, tijd en structurele positie is nodig om hun rol ten volle te spelen. Bovendien mogen sociaal werkers best wat meer in zichzelf gaan geloven. Zij voelen zich vaak omver geblazen in een door technologen beheerst domein en vergeten hun eigen unieke positie, kennis en competenties.

Maar ook sociaal werk zit vast in een eigen 'bubbel', net zoals het beleid dat is. Er is dus nood aan ontschotting op veel terreinen en in veel contexten. In de praktijk werkt iedereen te vaak binnen de grenzen van het eigen beleidsdomein, de eigen organisatie of het eigen professionele vocabularium. Hierdoor blijven kennisvormen – zoals technische expertise, sociaal-werkexpertise en ervaringskennis – naast elkaar bestaan in plaats van met elkaar in dialoog te gaan. Die verkokering verhindert dat complexe eco-sociale uitdagingen gezamenlijk gedefinieerd en aangepakt worden, waardoor structurele oplossingen uit beeld blijven. Een rechtvaardige klimaattransitie vraagt net om die domein overschrijdende samenwerking: het actief verbinden van

belevingsvelden, het middenveld en burgers om tot gedeelde inzichten, coherente strategieën en duurzame verandering te komen.

2. Repolitiseer de klimaatcrisis

De klimaatcrisis wordt in beleid en praktijk herleid tot een louter technisch en lineair probleem van CO₂-reductie, terwijl het in werkelijkheid een eco-sociale polycrisis is waarin ecologische en sociale systemen met elkaar verweven zijn. Deze reductie versterkt het idee dat een kleine groep technologen en specialisten het vraagstuk kan definiëren en oplossen, waardoor andere vormen van kennis nauwelijks worden erkend en betrokken. In dit onderzoek zien we dit heel expliciet voor sociaal werkexpertise en ervaringskennis.

'Duurzaamheid' is geen neutraal begrip, maar vertrekt van impliciete waarden en normen. Het kan ingevuld worden als een status quo met hier en daar wat sociale correcties of als een systeem waarin we hervormen. Sociaal werkers moeten benadrukken dat sociale rechtvaardigheid in klimaattransitie niet kan zonder systeemverandering. Een sociaal rechtvaardige klimaattransitie vraagt systeemverandering, eerder dan louter compenserende sociale correcties.

Ook de sociale correcties die vandaag worden toegevoegd aan klimaatbeleid blijven projectmatig, kleinschalig en kwetsbaar, waardoor ze onvoldoende tegengewicht bieden aan structurele ongelijkheid. Het rapport toont dat klimaatcrisis en ongelijkheid intrinsiek verbonden zijn, en dus niet afzonderlijk kunnen worden aangepakt. Echte vooruitgang vraagt om beleidskeuzes die herverdeling centraal plaatsen, inclusief investeringen in eco-sociale oplossingen die tegelijk ecologisch én sociaal werken. Zonder structurele inbedding van deze logica blijft beleid afhankelijk van toevallige projecten, individuen en wisselende politieke bereidheid. Dat betekent dat ook sociaal werk zelf moet erkennen hoe afhankelijk ze ondertussen geworden zijn van de economische visie op groei.

De kennis van onderuit inbrengen in een cultuur die naar niet op zit te wachten, is niet vanzelfsprekend en voelt vaak moeilijk, schurend. Sociaal werkers voelen zich dan ook vaak onvoldoende uitgerust in een sterk technisch en expert-gedreven klimaatdiscours. Net als ervaringskennis, dreigt hun kennis daardoor gemarginaliseerd te worden. Närhi & Matthies (2026) benoemen belangrijke elementen die bijdragen tot sociaal-ecologische praktijken. Dat houdt in dat sociaal werkers bouwen aan gemeenschappen en verbindingen, zodat kennis van iedereen mee in het debat aanwezig is. Anderzijds is er ook het appèl om kennis die we niet altijd als dusdanig te beschouwen, te helpen opwaarderen. Door die combinatie kan er van onderuit experimenteerruimte ontstaan.

Voor een rechtvaardig lokaal klimaatbeleid is het daarom nodig dat sociaal werk als kritische en democratische actor volop erkend wordt. Dat zij structureel en langdurig betrokken worden bij lokaal rechtvaardig klimaatbeleid en dat er ruimte wordt gecreëerd waar ervaringskennis daadwerkelijk mag wegen. Sociaal werk is daarmee geen uitvoerder van beleid, maar een actor die mee bewaakt dat de klimaattransitie op lokaal niveau niemand achterlaat. Sociaal werk is dan niet als uitvoerder van beleid, maar als actor die mee bewaakt dat de klimaattransitie niemand achterlaat.

Vanuit het kader van eco-sociaal werk (Närhi, 2025) en de analyse van de respondenten in ons onderzoek formuleren we volgende opdrachten voor sociaal werkers in de praktijk:

- Onderzoek en benoem machtsrelaties die spelen in klimaatbeleid;
- Benut kansen op lokaal vlak om tot eco rechtvaardigheid te komen;
- Vertrek vanuit de ervaringskennis van burgers zelf;
- Verbindt de opdracht en het mandaat van sociaal werk met het ecologische en stel het systeem en niet de mensen in vraag.

3. Als kennis verstoort, is het noodzakelijke kennis

We omschreven de klimaatcrisis als een democratische crisis: de complexiteit van het probleem wordt versmald, structurele oorzaken blijven onaangeroerd en kritische, versturende kennis worden als irrelevant of vertragend weg gezet.

In ons eigen onderzoeksteam van onderzoekers met en zonder ervaringskennis, zien we hoe we door het samenleggen van kennisvormen tot fundamenteel andere vragen en antwoorden komen. En hoewel ook lokale beleidsmakers, sociaal werkers en burgers het belang van ervaringskennis expliciet benoemen, wordt deze kennisvorm in de praktijk zelden als volwaardige kennis beschouwd. De dominante expertlogica maakt dat ervaringskennis vaak wordt gereduceerd tot “stem” in plaats van kennis die beleid kan sturen. Hierdoor worden problemen gedefinieerd zonder rekening te houden met de leefwereld van mensen, met wantrouwen en afhaken tot gevolg.

Een sociaal rechtvaardig klimaatbeleid vereist dat ervaringskennis structureel verankerd wordt vanaf probleemstelling tot besluitvorming. In een context waarin het maatschappelijke draagvlak én de middelen voor de klimaattransitie al onder druk staan, wordt het nog moeilijker om sociale rechtvaardigheid volwaardig te integreren, laat staan de noodzakelijke inbreng van ervaringskennis te verzekeren die essentieel is om die rechtvaardigheid te realiseren.

Concrete voorbeelden van hoe beleid de bal mislaat en het leefwereldperspectief onvoldoende mee neemt zijn legio. Zo veroorzaken regulerende maatregelen zoals renovatieverplichtingen angst en financiële druk bij burgers die sociale uitsluiting ervaren (BM01). Ook indirecte kosten, zoals verhuiskosten bij renovaties van sociale huurblokken blijven zo onzichtbaar en treffen zo kwetsbare groepen onevenredig (ED02). Zelfs projecten die toegankelijkheid beogen, kunnen extra lasten opleggen (bv. zonnepanelen op sociale woningen) (ED02). Tot slot bepalen de voorwaarden bij sociale renovatieleningen welke werken prioritair moeten gebeuren, waardoor mensen soms voorrang moeten geven aan werken die voor hen niet prioritair zijn en die niet aansluiten bij hun noden (SW01). Het vergroot de afhankelijkheid en verkleint het eigenaarschap.

In verschillende fasen van het onderzoeksproces stellen we vast dat zelfs het ter sprake brengen van ervaringskennis als ontbrekende kennis schuurt, nerveus maakt en weerstand oproept. Men ziet niet hoe ervaringskennis een belangrijker rol kan opnemen gegeven de urgentie, de verschillende belangen en de beperkte middelen. En hoewel de meeste respondenten ervaringskennis naar waarde schatten, zien ze haar niet per definitie als onmisbaar of prioritair om te komen tot een effectiever rechtvaardig klimaatbeleid.

We maken de parallel met ons eigen onderzoeksteam. Door samen te werken, kwamen we tot een fundamenteel andere probleemstelling, weloverwogen taalkeuzes en meer rechtvaardige antwoorden. Die samenwerking verloopt niet altijd frictieloos: soms vergt ze vertraging, samen zoeken en blijven afstemmen. Maar de meerwaarde is onmiskenbaar. Dit rapport zou er zonder die gezamenlijke inzet wezenlijk anders hebben uitgezien.

Duurzame verandering wordt pas mogelijk wanneer verschillende kennisvormen – academische en beleidsmatige kennis, praktijkkennis van het sociaal werk én ervaringskennis - structureel én op een gelijkwaardige manier met elkaar worden verbonden. Dat vraagt om ruimtes en overlegvormen die wettelijk verankerd zijn, zodat ze niet afhangen van toevallige individuen, tijdelijke projecten of goodwill binnen één organisatie. Dit is geen oproep voor meer overlegtafels, wel een oproep om goed te bewaken dat de verschillende expertises gelijkwaardig rond de overlegtafel komen én dat deze tafels met mandaat doelgericht kunnen werken aan eco-sociale rechtvaardigheid. Dit vergt een sterke begeleiding en aandacht voor de (machts)processen die hier kunnen spelen.

4. Zoek bondgenoten op onverwachte plekken

Alle actoren in het debat moeten de eigen bubbel verlaten en elkaar opzoeken om zo de kracht van de eigen kennis te versterken en te bundelen.

Hoewel vele actoren (sociaal werkers, beleidsmakers, middenveldorganisaties, burgers en academici) het belang van een sociaal rechtvaardige klimaattransitie erkennen, werken ze doorgaans in hun eigen 'bubbels': binnen het eigen beleidsdomein, de eigen organisatie, het eigen professionele referentiekader. Hierdoor ontstaat een versnipperd landschap waarin elk vertrekt vanuit een beperkt deel van de werkelijkheid, waardoor structurele inzichten en gedeelde strategieën uit beeld blijven.

Een sociaal rechtvaardige klimaattransitie vraagt precies het tegenovergestelde: het opbouwen van tegenmacht in duurzame coalities tussen actoren die elk een ander deel van het vraagstuk begrijpen en beïnvloeden. Dit betekent samenwerken met vanzelfsprekende bondgenoten én actief zoeken naar minder evidente partners die andere kennis, perspectieven en belangen inbrengen. Net die kruisbestuiving maakt het mogelijk om voorbij deeloplossingen te denken en tot breed gedragen eco-sociale antwoorden te komen.

Er zijn een aantal kleinschalige voorbeelden van hoe krachtig multidisciplinaire coalities kunnen zijn. Zo zien we bijvoorbeeld dat de Experten (Saamo) aanzet hebben gegeven tot heel wat sociale correcties op het energiebeleid. Wanneer technologische expertise, sociaalwerkexpertise en ervaringskennis elkaar ontmoeten, wordt het probleem anders gedefinieerd en kan het potentieel ontstaan om tot rechtvaardige keuzes te komen. Om ervoor te zorgen dat zo'n coalitie ook de mogelijkheid heeft om fundamentele structurele verandering te initiëren, moet zij er ook voor kiezen om onderlinge machtsverhoudingen en ongelijkheden zichtbaar te maken en gericht aan te pakken. Zulke coalities maken het bovendien mogelijk om te politiseren richting beleid en de verantwoordelijkheid voor sociaal rechtvaardige transitie niet te individualiseren, maar collectief te dragen.

Zo'n multidisciplinaire coalities die gericht op eco-rechtvaardigheid en waar gelijkwaardigheid is tussen alle soorten kennis zijn er nog te weinig. Het opzetten van dergelijke coalities vraagt tijd, openheid en vaak het doorbreken van ingesleten werkculturen. Maar het is precies deze samenwerking – waar de werelden van sociaal werk, ervaringskennis, beleid, technologie en economie samenkomen – die de hefboom vormt voor echte verandering. Door de krachten te bundelen en elkaar doelgericht op te zoeken, wordt het mogelijk om niet alleen de ongelijkheid binnen klimaatbeleid te benoemen, maar ook samen te werken aan structurele oplossingen voor een toekomst die zowel ecologisch als sociaal houdbaar is.

5. Transformatie van sociaal werk als discipline

Een laatste vaststelling is het ongemakkelijke feit dat ook sociaal werk als discipline vast loopt in het maatschappelijk systeem dat ongelijkheid in klimaat in stand houdt en vergroot. Sociaal werk als beroep moet dus ook aan zelf-reflectie doen en nagaan welke methoden en praktijken, welke taal en welke aanpak anders moeten (Närhi & Matthies, 2016b).

We merken dat in Vilvoorde de opbouwwerker resoluut vertrekt vanuit de buurt. Het eigenaarschap ligt zo laag mogelijk. Beleid en andere actoren in de samenleving worden betrokken op maat van de buurt en niet omgekeerd. De opbouwwerker probeert de macht om te draaien en beschouwt de buurt als ecosysteem waarin alles aanwezig is en alle kansen tot verandering mogelijk zijn. In een praktijk als Leuven 2030 proberen sociaal werkers de plaats in te nemen om het systeem en daarmee ook de eigen rol daarin aan te kaarten, maar dat is niet vanzelfsprekend in debatten waarin andere kennis primeert en de urgentie hoog is.

Sociaal werkers spreken zich nog te weinig uit over de systemen die ongelijkheid, ook in klimaat, in stand houden en anders zouden moeten. Omdat ze zelf afhankelijk zijn van diezelfde systemen in

hun bestaan. Verschillende keren werd opgemerkt dat sociale praktijken ook subsidieafhankelijk zijn. Dat zou niet in de weg mogen staan van hun kritische en democratische opdracht.

Reflecties en beperkingen

Werken met ervaringskennis

We pleiten doorheen ons onderzoek voor erkenning en waardering van ervaringskennis. We probeerden dat zelf in praktijk te brengen, door in het eigen onderzoeksteam samen te werken met onderzoekers met en zonder ervaringskennis. In het huidige projectopzet waren de takenpakketten van de ervaringsdeskundigen beperkter dan die van de andere twee onderzoekers. Daardoor konden we niet in elk onderdeel van het onderzoek volwaardig samenwerken en moesten we keuzes maken. Hoe wij in dit project samenwerkten, binnen de grenzen van tijd, middelen en aanstellingspercentages, biedt waardevolle inzichten in hoe processen van het inbedden van ervaringskennis in onderzoek, beleid en praktijk kunnen verlopen. Daarom staan we in dit rapport ook stil bij ons eigen traject als onderzoeksteam.

De ervaringsdeskundigheid kwam het sterkst tot haar recht in de analysefase en in het toewerken naar conclusies. Ook in de disseminatie (schriftelijk en mondeling) werd deze expertise actief ingezet. Mondelinge disseminatie gebeurde steeds in samenwerking met de ervaringsdeskundigen: we bereidden lezingen samen voor en brachten ze gezamenlijk, waarbij beide stemmen een gelijkwaardige plaats kregen. In de schriftelijke disseminatie fungeerden ervaringsdeskundigen als inhoudelijke tegensprekers en mede-vormgevers van de teksten. Ze dachten kritisch mee, bewaakten gelijkwaardig taalgebruik, herformuleerden waar nodig en hielpen de inhoud aanscherpen.

Onze doelstelling als onderzoeksteam was om ervaringskennis, praktijkkennis en academische kennis als gelijkwaardige kennisvormen mee te nemen in het project. Het was een groeiproces voor ons alle vier: een zoektocht naar hoe deelnemen ook werkelijk deelhebben kon zijn, hoe samenwerking kon uitmonden in co-creatie en hoe verschillen in rol en competenties toch gelijkwaardig kunnen blijven. Het ging nadrukkelijk om méér dan 'even consulteren', aftoetsen of 'participeren' in de vrijblijvende betekenis van dat woord. We wilden een volwaardige plek creëren voor ervaringskennis, ver weg van tokenisme en van situaties waarin iemand 'dankbaar moet zijn dat hij of zij mag deelnemen'.

Die ambitie stond soms op spanning met de praktische realiteit. We startten met één ervaringsdeskundige in een kleiner aanstellingspercentage. Toen die persoon een periode afwezig was tijdens de dataverzameling, werkten we tijdelijk zonder dit kennisperspectief. Later kwam een tweede ervaringsdeskundige bij het team, wat een blijvende versterking betekende. Vanaf het moment dat het team opnieuw volledig was, konden we de rol van ervaringskennis sterker verankeren in het lopende onderzoek. Door deze combinatie van beperkte middelen en tijd, samen met onze eigen zoektocht naar het juiste samenwerkingsritme en een heldere rolverdeling, kon ervaringskennis tijdens de dataverzameling slechts in beperkte mate worden ingezet.

Ook de prille start van het project, waaronder het uitschrijven van de subsidieaanvraag, gebeurde nog niet in samenwerking met ervaringsdeskundigen. Onze probleemstelling is dus bij aanvang niet vanuit co-creatie tot stand gekomen en werd later nog een aantal keer herwerkt. Dat vormt voor ons een belangrijke opdracht: we willen zoeken en blijven aftasten hoe we ervaringskennis vroeger, steviger en structureler kunnen betrekken in alle fasen van de onderzoekscyclus. Dit neemt zijn aanvang in het onderzoeksopzet en loopt doorheen de dataverzameling en analyse, tot aan de disseminatie en valorisatie.

Het parallelle proces van samenwerken met verschillende inzichten, rollen en aanstellingspercentages liep opvallend samen met wat we in het veld en in het beleid zien rond sociaal rechtvaardige transitie: de ambitie om gelijkwaardig samen te werken is er soms, maar niet altijd breed gedragen en de omstandigheden, structuren en timing maken dat bovendien niet altijd vanzelfsprekend. Het proces van samenwerken écht aangaan, vraagt veel van alle betrokkenen: de bereidheid om te vertragen, om te gaan met onzekerheid en het toelaten van schurende perspectieven maken dit wellicht niet de gemakkelijkste weg. Tegelijk hebben we in dit project heel concreet ervaren hoe essentieel en verrijkend ervaringskennis is voor de kwaliteit en diepgang van onze resultaten. Juist dát, samen met de zorg voor de onderlinge relaties binnen het team, maakt

dat we in volgende projecten deze vorm van samenwerking niet alleen willen voortzetten, maar nog sterker en structureler willen verankeren.

Sociaalwerkpraktijken en klimaat

In dit onderzoek selecteerden we sociaal werk praktijken die op het kruispunt van armoedebestrijding en klimaat aan de slag zijn. Het leert ons veel over de inspanningen die sociaal werkers op het terrein leveren om het sociale aan het ecologische te koppelen. Onze focus was bovendien afgebakend: we wilden achterhalen op welke manier sociaal werkers werken aan meer rechtvaardigheid, o.a. door de kennis vanuit leefwereld mee te laten wegen in (lokaal) beleid.

Toch beperkt die keuze ons om uitspraken te doen over wat hét sociaal werk doet in kader van klimaat. Sociaal werk praktijken kunnen met deelaspecten van klimaat aan de slag zijn, zoals met voeding, energie, opwarming, groene publieke ruimte, ... zonder dit onder de grote noemer van klimaat te plaatsen. We zijn er ons ook bewust van dat sociaal werkers vaak in de schaduw werken, waardoor niet altijd zichtbaar is waar ze zich voor inzetten en met welke impact. Om een breder beeld te krijgen op de kansen en valkuilen van eco-sociaal werk, moeten we een ruimere bevraging uitvoeren.

We ontdekten dat vooral kennis uit het buurtwerk en opbouwwerk aanwezig en zichtbaar zijn in het klimaatdebat, met kennis en praktijk. Vanuit hun traditie sluiten ze het dichtst aan op de insteek van eco sociaal werk, die holistisch, transformatief en structureel is. De uitdaging is om na te gaan hoe die inzet, methoden en praktijken, ook overzetbaar zijn naar andere sectoren en domeinen in het sociaal werk.

Literatuurlijst

Aaslund, H. (2024). Can service users speak? Dissenting voices and subaltern speech in social work. *Qualitative Social Work*, 23(3): 408–423. DOI: 10.1177/14733250221150206

Armstrong, C. & Thompson, S. (2009) Parity of Participation and the politics of status. *European Journal of Political Theory*. 8 (1): 109-122.

ATD 4de wereld & VVSG (1994) *Algemeen Verslag over de Armoede*, Brussel/ Koning Boudewijn Stichting.

Beresford, P. (2010) Public partnerships, governance and user involvement: A service user perspective. *International Journal of Consumer studies*, 34(5): 495-502.

Block T. en Paredis E. (2019) Het politieke karakter van duurzaamheidsvraagstukken. In: Coene J., Raeymaeckers P., Hubeau B., Marchal S., Remmen R. en Van Haarlem A. (red.) *Armoede en Sociale Uitsluiting, Jaarboek 2019*, Acco: Leuven/Den Haag: 47-66.

Boetto, H. (2017) A Transformative Eco-Social Model: Challenging Modernist Assumptions in Social Work. *British Journal of Social Work*, 47: 48-67.

Boetto, H. (2019) Advancing Transformative Eco-social Change: Shifting from Modernist to Holistic Foundations. *Australian Social Work*, 72/2: 139-151.

Bonneux, L. (2020, 13 mei). Coronastrijd gaat ten koste van volksgezondheid. *Sociaal.Net*. <https://sociaal.net/opinie/coronastrijd-gaat-ten-koste-van-volksgezondheid/>

Boone, K., Roets, G. en Roose, R. (2019) Learning to play chess: How to make sense of a politics of representation with people in poverty? *Wiley/Social Policy and Administration*, 53: 1030-1044.

Boone, K., Boutsen, T, De Corte, J., Dhont, F., Hermans, K., Plovie, E., Raeymaeckers, P., Rommel, S., Van Bouchaute, B. en Vanderhulst, N. (red.) (2022) *Publiek Gaan! Politiserend handelen in het sociaal werk*. Garant.

Bouverne-De Bie, M., Roets, G. en Roose, R. (2014) Sociaal werk en duurzame ontwikkeling: van doelstelling naar analyse. In: Block, T. en Goeminne, G. (red.) *Duurzaamheidsonderzoek in de spiegel. Reflecties op het raakvlak tussen kennis en engagement*. Gent, Academia Press, 2014: 51-70.

Bronfenbrenner, U. (1979) *The Ecology of Human Development*. Harvard University Press

Coates, J. (2003) *Ecology and Social Work: Towards a New Paradigm*. Fernwood Press.

Dadvand, B. (2026). Rethinking critical pedagogy in times of polycrisis: towards a generative praxis of entanglement, complicity and hope. *Pedagogy, Culture & Society*, 1–14.
<https://doi.org/10.1080/14681366.2026.2650792>

De Brabander, R. (2023) Voices of Climate Justice. Ecosocial work and the politics of recognition. Stemmen van klimaatrechtvaardigheid. Ecosociaal werk en de politiek van erkenning. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice* 32/4:11-22,
<http://doi.org/10.18352/jsi.790>

De Droogh, L. (2022) Focus op duurzaamheid. Op zoek naar sociaal werk voor rechtvaardige duurzaamheid. In Boone, e.a. (2022) *Publiek Gaan! Politiserend handelen in het sociaal werk*. Garant.

Dominelli, L. (2012) *Green Social Work: From Environmental Crisis to Environmental Justice*. Polity.

Dzur, A. (2015) *Democratic Professionalism. Citizen Participation and the Reconstruction of Professional Ethics, Identity, and Practice*. Penn State University Press

Dzur, A. (2018) *Democracy Inside: Participatory Innovation in Unlikely Places*. Oxford University Press

EEB rapport (2019) [Decoupling debunked – Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability - EEB - The European Environmental Bureau](#)

Fraser, N. (1990a) 'Rethinking recognition', *New Left Review*.

Fraser, N. (1990) 'Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy'. *Duke University Press/ Social Text* vol. 25/26: 56-80.

Fricker, M. (2007) *Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing*. Oxford University Press.

Gilboa, C. & Weis-Gal, I. (2022) Change from within: Community social workers as local policy actors. *British Journal of Social Work*, 52: 3540–3558.

Globaal plan ervaringsdeskundigheid, Steunpunt Geestelijke Gezondheid (september 2019).
<https://vlaamspatientenplatform.be/storage/files/0a04f1f0-af08-4db5-97fa-e7d59eb7cfbb/globaal-plan-ervaringsdeskundigheid.pdf>

Hermans, K., Raeymaeckers, P., Roose, R. en Vandekinderen, C. (2019) *Sociaal Werk. Mensenrechten in praktijk*. Lannoo Campus.

Hermans, K., Stamm, I., Matthies, A.L. and Elsen, S. (eds) (2025) *Ecosocial Work and Sustainability Transitions. Theories, Methodologies and Practices*. Policy Press.
<https://acrobat.adobe.com/id/urn:aaid:sc:EU:509de050-6406-4814-8099-beadc2f5f16e>

Holemans, D., Ferrante L. en Vermaas, E. (2023) *Omgroei. Meer levenskwaliteit voor iedereen*. Epo.

Jhagroe, S. (2024) *Op weg naar een ecorechtvaardige samenleving*. Mazirel Pers.

Jusko, P. (2025) Transforming Social Work for Sustainability: Reframing Social Work through an Eco-social Lens. *Sociology & Social Policy*, 2(2): 21-28. DOI:10.26855/ssp.2025.12.004

Keuzenkamp, S. en Van Hoorn, E. (eds.). (2022). Ervaringskennis: Betekenissen, bronnen en invloed. *Movisie*.

Korsten, A. (2019) Omgaan met 'wicked problems'. *Beleidsonderzoek Online*, Boom.

Krumer-Nevo, M. (2009). From voice to knowledge: Participatory action research, inclusive debate and feminism. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 22 (3): 279–295.

Lebbe, T., Apostel, A. (2023) Hoe klimaatverandering en ongelijkheid elkaar versterken. A tale of two crises. *Samenleving & Politiek*, 2023- 30/3: 65-70.

Leroy, V. en Degraeve, L. (2024) *Sociaal werk, bondgenoot in de ecologische transitie. Een sterk verhaal voor een veerkrachtige Brusselse welzijnssector*. Kenniscentrum WWZ.

Levin, L. (2012) Towards a revised definition of client collaboration: the knowledge-power-politics triad. *Journal of Social Work Practice*. 26/2: 181-195.

Lipsky, M. (2023) The critical role of street level bureaucrats. In Cree, V. & McCulloch, T. (2023) (eds.) *Social Work. A Reader*. Routledge

Matthies, A.-L., Krings, A. en Stamm, I. (2020). Research-based knowledge about social work and sustainability. *International Journal of Social Welfare*. 29/2: 297-299.

Meynen, N. (2025, 18 juli). Sociaal Klimaatfonds moet de koolstoftaks verteerbaar maken: Maar hoe? *Mo* Magazine*. <https://www.mo.be/analyse/het-sociaal-klimaatfonds-moet-de-nieuwe-koolstoftaks-ets2-verteerbaar-maken-maar-hoe->

Molyneux, R. (2010) The practical realities of ecosocial work: Review of the literature. *Critical Social Work* 11/2: 1-8.

Närhi, K. en Matthies, A.L. (2016a) Conceptual and historical analysis of ecological social work. In McKinnon, J. en Alston, M. (eds) (2016) *Ecological Social Work: Toward Sustainability*. Palgrave Macmillan: 21-38.

Matthies, A.-L., & Närhi, K. (Eds.). (2016b). *The Ecosocial Transition of Societies: The contribution of social work and social policy*. Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315615912>

Närhi, K. & Matthies, A.L., Hirvilammi, T. (2025) Social work practioner's views of ecosocial work. *Journal of Social Work*, 0 (0) <https://doi.org/10.1177/14680173251336105>

Närhi, K. (2025) Theories of ecosocial work addressing the contribution of social work in sustainable transitions. In: Hermans, Stamm, Matthies & Elsen (2025), *Ecosocial Work and Sustainability Transitions. Theories, Methodologies and Practices*. Bristol University Press: 11-28

Opielka, M. (eds), (1985) *Die Ökosoziale Frage*. Fischer Taschenbuch.

Plovie, E. (2026) *Verandering van onderuit*. SAM vzw, Hogeschool UCLL vzw

Plovie, E., Sandeman K. en Put B. (2026). *Samen het verschil maken*. SAM vzw. Hogeschool UCLL vzw

Pulinx, R., Bloemen, H., Vandenhende, P., Bridts, C. (2019) Tewerkstelling van ervaringsdragers (*niet gepubliceerd rapport*). UCLL

Raeymaeckers, P. (2021) Beleidspraktijk en sociaal werk: enkele theoretische perspectieven. In Raeymaeckers, P., Gradener, J., Van Dam, S., Botman, S., Driessens, K., Boxstaens, J. en Tirions, M. (red.) (2021) *Denken over sociaal werk*. Acco.

Rancière, J. (2015) *Dissensus: On politics an aesthetics*. India: Bloomsbury Publishing.

Stamm, I., Ranta-Tyrkkö, S., Matthies A.L. en Närhi, K. (2023) The ecosocial paradigm in social work. Striving for planetary well-being. In: *Interdisciplinary Perspectives on Planetary Well-Being*: 177-188. DOI:[10.4324/9781003334002-18](https://doi.org/10.4324/9781003334002-18)

Tielbeke, J. (2020) *Een beter milieu begint niet bij jezelf*. Das Mag uitgeverij.

van den Berg, Brabander, R. de, Jansen, E., Jong, J. de, Luttk, E., Panhuijzen, B. & Ročak, M. (2024) *Het heeft wat voeten in de aarde. Sociaal werkers over kansen en uitdagingen van eco-sociaal werk*. Movisie.

Van Lancker, W., Otto, A. (2022) *Waarom gele hesjes niet met een bakfiets rijden. Over klimaatverandering, ongelijkheid en beleid*. ASP.

Vlaamse Regering (2025) *BIS- Visienota Energiearmoedeplan 2025*, goedgekeurd Vlaamse Regering 10 december 2021

Weerman, A., de Jong, K., Karbouniaris, S., Overbeek, F., van Loon, E., van de Lubbe, P. (2019) *Professioneel inzetten van ervaringsdeskundigheid*. Amsterdam: Boom.

Willems, I., Jansen, E. en Kampen, T. (2026) Eco-sociaal werk: een transformatieve praktijk? *Journal of Social Intervention*, 35/1:3–28. <https://doi.org/10.54431/jsi.884>

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2023, Februari) *Rechtvaardigheid in klimaatbeleid. Over de verdeling van klimaatkosten*. (WRR-Rapport nr. 106).

Figuren en tabellen

Figuur 1 begrip duurzaamheid (Block&Paredis, 2015; gebaseerd op Hopwood, e.a., 2005).....	17
Figuur 2 situering Zennelab met Loodstuin, Vilvoorde.....	28
Tabel 1 overzicht duurzaamheidsbenaderingen in Vlaams/lokaal beleid.....	19